

2024

HOPE P R I R U Č N I K

HOPE

History of Peace for
Education through

Theatre

7/5/2024

Project: 101131510 — ERASMUS-YOUTH-2023-CB

Saradnici:

Dijana Mitrović, Anesa Muhović,
Nikolas Kamtsis, Kostas Diamantis Balaskas,
Vuk Vučeraković, Valdete Idrizi

Partnerske organizacije:

DAH Theatre (Serbia)
Action Synergy (Greece)
Aeropljo Theatre (Greece)
Art Polis (Kosovo)
World Vision BH Fondacija (Bosnia and Herzegovina)
Prona (Montenegro)

**Co-funded by
the European Union**

Predgovor: šta je pozitivni mir?	3
Starčevačka kultura: neumorna ljudska težnja za napretkom	8
Vinčanska kultura: prozor u mirnodopski procvat	19
Kiklandska i minojska civilizacija: osvrt na miroljubiva egejska društva	31
Grad Doklea: lekcija o prosperitetu u zoni bez rata	45
Mir i raznolikost: istraživanje mirnih perioda u istoriji Kosova	54
PRAKTIČNI DEO	70
Gradimo mostove pomoću društvenih veza – uslov za harmoniju	71
Putujući kroz prostor i vreme, povezani nevidljivim nitima	100
Kolaborativni pozorišni pristup istoriji i miru	126
Kritičko promišljanje mira na primeru minojskog društva	146
Izrazi mira: simboli, novčići i skulpture	160
Izgradnja mira kroz pozorište, učenje istorije i obrazovanje	191

Predgovor: šta je pozitivni mir?

Dah Teatar: Srbija

Dijana Mitrović, PhD

Parafrazirajući čuvenu Ciceronovu kontemplaciju istorije, često se može čuti da je istorija *Magistra Vitae*, odnosno „učiteljica života“.¹ I zaista, treba da učimo iz istorije kako bismo izbegli ponavljanje istih grešaka. Ali, kakav svet predstavljamo budućim generacijama našom uobičajenom koncepcijom istorije koja se uglavnom zasniva na pripovedanju sukoba i veličanje nasilnih herojskih dela? Ako je istorija kakvu poznajemo učiteljica života, zar onda ne učimo generacije koje dolaze da su jedini događaji vredni pamćenja krvoproliće, rat i borba?

Umesto da nas se uči kako da budemo dobri građani sveta koji uživaju mirni suživot na međusobnu korist svih, uobičajene zvanične istorije pre su još jedan izvor napetosti. Uobičajeni nacionalni narativi skloni su potezanju istorije kao dokaza kako im je naneta nepravda, ili da pokažu da su živeli na istom mestu pre nego što su se drugi tu doselili, ili kakvi su pobednici i samim tim superiorni u odnosu na druge nekada bili, pa shodno tome i dalje jesu; rečju, učiteljica života nas uči da se takmičimo jedni sa drugima, da prihvatimo svet kao mesto borbe i da sa strahom gledamo bližnje. Ili kao što Marija Montesori ističe: „Svi govore o miru, ali niko ne obrazuje za mir. U ovom svetu se obrazuje za takmičenje, a takmičenje je početak svakog rata. Kada budemo vaspitavali za saradnju, za uzajamnu solidarnost, tada ćemo vaspitavati za mir.“²

Stoga predlažemo stvaranje alternativne istorije, one koja piše priču mira, saradnje i solidarnosti, koja govori o periodima zadivljujućeg procvata. Takva istorija će potom kroz pozorišne radionice i aktivnosti biti predstavljena mladima. Čineći to, ukazujemo na pozitivan istorijski razvoj i stvaramo svetliju perspektivu koja može doprineti svetu bez sukoba.

Iako se većina nas načelno slaže sa poslovicom koju beleži Deziderije Erazmo Roterdamski u zbirci *Izreke (Adagia)* iz 1508. godine, da je čak i „najnepovoljniji mir bolji od najpravednijeg rata“, svi oblici mira nisu jednaki. Prividno nekonfliktne zone se često i dalje suočavaju s nedaćama, a mnoge od njih su izrazito nestabilne, sa delikatnim mirom koji svakog trenutka može prerasti u rat. Kada se promišlja mir, široko je prihvaćeno da postoje najmanje dva oblika

¹ Cela rečenica glasi: „Kojim drugim glasom, osim govornikovim, jeste istorija, svedok vremena, svetlost istine, život sećanja, upraviteljica života, vesnik starine, posvećen besmrtnosti.“ Cicero, p. 36.

² Montesori, *Education and Peace*.

mira: negativni i pozitivni mir. Otac mirovnih studija, Johan Galtung, kao negativan mir definiše jednostavno odsustvo direktnog nasilja ili straha od nasilja (čak bi i prekid vatre potpao pod ovu široku kategoriju). Pozitivan mir, s druge strane, podrazumeva sve stavove, strukture i sile koje rade na održavanju mira kao i na blagorodnom okruženju, uključujući međuljudske odnose, obrazovanje, inkluzivnost, ekonomsku razmenu, zaštitu životne sredine, itd. rečju, socijalnu pravdu.³ Projekat HOPE teži negovanju, upravo ovog drugog, pozitivnog mira, stvarajući kroz interakciju sa mladim ljudima razumevanje koje su to pozitivne istorijske sile koje pokreću svet u boljem pravcu, u pravcu napretka i procvata.

Pored toga, projekat spaja dva različita nivoa društvenih struktura – obrazovni i NVO sektor – čime se uticaj poduhvata širi i pojačava. Naime, kada promišlja različite mirovne napore u svojoj knjizi *Izgradnja mira (Building Peace)*⁴, jedan od vodećih graditelja i istraživača mira, kao i stručnjaka za rešavanje sukoba, Džon Pol Lederach razlikuje tri glavna nivoa moći: najviši nivo (političari, vojska i povremeno verske vođe), srednji nivo moći (nivo poslovnih, obrazovnih i proizvodnih grana) i osnovni nivo, nivo lokalnih zajednica (sve organizovane grupe u kontaktu sa ljudima, kao što su NVO, zdravstveni radnici, humanitarni aktivisti, itd.). Da bi se okončali, ali i sprečili bilo kakvi budući sukobi, neophodni su, osim vladinih napora, i oni koji funkcionišu odozdo prema gore (*grassroot*), u samoj bazi društva. Kako Lederach ističe: „Izgradnja mira u današnjim sukobima zahteva dugoročnu posvećenost uspostavljanju infrastrukture na svim nivoima društva, infrastrukture koja osnažuje resurse za pomirenje unutar samog društva i uvećava doprinos spolja“ (xvi). HOPE je jedan takav poduhvat, koji već spaja različite nivoe moći, ali i proširuje svoj domet kroz buduću upotrebu metoda stvorenih kroz sam proces razvijanja projekta.

Ovaj Priručnik se sastoji od narativnog, istraživačkog dela i praktičnog dela, radionica. Istraživački deo se fokusira na šest različitih primera mirnodopskih perioda, počevši od rane neolitske Starčevačke kulture, preko Vinčanske, Kikladske i Minojske kulture, do rimske Duklje i jednog skorašnjeg primera, Jugoslavije/Kosova iz 1970-ih. Iako su cvetali u različitim delovima balkanskog regiona i u međusobno udaljenim vremenima, svi ovi periodi dele neke važne karakteristike: negovanje suživota, egalitarizam, napredak u kreativnosti uopšte – sve to pod sveobuhvatnim kišobranom mira. Umesto da troše svoje resurse na rat, pokoravanje i sukobe, ove kulture su se istakle u trgovini, umetnosti i inventivnosti, pokazujući generacijama koje dolaze da je pozitivan mir put kojim treba ići.

³ Galtung, Johan (1996). *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. International Peace Research Institute Oslo; Sage Publications, Inc.

⁴ Lederach, John Paul. *Building Peace*. Washington D.C: United States Institute of Peace, 1997.

Drugi deo Priručnika sastoji se od 6 modula, odnosno 16 radionica inspirisanih miroljubivim civilizacijama koje su proučavane u prvom delu. Sve radionice koriste pozorišne tehnike da prenesu najvažnije vrednosti i daju najvrednije lekcije iz proučavanih perioda. Kroz angažovanje pozorišnih tehnika i otelotvorenih oblika znanja, praktične radionice, kao i sam projekat, doprinose uspostavljanju izučenih vrednosti kao stubova mira za generacije koje dolaze.

Ukratko, HOPE je projekat koji teži pozitivnom miru koji se gradi kroz napore na različitim nivoima moći. Naš konačni cilj je da razvijemo program koji bi se samorazvijao kroz različite aktivnosti mladih za mlade kako bi se obezbedilo zdravo tlo za sadašnji i budući mir. Time donosimo nadu savremenom svetu koji kao da pati od malodušnosti izazvane brojnim sukobima i društvenim nepravdama.

Reference

The Adages of Erasmus. Toronto: University of Toronto Press, 2001.

Cicero, Marcus Tullius. *De oratore*. Leipzig: B.G. Teubner, 1862.

Galtung, Johan. *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. International Peace Research Institute Oslo; Sage Publications, 1996.

Erasmus, Roterdamski.

Lederach, John Paul. *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. United States Institute of Peace Press, 1997.

Montessori, Maria. *Education and Peace*. Santa Barbara: ABC-Clio, 1992.

Additional Online Resources:

<https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/>

<https://www.visionofhumanity.org/new-research-reveals-educations-potential-in-reducing-violence-and-advancing-peace/>

<https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/01/GPE-EP-2Pager-1.pdf>

<https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>

<https://www.prio.org/>

<https://www.culture-of-peace.info/index.html>

<https://www.positivepeace.academy/>

<https://cpnn-world.org/new/?p=14394>

<https://www.grainesdepaix.org/en>

<https://internationaldayofpeace.org/culture-of-peace/>

<https://ecdpeace.org/work-content/what-peace>

<https://www.nonviolenceny.org/post/modern-peacebuilding-and-nonviolence-5>

<https://www.nonviolenceny.org/post/culture-of-peace-and-peacebuilding>

<https://nationalpeaceacademy.us/about-us/5-spheres-of-peace>

<https://www.hawaii.edu/powerkills/TJP.CHAP2.HTM>

Preporučena bibliografija

Abu-Niber, Mohammed (ed.). *Reconciliation, Justice, and Coexistence: Theory and Practice*. Lexington Books, 2001.

Adams, David. *The History of the Culture of War*. Scotts Valley: CreateSpace, 2009.

— *World Peace Through The Town Hall: A Strategy For The Global Movement For A Culture Of Peace*. Scotts Valley: CreateSpace, 2009.

— *I Have Seen the Promised Land: A Utopian Novella*. Scotts Valley: CreateSpace, 2009.

Bharucha, Rustom. "Between Truth and Reconciliation: Experiments in Theatre and Public Culture." *Economic and Political Weekly*, vol. 36, no. 39, September 2001, pp. 3763-3773.

Bohm, David. *On Dialogue*. Lee Nichol (ed.). Routledge, 1996.

Chayes, Antonia and Martha Minow (eds.). *Imagine Coexistence: Restoring Humanity After Violent Ethnic Conflict*. Harvard Law School, 2003.

Chen, Alon. "Non-Violent Struggle as Reconciliation: Combatants for Peace (Palestinian and Israeli Polarized Theatre of the Oppressed)." *Counterpoints*, Vol. 416, (2011), pp. 161-172.

Cleveland, William. *Art and Upheaval: Artists on the World's Frontlines*. New Village Press, 2008.

Cohen, Cynthia E., Roberto Gutiérrez Varea and Polly O. Walker. *Acting Together I: Performance and the Creative Transformation of Conflict: Resistance and Reconciliation in Regions of Violence*. New York: NYU and New Village Press, 2011.

---. *Acting Together II: Performance and the Creative Transformation of Conflict: Building Just and Inclusive Communities*. New York: NYU and New Village Press, 2011.

Dirnstorfer, Anne and Nar Bahadr Saud. "A Stage for the Unknown? Reconciling Postwar Communities through Theatre-Facilitated Dialogue." *International Journal of Transitional Justice*, Vol. 14, No. 1, March 2020, pp. 122-141.

Galtung, Johan. *60 Speeches on War and Peace*. Oslo: PRIO, 1990.

- “What If the Devil Were Interested in Peace Research?” *Journal of Peace Research* 25, 1998 (1): 1–4.
- “Twenty-five Years of Peace Research: Ten Challenges and Some Responses,” *Journal of Peace Research* 22, 1995 (2): 141–158.
- Gielen, Pascal and Niels Van Tomme (eds.). *Aesthetic Justice: Intersecting Artistic and Moral Perspectives*. Amsterdam: Valiz, 2015.
- Global Peace Index 2023*. Institute for Economics and Peace, 2023.
- Harari, Yuval Noah. *21 Lessons for the 21st Century*. London: Vintage Publishing, 2019.
- Hutt, Jenny and Bev Hosking. *Playback Theatre: A Creative Resource for Reconciliation*. Waltham: Brandeis University, 2004.
- Leckman, J.F., Panter-Brick, C., & Salah, R, eds. *Pathways to peace: The transformative power of Children and Families*. Boston: MIT Press, 2014.
- Lynch, Gabrielle. *Performances of Injustice: the Politics of Truth, Justice and Reconciliation in Kenya*. Cambridge University Press, 2018.
- Moriarty, Gary and Jane Plastow. “Theatre and Reconciliation.” *Soundings*, Issue 12: Transversal Politics, 1999.
- Read, Peter. “The Truth Which Will Set Us All Free: National Reconciliation, Oral History and the Conspiracy of Silence.” *Oral History*, vol. 35, no. 1, 2007, pp. 98–106.
- Renner, Judith. *Discourse, Normative Change and the Quest for Reconciliation in Global Politics*. London: Palgrave Macmillan, 2013.
- Stephenson, Max Jr. and Scott Tate. *Arts and Community Change: Exploring Cultural Development Policies, Practices and Dilemmas*. London: Routledge, 2015.
- The Theatre of Reconciliation: Potentials, Tensions, and Practices*. Colombo: Postgraduate Institute of English/Open University of Sri Lanka, 2019.
- Walker, Polly. “Acting Together to Disrupt Cycles of Violence: Performance and Social Healing.” *Breaking Intergenerational Cycles of Repetition: A Global Dialogue on Historical Trauma and Memory*. Ed. Pumla Gobodo-Madikizela, Opladen: Verlag Barbara Budrich, 2016, pp. 325–342.

Starčevačka kultura: neumorna ljudska težnja za napretkom

World Vision BH Fondacija

Anesa Muhović

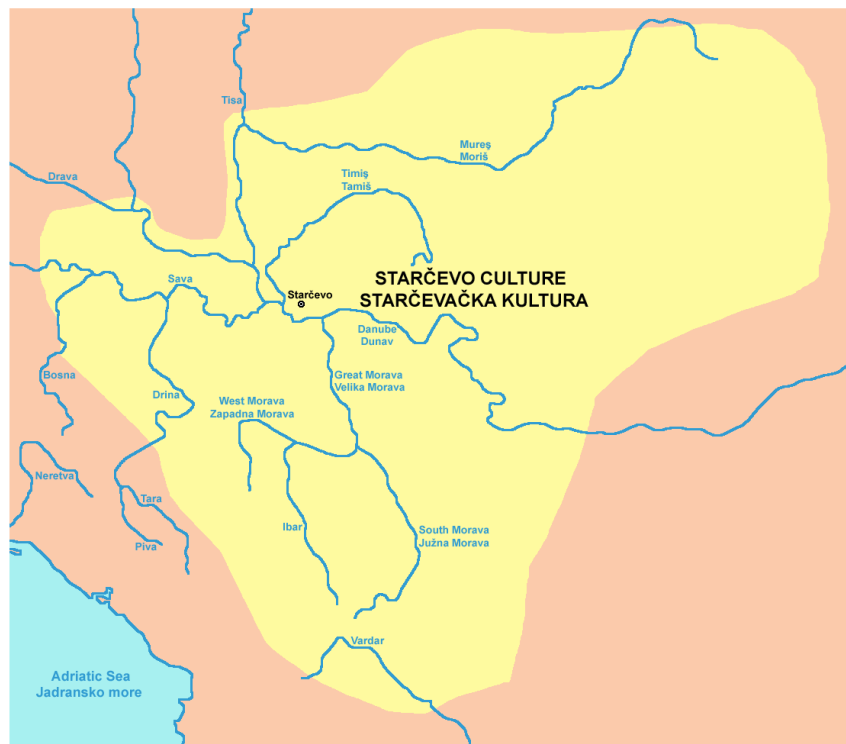
Kroz svoju istoriju, Bosna i Hercegovina je bila mesto susreta različitih kultura, religija i carstava, što je doprinelo njenom raznovrsnom i kompleksnom identitetu. Istorija Bosne i Hercegovine svedoči o njenoj raznolikoj prošlosti, gde su uticaji različitih civilizacija i kultura ostavili trag na arhitekturi, umetnosti i tradiciji zemlje. Teritorija današnje države, kroz dugu istoriju, bila je poprište brojnih istorijskih događaja uglavnom obeleženih ratovanjem, nemirima, igrama moći i vladavinom raznih imperija. Istorija ratovanja na teritoriji današnje Bosne i Hercegovine obeležena je nizom sukoba zbog strateškog položaja i multinacionalne populacije. Senad Begović, poznati bosanskohercegovački istoričar i kustos muzeja, ističe da se danas kroz formalno obrazovanje naglasak stavlja na političku, nacionalnu i ekonomsku historiografiju koja priprema mlade generacije za trenutne političke narative. Ipak, gotovo u svakoj epohi, uključujući praistoriju, srednji vijek, vladavinu Osmanskog carstva, Austrougarski period i komunizam⁵, na ovom području postojali su značajni periodi prosperiteta, razvoja i rasta.

Dublje istražujući definisanje mirnih i prosperitetnih vremenskih perioda, detaljnije je istraženo Neolitsko doba, a posebno postojanje Starčevačke kulture. Starčevačka kultura, koja je cvetala između 7000 i 4500 godine pre nove ere, otkriva suštinu neumorne ljudske težnje ka napretku.

U centralnoj, severnoj i severoistočnoj Bosni došlo je do susreta Impreso i Starčevačke kulture, što je rezultiralo nastankom posebne Starčevačko-Impreso kulture. Ista je potvrđena na lokalitetima Gornja Tuzla i Obra I. Starčevačka-Impreso kultura je varijanta šire Starčevačke kulture koju karakteriše dekorativna keramika. Predstavlja jednu od ranih neolitskih kultura na Balkanu. Starčevačka-Impreso kultura u Bosni i Hercegovini datira otprilike od 6200. do 5300. godine pre nove ere. Ova kultura obuhvatala je delove centralnog Balkana, uključujući područja današnje Bosne i Hercegovine, te se protezala u Srbiju, Hrvatsku, Mađarsku i druge susedne regije (Benac, 1979).

Dodatno, istoričar Begović ukazuje na zanimljivu činjenicu da kada se pogleda mapa, Starčevačka kultura nema konture bilo koje nacionalne zemlje. Rijeke, specifično u neolitu, bile su mesta života, komunikacije i trgovine. Jedna od najvažnijih karakteristika ovog perioda je promena u ekonomiji i načinu života. Pre neolita, ljudi su, usled klimatskih uslova, bili nomadi dok je neolitska revolucija donela promene u smislu da su ljudi počeli da grade naselja i stvaraju prve civilizacije. Starčevačka kultura je deo ove revolucije.

⁵ Članica tima WV BH Fondacije intervjuisala je Senada Begovića putem interneta 29. maja 2024. godine. Ako nije drugačije naznačeno, kada se citira Begović poziva se na ovaj intervju.

Neolithic Starčevo culture (5300-4400 BC) / Neolitska Starčevačka kultura (5300-4400. godine p.n.e.)

Najistaknutija karakteristika Starčevačke-Impreso kulture je keramika. Keramika ima složene ukrase i dizajn sa dosta detalja. Ovi stilovi keramike predstavljaju evoluciju u odnosu na raniju monohromnu keramiku Starčevačke kulture, odražavajući sve veću složenost u umetničkom izražavanju. Njihova keramika često je imala urezane ili utisnute uzorke, uključujući geometrijske i životinjske motive te antropomorfne figure. Takođe su proizvodili alate i predmete od kamena, kostiju i rogova. (Budja, 1999)

Oltar - zdjela na postolju /

foto: Arheološki muzej u Zagrebu

Zoomorfni oltar

foto: Arheološki muzej u Zagrebu

Lončić ukrašen štipanjem noktima /

Foto: Narodni muzej u Beogradu

Arheološki slojevi, posebno na lokalitetu Obra, bili su ključni u povezivanju hronoloških faza Starčevačke kulture. Ti slojevi sadrže artefakte koji odražavaju evoluciju keramičkih stilova, od jednostavne i funkcionalne do dekorativne i simbolične. Ovi napreci u keramici pokazuju društvo koje se brinulo ne samo o preživljavanju već i o estetici i izražavanju (Begović).

Na čelu ovog kulturnog početka bila su pionirska naselja na području današnje Bosne i Hercegovine, a posebno su značajna mesta poput Gornje Tuzle, Obra I i Obra II. Ovi lokaliteti, arheološki rudnici zlata, pružaju neprocenjiv uvid u život i vreme ljudi Starčeva. Gornja Tuzla, na primer, poznata je po svojim slanim izvorima, koji su verovatno privukli rane neolitske naseljenike u ovo područje. Prisustvo ovih prirodnih resursa, zajedno sa plodnim zemljištima, činilo je ovo mesto idealnim za formiranje Starčevačke zajednice (Chapman, Shiel i Batović, 1984).

Naselja su se obično sastojala od malih, polu-ukopanih kuća izgrađenih tehnikom gradnje od maltera. Ove strukture su često bile organizovane u malim grupama ili selima. Lokaliteti poput Obra u srednjobosanskom regionu su dokaz naseljavanja Starčevačko-Impreso kulture, sa dobro očuvanim slojevima kulturnih ostataka.

Rekonstrukcija neolitske kuće/naselja u Tuzli

S druge strane, Obre I i Obre II pružaju uvid u arhitektonske i društvene kompleksnosti ove kulture. Iskopavanja na ovim lokalitetima otkrila su ostatke stambenih objekata, keramike i alata koji ilustruju sofisticirano razumevanje zanatskih veština i života u zajednici. Kuće,

izgrađene od pruća i blata, nisu bile samo skloništa već simboli izdržljivosti i stabilnosti. Ove strukture, često poluukopane, prilagođene su klimatskim uslovima, pružajući izolaciju od hladnih zima i letnjih vrućina. Osim toga, lokaliteti u Bosni, uključujući Gornju Tuzlu i Obre, otkrili su dokaze rane poljoprivredne prakse. Starčevački ljudi su bili među prvima u regionu koji su uzgajali pšenicu i ječam, inovacija koja je zauvek promenila tok ljudske istorije. Ovaj prelazak na poljoprivredu omogućio je uspostavljanje stabilnih zajednica, što je dovelo do porasta populacije i razvoja složenih društvenih struktura (Barker, 1985).

Značaj ovih bosanskih arheoloških lokaliteta je ogroman. Oni predstavljaju ključna poglavlja u priči o Starčevačkoj kulturi, pružajući detaljnu priповest o tome kako su se rani ljudi prilagodili i transformisali svoje okruženje. Kroz temeljno proučavanje ovih lokaliteta, arheolozi su uspeli konstruisati živopisan prikaz neolitskog života, ističući inventivnost i otpornost Starčevačkog naroda (Begović).

Ljudi Starčevačko-Impreso kulture bili su među najranijim poljoprivrednim zajednicama u Evropi, što je rezultat neolitske revolucije (Begović). Poljoprivreda je bila osnova ekonomije Starčevačke-Impreso kulture. Bila je uglavnom zasnovana na kombinovanoj poljoprivredi, uključujući gajenje pšenice, ječma i mahunarki, uz pripitomljavanje životinja kao što su goveda, ovce i koze. Lov, ribolov i sakupljanje dopunjavali su ishranu, pružajući raznovrsne izvore hrane. Praktikovali su sedentarnu⁶ poljoprivredu, živeći u malim selima sa pravougaonim kućama od pruća i blata. Ova sela često su bila smeštena u blizini reka ili plodnih ravnica, što je omogućavalo lak pristup vodi i obradivom zemljištu (Whittle, 1996).

Starčevačka-Impreso kultura pokazuje rane oblike društvene organizacije i zajedničkog života. Dokazi o zajedničkim aktivnostima i korišćenju zajedničkog prostora pronađeni su na različitim arheološkim nalazištima. Prakse sahranjivanja uključivale su i inhumaciju⁷ i kremaciju, često unutar ili u blizini naselja, što ukazuje na ritualne veze između živih i umrlih. Veruje se da su živeli u egalitarnim društvima sa relativno jednostavnim društvenim strukturama. Odsustvo monumentalne arhitekture ili dokaza o masovnom ratovanju ukazuje na nedostatak centralizovane vlasti ili društvene stratifikacije. Starčevo-Impreso kultura je bila deo šire kulturne mreže koja se protezala po Balkanu i susednim regionima Evrope (Chapman, 1981). Pripadnici Starčevačke kulture učestvovali su u trgovini i kulturnoj razmeni sa susednim zajednicama, razmenjujući robu, ideje i tehnologije. Evolucija i stalna borba za opstanak vodili su Starčevačko-Impreso kulturu ka razvoju i napretku (Begović).

Ukupno gledano, Starčevačko-Impreso kultura je odigrala značajnu ulogu u neolitskom prelazu na Balkanu, predstavljajući jedno od najranijih poljoprivrednih društava u Evropi i doprinoseći

⁶ Pripadnici Starčevačke kulture su zamenili nomadski stil života i nastanili se u odeđena područja, što je omogućilo bavljenje poljoprivredom na način da su sejali na istom komadu zemlje iz godine u godinu.

⁷ Podrazumeva ukopavanje ljudskog tela u tlo u relativno intaktnom obliku. Ovo je najstariji i najrasprostranjeniji način sahranjivanja, koji se sreće od praistorijskih zajednica do danas. Često se upotrebljava i sinonim skeletno sahranjivanje.

razvoju naseljeničkog života u selima, tradiciji izrade keramike i drugih aspekata materijalne kulture.

Ovaj period ne označava samo pojavu jedne od najranijih neolitskih kultura u regionu, već i monumentalni skok u razvoju ljudskog društva. Starčevačka kultura pruža uvid u zoru naseljenog života, oslikavajući tranziciju ljudskog društva od lutajućih lovaca-sakupljača do etabliranih zemljoradnika i zanatlija.

Starčevačka kultura nije postojala izolovano, već je bila deo šire slike neolitskih društava rasprostranjenih širom Evrope. Razmena dobara, ideja i tehnologija sa susednim kulturama odigrala je ključnu ulogu u evoluciji Starčevačke kulture. Ova međukulturna interakcija se manifestuje u širenju stilova keramike, poljoprivrednih praksi i tehnoloških inovacija, ističući povezanost drevnih društava (Bogucki, 2004).

Istražujući ovu neolitsku kulturu, ne samo da otkrivamo korene naše kolektivne prošlosti, već dobijamo uvide u trajni ljudski duh inovacije i prilagođavanja.

Sedin Hadžimusić⁸, bosanskohercegovački istoričar i profesor istorije, ističe nekoliko lekcija koje možemo da izvučemo iz prošlih civilizacija i epoha kojima smo svjedočili kroz vreme.

- Fokusiranje na razvoj i nauku u širem smislu;
- Povezivanje i saradnja zarad obostranog interesa;
- Jačanje ekonomije kao osnove za izgradnju i održavanje mira;
- Otvorenost za razmenu ideja, roba i usluga;
- Negovanje umetnosti i kulture;
- Ujedinjavanje većih geografskih područja radi zajedničkih interesa u cilju prosperiteta.

Zaključno, Begović deli jednu od glavnih ideja francuske historiografske škole analitičara, koja je uspostavljena posle Drugog svetskog rata, a koja je učila da istorija i događaji iz prošlosti treba da služe za razumevanje sadašnjosti i donošenje informisanih i kvalitetnih odluka za budućnost. Analitičari koji su pripadali ovoj školi, bazirajući se na svojim profesionalnim i ličnim iskustvima, svedočili su o sukobima od kraja 19. veka – od Napoleonovih ratova, ujedinjenja Nemačke, ujedinjenja Italije, uspostavljanja Alsace-Lorraine, Prvog svetskog rata, do Drugog svetskog rata – i zaključili su da će proći još 30 godina i da će zemlje ući u novi rat, osim ako se ne promeni narativ. Izraz „proces dugog trajanja”, posebno objašnjen u knjizi *Sredozemlje i sredozemni svet u doba Filipa II* Fernanda Braudela, razrađuje analizu prošlosti iz različitih perspektiva, oslobođenu političkih intervencija i uključujući sve druge nauke, čak i klimatologiju, osim istorije, sa jedinim ciljem: bolje objašnjenje i razumevanja događaja iz prošlosti. Pošto naše društvo još uvek nema snage ni konsenzusa da govori o prošlim događajima u ovoj regiji kroz naučno utemeljene istine koje bi bile dostupne građanima, javni prostor je kontaminiran poluistinama i polunaučnim stavovima koji ometaju ekonomski razvoj i prosperitet. Zato je od

⁸ Članica tima WV BH Fondacije intervjuisala je Sedina Hadžimusić putem interneta 30. maja 2024. godine. Ako nije drugačije naznačeno, kada se citira Hadžimusić poziva se na ovaj intervju.

najveće važnosti da se angažuje šira zajednica, uključujući radnike iz domena kulture, profesore, ekonomiste, političare, diplomate i sve ostale relevantne aktere. Mladi ljudi imaju kapacitet da vide pozitivne priče i ono što se dešava s druge strane, i da drugi nisu tu da pokrenu novi sukob vođen političkim, verskim, kulturnim i/ili etničkim razlikama. Moramo nastaviti da pronalazimo pozitivne primere i priče o napretku i prosperitetu iz prošlosti kako bismo stvorili bolju budućnost.

Mladi: interaktivni i angažovani pristup za bolje razumevanje istorije za budućnost

Petoro mladih ljudi iz Bosne i Hercegovine (uzrasta 18, 22, 23, 24, 26 godina), su kroz intervju podelili svoje perspektive i razumevanje istorije, najvažnijih istorijskih događaja i načina na koje se istorija podučava kroz formalno obrazovanje. Takođe su izrazili snažnu potrebu i interesovanje za izgradnju mira kao jedno od i dalje aktuelnih pitanja u ovom delu sveta, koje je na neki način zanemareno u poslednjih nekoliko godina.

Iz perspektive mladih ljudi, istorija je kompleksan skup činjenica, događaja i ličnosti koje su oblikovale svet u kojem danas živimo (Brezac⁹). Istorija nam pruža mogućnost da se upoznamo sa događajima iz prošlosti, da saznamo kako su ljudi živeli, preživljavali, hranili se, ponašali (Smiljić¹⁰). U širem smislu, istoriju možemo posmatrati kao lekciju iz prošlosti, kao periode koji imaju direktnih, pozitivnih ili negativnih, posledica na budućnost. Istorija je put kojim su ljudi putovali i prikazuje sva naša prošla postignuća, uspehe, ali i neuspehe (Osmanović¹¹). Generalno, prošlost nam daje temelje na kojima gradimo budućnost (Sarić¹²).

Mladi su izjavili da se u Bosni i Hercegovini istorija uglavnom podučava kroz formalno obrazovanje, fokusirajući se najviše na učenje o važnim istorijskim događajima sa naglaskom na datume, imena i geografska područja gde se nešto dogodilo. Metode podučavanja mladi opisuju kao zastarele, nudeći samo "ex cathedra" pristup kroz koji se deli teorijsko znanje koje decu ne uključuje praktično, ne pruža im priliku da istraže, prodube svoje znanje, niti se angažuju na druge načine. Ovaj pristup ih prisiljava da uče samo osnovno gradivo napamet kako bi položili ispit, dok većinu toga zaboravljaju već narednog dana. Kao konačan rezultat, mladi su podelili da pristup nastavnika drastično utiče na njihov stav prema određenom predmetu koji se nastavlja kroz život. Sagovornici su dali nekoliko primera interaktivnijeg pristupa podučavanju istorije koje su primenjivali njihovi nastavnici (npr. prikazivanje filmova, diskusije i performansi koje su morali da kreiraju), koje pamte kao pozitivno i interesantno iskustvo do danas.

⁹ Članica tima WV BH Fondacije intervjuisala je Ilmu Brezac putem interneta 18. aprila 2024. godine. Ako nije drugačije naznačeno, kada se citira Brezac poziva se na ovaj intervju.

¹⁰ Članica tima WV BH Fondacije intervjuisala je Nedu Smiljić putem interneta 9. maja 2024. godine. Ako nije drugačije naznačeno, kada se citira Smiljić poziva se na ovaj intervju.

¹¹ Članica tima WV BH Fondacije intervjuisala je Merimu Osmanović putem interneta 30. aprila 2024. godine. Ako nije drugačije naznačeno, kada se citira Osmanović poziva se na ovaj intervju.

¹² Članica tima WV BH Fondacije intervjuisala je Ademira Sarića putem interneta 18. aprila 2024. godine. Ako nije drugačije naznačeno, kada se citira Sarić poziva se na ovaj intervju.

Uglavnom se prikazuje samo jedna strana istorije i istorijskih događaja, kao što je navedeno i u udžbenicima koji se koriste u obrazovnom sistemu. Većina nastavnog programa se bavi ratovima i osvajanjima. Nacionalni heroji se isključivo prikazuju kao ratnici i osvajači, što stvara veliki prostor za napore u izgradnji mira i podučavanje istorije u mirnodopskim vremenima na kreativan i angažovan način. Mladi naglašavaju da bi kroz interaktivniji i kreativniji pristup deca i mladi mogli više da nauče, razviju veštine i dalje koriste ovo znanje i veštine u životu.

Neke od preporučenih nastavnih metoda i materijala bi mogli uključivati:

- Deljenje šireg konteksta i osnovnih informacija o istorijskim događajima;
- Učenje o specifičnim istorijskim događajima iz više perspektiva;
- Uvođenje praktičnijeg i interaktivnijeg pristupa u podučavanju/učenju, što bi uključivalo istraživanje i prezentacije koje rade sami učenici, kvizove, predstave, posete muzejima i arheološkim lokalitetima, razgovore sa istoričarima, arheolozima i značajnim ličnostima koje su bile deo određenih procesa, posebno iz savremene istorije;
- Deljenje interesantnih podataka o važnim istorijskim ličnostima koje prevazilaze puke činjenice vezane za određeni događaj;
- Prikazivanje istorije putem filmova i video zapisa;
- Organizacija debata o istorijskim događajima iz različitih perspektiva i strana;
- Generalno, posvećivanje više vremena i prostora diskusijama.

Kada su pitani o važnim istorijskim događajima, prva stvar koja je ispitanicima pala na pamet su ratovi i agresije u regionu, pa čak i na svetskoj sceni. Međutim, dvoje ispitanika pominje Povelju Kulina bana, što daje svetliju perspektivu na njihovo razumevanje istorije u smislu ekonomskog rasta i prosperitetnijih vremena, dok jedna ispitanica smatra da su različite vrste revolucija kroz istoriju najvažniji istorijski događaji.

Kao što je ranije navedeno, iako se nacionalni heroji prikazuju kao ratnici, osvajači i vojni lideri, mladi u svojim razmišljanjima prepoznaju ljude koji su se borili za nezavisnost Bosne i Hercegovine kao nacionalne heroje. Međutim, takođe su podelili da prema njihovom širem razumevanju i viđenju, heroji su ljudi koji čine dobra dela za svoje lokalne zajednice i šire društvo, ljudi koji stavljaju druge ispred sebe, ljudi koji su izmislili lekove za različite bolesti, koji su doneli pozitivne promene u pogledu zakona, sporta, kulture, itd., kao i oni koji su pozitivni ambasadori svoje zemlje na bilo koji drugi način.

Mirovni edukatori

Svi intervjuisani mirovni edukatori se slažu da je izgradnja mira u Bosni i Hercegovini, zbog njenog kompleksnog istorijskog i društveno-političkog konteksta koji i dalje utiče na stabilnost i razvoj zemlje, od ključne važnosti. Izgradnja mira je vitalna za stvaranje stabilnog, prosperitetnog i inkluzivnog društva. Ona se bavi uzrocima sukoba, promoviše pomirenje i

pravdu, te postavlja osnove za održivi razvoj i integraciju u šire evropske i međunarodne strukture.

Svi sagovornici smatraju da je obrazovanje i izgradnja kapaciteta ključna komponenta u promovisanju kulture mira. Nažalost, obrazovni sistemi često zanemaruju važnost razvijanja i izgradnje tih veština kod dece i mladih, što direktno utiče na kasnije društvene dinamike. Kako je promena i prilagođavanje trenutnih školskih programa kroz formalne instance kompleksna i spora, sagovornici ističu značaj neformalnog obrazovanja koje može doprinijeti naporima za izgradnju mira i dijalog mira uopšte, pri čemu ističu kritičko mišljenje kao najvažniju veštinu potrebnu u ovom procesu.

Definisanje sličnosti i karakteristika koje delimo, kao i otvoreni razgovor o stvarima u kojima se razlikujemo, negovanje zdravog dijaloga i refleksija, početak je izgradnje mira i pomirenja, kako je istaknula Nikica Lubura Reljić¹³, regionalna direktorka za Veru u razvoju u World Vision International za Bliski istok i Istočnu Evropu i iskusna mirovna edukatorka. Najbolji načini da se angažuju deca i mladi u procesu izgradnje mira su da ih okupimo oko drugih tema, ideja i/ili zajedničkih interesa koji eksplicitno nisu vezani za izgradnju mira. Kroz Lubura-Reljićevu praksu, deca i mladi bi trebalo da razvijaju veštine vođenja teških razgovora, bez potrebe da nameću svoje mišljenje ili da menjaju nekoga, već sa potrebom da bolje razumeju jedni druge. Rad s mladima ne teži da menja njih same ili njihove vrednosti i uverenja, već da ih nauči da prihvate da nisu svi ljudi isti.

Ona izgradnju mira vidi kao isceljenje. Mirovni edukatori su, na određeni način, kao lekari. Oni isceljuju sistem i ljude. Zato morate imati ljude koji razumeju šta radimo i koji učestvuju dobrovoljno. Obično su ljudi koji ne žele da učestvuju u procesima izgradnje mira oni koji ne znaju dovoljno o tome, a najviše su im potrebne takve aktivnosti. Stoga je važno što bolje objasniti ciljeve i metode koje će se koristiti. Prvi korak u njihovom uključivanju bio bi da ih se izloži konceptu izgradnje mira posmatranjem kako bi povećali svoje znanje i svest, pa ih postepeno aktivnije uključiti.

Jasmin Jašarević¹⁴, direktor PRONI Centra za razvoj mladih, ističe važnost dugoročnih intervencija i inicijativa u promeni mentaliteta mladih i otvaranju puta za proces izgradnje mira. Pristup zasnovan na ljudskim pravima (HBRA) i princip „Ne naneti štetu” moraju biti primenjeni kako bi se stvorio siguran prostor za učesnike da se otvore, dele i uče iz svojih sopstvenih iskustava, ali i iskustava drugih.

U procesu izgradnje mira važan je kontinuiran i holistički pristup, stvarajući sigurno okruženje u kojem učesnici mogu da se upoznaju, povežu, dele, diskutuju, što zahteva vreme. Dodatno, važno je imati na umu da bi bilo idealno raditi sa širom zajednicom iz koje potiču učesnici. Na primer, nakon što učesnik završi obuku ili deca i mladi naprave pozorišnu predstavu, preporučuje se izvođenje te pozorišne predstave u zajednici iz koje dolazi dete ili mlada osoba.

¹³ Intervju sa Nikicom Lubura-Reljić održan je putem interneta 16. maja 2024.

¹⁴ Intervju sa Jasminom Jašarević održan je putem interneta 21. maja 2024.

Naime, možete raditi sa pojedincima, ali kada ih vratite u njihovu zajednicu, oni mogu doživjeti stres i odbacivanje od najbližih zbog promene u njihovom viđenju i stavu, ako porodica i zajednica nisu svesni i uključeni u promene koje pokušavate da postignete. U idealnom scenariju, radite sa širom zajednicom, referentnom grupom pojedinaca (npr. roditelji, nastavnici, komšije, prijatelji) kako biste videli kako oni sagledavaju i osećaju promene i stvorili prostor za zajedničko delovanje. Ovo bi bio jedan kompletan, puni ciklus. Nažalost, neće svi mladi koji prođu kroz proces izgradnje mira i pomirenja promeniti svoj način razmišljanja i nastaviti svoje angažovanje kada se vrate u svoju zajednicu i uobičajeno okruženje, ali je važno imati barem nekoliko pojedinaca koji će dalje širiti tu promenu.

Nedžad Novalić¹⁵, istoričar i mirovni edukator koji radi u Centru za nenasilno djelovanje (CNA), ističe da suočavanje sa prošlošću i povezivanje i okupljanje ljudi sa različitih strana, sa različitim verovanjima i vrednostima predstavljaju preduslove za izgradnju naprednih društava. Novalić ističe da podsticanje izgradnje mira nema za cilj postizanje, stvaranje i prihvatanje univerzalne istine, već da se da prilika da svako otvoreno podeli šta ih povređuje, muči, da iskažu koje promene žele da vide u društvu, kakva očekivanja imaju od drugih. Na ovaj način stvara se pogodna klima da se shvati da preko puta vas stoji čovjek sa sopstvenim mislima, potrebama, strahovima i iskustvima koji ga određuju.

Najproduktivnija pretpostavka u izgradnji mira u pristupu Centra za nenasilno delovanje (CNA) je da nema dobrih ili loših ljudi. Egalitarizam u ovom smislu znači da stavljamo akcenat na okolnosti i strukture koje navode ljude da čine nasilje bilo koje vrste, pretpostavljajući da bilo ko od nas može biti na toj strani u određenom trenutku, što samo po sebi predstavlja poziv svakom pojedincu da radi na sebi.

Maja Tursunović¹⁶, Koordinatorica terenskih aktivnosti u UN Women i mirovna edukatorica deli iskustvo da je u svom radu na podsticanju mira i pomirenja u zajednicama, uvidela da najefikasniji pristupi proističu iz razumevanja, empatije i trajnog angažmana. Ključno je stvoriti prostor gde sve strane mogu podeliti svoje perspektive i iskustva bez straha od osude. Vođenje dijaloga podstiče aktivno slušanje i razumevanje, pomažući u razbijanju barijera i izgradnji poverenja. Tursunović ističe da su edukatori za izgradnju mira samo posrednici koji pomažu sukobljenim stranama da pronađu zajedničko tlo i rade na međusobno prihvatljivim rešenjima. Pregovaranje, kada se obavlja sa poštovanjem i otvorenošću, može dovesti do trajnih dogovora i pomirenja. Još jedan važan aspekt je podizanje svesti o značaju mira i uticaju konflikta putem medija, umetnosti i javnih događaja, što može mobilisati zajednice i stvoriti zajedničku viziju mira. Uključivanjem zajednica u proces izgradnje mira osiguravate da rešenja budu relevantna za kulturu i podržana od strane onih kojih se tiče. Participativni pristupi osnažuju zajednice da preuzmu odgovornost za inicijative mira. Međutim, da bi se postiglo angažovanje bilo koje vrste, potrebno je razviti veštine mladih i kapacitete zajednica kako bi se postigle dugotrajne promene na osnovu pozitivnih primera iz života.

¹⁵ Intervju sa Nedžadom Novalić održan je putem interneta 21. maja 2024.

¹⁶ Intervju sa Majom Tursunović održan je putem interenta 30. maja 2024.

Azra Ibrahimović¹⁷, ekspertkinja za izgradnju mira zaposlena u NAHLA Centru za obrazovanje i istraživanje, naglašava važnost stavljanja koncepta pozitivnog mira u fokus i deljenja više primera pozitivnih priča o suživotu, toleranciji i razumevanju. Iz njenog ugla, ljudi doživljavaju negativne koncepte i diskurse kao vidljivije, jer su donekle glasniji u javnom prostoru i medijima, ali zaključuje da je ljudskoj prirodi mir bliži od rata, i da je humanost prirodnija od nasilja.

Kao jedan od najefikasnijih načina angažovanja mladih u izgradnji mira je upravo suočavanje mladih sa prošlošću kako bi se prevazišle sve prepreke i otvorio prostor za nove stavove zasnovane na znanju, iskustvu i učenju, a oni se suočili sa duboko usađenim uverenjima. Podeljenost je posledica neznanja, straha od 'drugog' i 'različitog' i izolacije (promocije monolitnih zajednica i društava).

Neke od najvećih zabluda i izazova kada je riječ o izgradnji mira su:

- Izgradnja mira nije potrebna;
- Može se doći do nekoga i reći im da je nešto ispravno;
- Izgradnja mira i promene se mogu postići jednokratnim i kratkoročnim intervencijama;
- Izvlačenje dece i mladih iz njihovih zajednica i zatim njihovo vraćanje nakon kratkoročne intervencije sa očekivanjem dugoročnih pozitivnih rezultata;
- Deca i mladi će se osećati bliže izgradnji mira samo kroz razgovore i obuke, a bez sticanja iskustva o pozitivnim promenama u obrascu u kojem žive.

Kada je riječ o prioritetima i mogućnostima u izgradnji mira u budućnosti, predlozi mirovnih edukatora mogu se sažeti u četiri glavna područja:

- Korišćenje prednosti porasta digitalnih tehnologija u promovisanju mira, ali istovremeno i adresiranje izazova i pretnji digitalnog sveta u smislu podela i negativnog diskursa;
- Povezivanje aktuelnih problema i novih trendova sa izgradnjom mira kako bi se mladi lakše uključili,
- Investiranje više u fizičku, ličnu saradnju i prilike za angažovanje, jer su ove aktivnosti ključne za promociju mira i ostvarivanje veza među ljudima,
- Fokusiranje na višedimenzionalno obrazovanje dece i mladih u cilju izgradnje i razvijanja veština kako bi bili otporniji, ali istovremeno i osnaženi da postanu nosioci pozitivnih promena.

¹⁷ Intervju sa Azrom Ibrahimović održan je putem interenta 28. maja 2024.

Reference

- Barker, G. *Prehistoric Farming in Europe*. Cambridge University Press. 1985.
- Benac, A. *Praistorija jugoslavenskih zemalja II : Neolit*. Svjetlost, Sarajevo. 1979.
- Bogucki, P., & Crabtree, P. J. *Ancient Europe 8000 B.C. to A.D. 1000: Encyclopedia of the Barbarian World*. Charles Scribner's Sons. 2004.
- Chapman, J. *The Vinča Culture of South-East Europe: Studies in Chronology, Economy and Society*. British Archaeological Reports (BAR) International Series. 1981.
- Chapman, J., Shiel, R., & Batović, Š. *The Changing Face of Neolithic and Bronze Age Croatia*. British Archaeological Reports (BAR) International Series. 1984.
- Whittle, A. *Europe in the Neolithic: The Creation of New Worlds*. Cambridge University Press. 1996.
- Budja, M. *The Transition to Farming in South-East Europe: New Insights from the Impresso Ware Culture*. *Documenta Praehistorica*, 26, 1-26. 1999.
- Misterije Starčevačke culture - Putovanje u neolit*, 2024. Pristupljena na: [Starčevačka kultura | Putovanje kroz neolit \(heritagebih.com\)](#), on March 23rd 2024.

Vinčanska kultura: prozor u mirnodopski procvat

Dah Teatar: Srbija

Dijana Mitrović, PhD

Danas smo skloni da mislimo da je mir sam po sebi vrednost. Skloni smo da verujemo da su ljudi oduvek želeli i cenili mir, dok je, u stvari, kako poznata srpska istoričarka Dubravka Stojanović podseća, koncept mira kao blaga za koje se vredi boriti star tek jedva više od jednog veka.¹⁸ Pre tih mirovnih napora koje su uglavnom predvodili međunarodni sufražetski pokreti, rat je u velikoj meri viđen kao nužnost, kao najbolja higijena sveta, kao vrhunski način da se pronade geopolitička ravnoteža moći. Tek pred kraj devetnaestog veka, mirovni pokreti su dobili određenu snagu, pokušavajući da dovedu u pitanje ideju da je svetski rat neophodan.¹⁹

Uprkos činjenici da je mir teorijski promišljan i uspostavljen kao negovana vrednost tek kasno u istoriji čovečanstva, sva je prilika da su mnogo pre zabeležene istorije postojale kulture i civilizacije koje su cenile miran suživot i cvetale zahvaljujući dugim periodima mira. Jedna od njih je i vinčanska kultura koja je u periodu kasnog neolita napredovala na području današnje Srbije, Bosne i Hercegovine, Rumunije, Grčke, Severne Makedone i Hrvatske. Rasprostranjeno je verovanje da je period velikog procvata vinčanske kulture koji je trajao oko 800 godina (tzv. period Vinče B) postojao zbog činjenice da je stanovništvo Vinče vodilo miran suživot unutar i van svoje zajednice. Prema rečima našeg vodećeg poznavaoца Vinče, arheologa i kustosa Muzeja Belo Brdo, Dragana Jankovića, iako je pronađeno mnogo dobro očuvanih artefakata, nijedan od njih ne ukazuje na to da su Vinčanci stvarali ili koristili oružje, ili učestvovali u nekom sukobu većih razmera.²⁰ S druge strane, pronađeni su brojni dokazi da su blisko sarađivali jedni s drugima, da su postali vični obrađivanju zemlje, gradnji domova, kao i trgovini i komunikaciji sa ljudima iz dalekih krajeva. Janković ističe da je ovako visok stepen razvoja bio moguć samo zbog njene orijentacije ka miru i zajedničkim nastojanjima da poboljšaju svoju egzistenciju.

Glavno arheološko nalazište za istraživanje vinčanske kulture, Belo Brdo, nalazi se na obali Dunava u blizini Beograda. U otkrivenom iskopu od 10,5 metara sačuvano je mnogo različitih arheoloških slojeva, od kojih najstariji datira oko 4880. godine pre nove ere, perioda koji se poklapa sa opadanjem obližnje starčevačke kulture, za koju se veruje da je bliska prethodnica vinčanskom društvu.²¹ Prema radiokarbonskoj metodi datiranja, vinčanska kultura je cvetala između 4500. i 3800. godine pre nove ere (sloj 9-6 metara)²², što je bio period mira i njenog

¹⁸ HOPE tim DAH teatra obavio je intervju sa profesorkom Dubravkom Stojanović u Beogradu (21.03.2024.). Kada citira profesorku Stojanović, autorka se poziva na taj intervju.

¹⁹ Ovi naponi su kulminirali osnivanjem Nobelove nagrade za mir koja je prvi put dodeljena 1901. godine. Pogledajte veb stranicu Nobelove nagrade za mir: <https://www.nobelprize.org/prizes/lists/all-nobel-peace-prizes/>

²⁰ Ukoliko nije drugačije naznačeno, kada citira Dragana Jankovića, autorka se poziva na intervju koji je HOPE tim DAH Teatra vodio sa njim na arheološkom nalazištu i Muzeju Belo Brdo u Vinči u Srbiji (29. marta 2024).

²¹ Vidite Srejović https://www.rastko.rs/arheologija/srejovic/dsrejovic-vinca_c.html

²² Za više detalja, videti Roberts i drugi pp. 41-42, kao i Tasić i drugi.

najvećeg uticaja u srednjoj i jugoistočnoj Evropi (vidi Srejović). Vinčanska teritorija se tokom tog perioda proširila i njena naselja su postala dobro organizovana, sa velikim stanovništvom i ranim urbanističkim planiranjem. Međutim, njena moć se manifestovala kroz kulturu, trgovinu i znanje, a ne kroz sukobe i osvajanja.

Figure 1. The distribution of the Vinča culture (shaded) with Vinča sites (red dots) and later settlements (green dots) (Middle Chalcolithic). Prepared by J. Pendić and M. Marić.

Iz Roberts W. Benjamin i drugi, str. 39.

Vinčansko stanovništvo, ističe poznati arheolog Dragoslav Srejović, živelo je u miru sa svojim susedima, što potvrđuje i odsustvo bilo kakvog fortifikacionog ili odbrambenog sistema. Umesto toga, već najstariji sloj ukazuje na bogatu razmenu vidljivu kroz artefakte donete iz raznih evropskih regiona, praksu koja će biti sve prisutnija kako vinčanska kultura bude sazrevala i napredovala ka svom vrhuncu. Naučili su kako da obogate tlo, što je dovelo do više roda, podstaklo trgovinu, dovelo do komunikacije sa drugim kulturama i više resursa unutar same zajednice. Hrvatski autor Marcel Burić opisuje to razdoblje na sledeći način: „Trgovina koja se odvijala dolinama rijeka je bitno uznapredovala, kontakti između naselja bivali su intenzivniji, a sve to rezultiralo je bržim razmjenama ideja, tehnologija i znanja“ (47). Razmena znanja i dobara, kako ističe i Janković, bio je jedan od kamena temeljaca vinčanskog uspeha koji je značajno doprineo njihovom usponu. Dakle, prva lekcija koju možemo naučiti od vinčanske kulture jeste da nas otvorenost prema drugim kulturama, kao i razmena znanja i dobara mogu odvesti mnogo dalje nego sukob i strah od drugog.

Vinčanska arhitektura (upotreba neke vrste maltera i toplotne izolacije), urbanizam, poljoprivreda, rani oblici metalurgije – u Vinči se odigralo prvo evropsko topljenje bakra – sve to svedoči o velikom napretku te kulture. Urbana organizacija koju odlikuju dobro uređene ulice već je imala i centralni prostor za okupljanje, nalik današnjim gradskim trgovima što ukazuje na to da su zajednička okupljanja bila uobičajena. Zanimljivo je, ističe Janković, da su kuće građene veoma blizu jedna drugoj, pokazujući bliske komšijske veze. Ta činjenica doprinosi pretpostavci da su živeli kao tesno povezana zajednica. Štaviše, prema mnogim materijalnim tragovima, oni su živeli kao društvo jednakih, jer nijedan dom ne pokazuje gomilanje bogatstva: svi domovi su

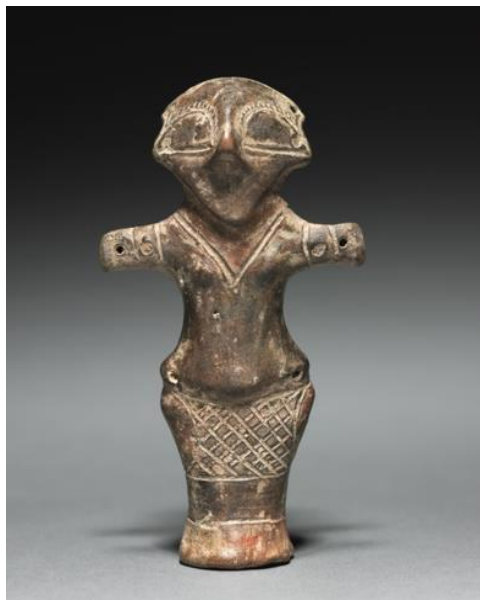
iste veličine i verovatno su bili međusobno veoma slični. Svi ovi nalazi ukazuju na egalitarno shvatanje društva koje se čini održivijim i korisnijim za sve njegove članove. Zajedništvo kao osnova socijalnog života pokazuje nam da društvo stiže mnogo dalje kada njeni članovi brinu jedni o drugima umesto da se takmiče.

Druga važna poenta koju je izneo Janković pripada istom domenu: Vinčanci su otvoreno delili svoja znanja jedni sa drugima o svim zanatima, poljoprivredi, arhitekturi, umetnosti i tako dalje, i tako zajednički gradili bolje društvo za sebe i sve oko sebe. Naime, na osnovu otisaka prstiju na nekim artefaktima, možemo reći da su Vinčanci veoma rano učili svoju decu da stvaraju umetnost, što ukazuje na to da je ova rana kultura (neki tvrde civilizacija) veoma cenila umetnost, smatrajući važnim da umetničku veštinu prenese mlađim generacijama. Njihovi domovi ukrašeni ćilimima, sa prelepim vazama i posudama, ukazuju na veliko uvažavanje lepote u svakodnevnom životu. Deleći svoja znanja jedni sa drugima, Vinčanci su progresivno postajali sve bolji u svim sferama svog postojanja, učeći nas da otvoreni pristup znanju koristi celom društvu i da predstavlja mnogo bolju alternativu sebičnom i konkurentskom, tržišno orijentisanom odnosu prema intelektualnoj svojini.

Iznad svega, vinčansku kulturu je učinila tako izuzetnom i tako živim interesovanjem mnogih poznatih arheologa (videti Burić 43) njena izuzetno kvalitetna grnčarija i (najverovatnije religiozne) figurine. Koristeći napredne tehnike, grnčarija je pečena i polirana kako bi bila bolja za skladištenje robe, ali povremeno je i farbana, koristeći razne minerale za bojenje. Prilikom pokušaja da se imitira pečenje grnčarije 1960-ih godina, proces stvaranja ravne crne površine pokazao se prilično teškim (videti Chapman, „Dark Burnished Ware as Sign” 296), što opet ukazuje na visoko razvijenu (gotovo neverovatnu za tako rani period) tehnologiju korišćenu tokom faze Vinča B. Kako Burić elaborira: „Vinčanska figuralna plastika, slažu se svi koji se bave tim razdobljem, predstavlja osim umetničkog dometa, najbolji indirektan opis kompleksnosti i izrazito visoke društvene organizacije naselja koja su toj kulturi pripadala. Nadalje, vrhunska keramika vinčanske kulture upravo bliješti glačanim sjajem svojih tamnih, najčešće crnih stijenki posuda, govori o stupnju keramičke proizvodnje koji nije bio ni približno dosegnut u prethodnoj starčevačkoj kulturi” (46).

Većina figurica su ili zoomorfne (uglavnom su poklopci od grnčarije dizajnirani korišćenjem animalističkih motiva) ili antropomorfne – tipično ženske figurice sa zadivljujućom plastikom i detaljima koji dodatno pokazuju koliko je kultura bila napredna. Odeća predstavljena na figurinama ukazuje na razvijen osećaj za modu koji navodi arheologe na zaključak da su i tekstilne tehnologije bile dobro razvijene. Većina arheologa veruje da su figurine korištene kao kulturni idoli koji predstavljaju obilje i plodnost. Janković, dalje, ističe dve najvažnije karakteristike čuvenih figurica: otvorene krupne oči koje bi se mogle protumačiti kao majčinska briga (ili

radoznalost?) i raširene ruke koje bi se mogle čitati i kao majčinska ljubav i kao otvorenost prema drugima, prema svetu. Ako se tako tumače, figurine bi se mogle shvatiti kao još jedan znak druželjubivosti i otvorenosti vinčanske kulture.

Vinčanski idol²³

Prosopomorfni poklopac²⁴

Druga interpretacija, međutim, takođe zvuči stimulatивно. Naime, kao što je već pomenuto, vinčanska kultura je i kultura rane metalurgije (najranije u Evropi) i neki arheolozi neobičnu grnčariju dovode u vezu sa metalurgijom: „Danas postoje mišljenja koja dvije fascinantne kategorije vinčanskih nalaza, iguralnu antropomorfnu plastiku i metalurgiju, pokušavaju interpretirati kao integrirani fenomen. Naime, iza maskiranih lica na figurama pokušavaju se utjeloviti pridošlice u vinčansku kulturu, nositelji božanskih i magičnih znanja tj. oni koji kamen pretvaraju u metal, dakle metalurzi (Schier 2005, 54-61; 2010, 85-95, Abb. 7)” (Burić 47). Ako se prihvati takvo tumačenje, to opet znači duboko poštovanje prema znanju i otvorenost prema drugim kulturama i njihovim izumima koji su bili neophodni za uspeh Vinče.

Dakle, postoji mnogo lekcija koje možemo naučiti od naših prastarih suseda, ali su možda najvažnije lekcije koje možemo naučiti od praistorijskih Vinčanaca i najvažnije vrednosti koje treba da negujemo:

- Miroljubivost;
- Otvorenost prema drugim zajednicama;
- Ljubav prema lepoti;

²³ <https://www.clevelandart.org/art/2000.202>

²⁴ <https://www.cb-gallery.com/en/produkt/neolithischer-zoomorpher-gesichtsdeckel-der-vinca-kultur/>

- Otvorena razmena znanja i dobara unutar i van sopstvene zajednice;
- Egalitarizam;
- Tesno povezana zajednica zasnovana na međusobnoj razmeni i pomoći, a ne na takmičenju.

Mladi: istorija mira za bolju budućnost

U fokus grupi sa devet mladih (od 15 do 22 godine)²⁵, učesnici su pružili dragocen uvid u načine na koje se istorija predaje u školama, kao i o alternativnim načinima na koje bi želeli istorijom da se bave. Većina učenika se žalila da se istorijsko znanje obično shvata kao niz datuma i suvih činjenica, sa vrlo malo ili nimalo kontekstualnih informacija ili pripovesti o običnim ljudima. Zbog toga su skloni da uče za kontrolne zadatke, da bi potom najčešće ubrzo zaboravili sve naučeno. Nema sumnje, primetili su, da u njihovim istorijskim udžbenicima rat ima prevlast nad mirom i da se mir gotovo uvek posmatra kao posledica rata, kao da mira nema bez rata. Takođe, izneli su utisak da su neke činjenice isključene iz uobičajenih istorijskih narativa, a da se nacionalna istorija veliča, čineći tipične lekcije istorije krajnje jednostranim i samim tim opasnim.

Cenili su kada su im nastavnici pružili više konteksta i dodali složenost lekcijama. Posebno su im značila lična svedočanstva, kada ona postoje (kao u slučaju 1990-ih godina, tj. perioda kada su njihovi roditelji i nastavnici odrastali). Sve u svemu, svi su se složili da je kritičko mišljenje najvrednija veština i da bi voleli da čuju nekoliko prikaza istog istorijskog događaja, te da imaju priliku da usavrše svoje kritičke veštine, pokušavajući da otkriju istinu.

Ukratko, mladi učenici su veoma zainteresovani za učenje istorije, ali bi želeli da njihovi časovi uključuju sledeće karakteristike:

- više podataka o kontekstu (posebno o običnim ljudima tog vremena);
- složeniji i nijansirani pristup (alternativni istorijski narativi umesto jednog koji se nameće);
- više informacija o izvorima (želeli bi da imaju liste literature za čitanje, da mogu sami da istražuju više);
- kad god je to moguće, cene priliku da vide i dodirnu materijalne tragove iz vremena proučavanja (arheološke artefakte, predmete svakodnevice i sl.);
- cene interdisciplinarni pristup, u kome se prepliću različite istorije (umetnosti, tehnologije, društva, itd.);
- kad god su dostupni, lična svedočanstva i istorije ih veoma interesuju;

²⁵ HOPE tim Dah teatra intervjuisao je studente – Dimitrije Bodić, Jovan Bubujuk, Dina Damjanović, Katarina Drenjanin, Tamara Đorđević, Mina Kicar, Marija Milanović, Emilija Stojanović, Aleksa Živković – kao deo fokus grupe u Beogradu (07.05.2024.). Kad god se citira fokus grupa, autorka se poziva na ovaj razgovor.

- istorija ima tendenciju da bude predstavljena kao niz posledica, ali oni bi želeli da proučavaju uzroke pre nego posledice i da razmišljaju o potencijalnim, pozitivnijim alternativama istorijskih tokova;
- udžbenici istorije imaju tendenciju da predstavljaju ratove kao neizbežne, oni bi hteli da taj pristup dovedu u pitanje.

Učenici smatraju da selektivna istorija koja veliča nasilne nacionalne narative doprinosi opasnim podelama i stalnom strahu u stanovništvu. Udžbenici istorije, koje prati većina medija, imaju tendenciju da predstavljaju ekstremne dualizme: događaji i ljudi su bili ili dobri ili zli, ili crni ili beli, bez nijansiranosti i složenosti. Grupa se složila da uvek treba da postoji otvoren dijalog između svih strana ako želimo da prevaziđemo trenutno stanje (kojem, smatraju, umnogome doprinosi način na koji se istorija predaje) ekstremnih podela koje štete društvima kako na unutrašnjem, tako i na globalnom planu.

Primetili su da se u istorijskim knjigama uglavnom govori o ratnicima, kraljevima, predsednicima i slično. Ta činjenica doprinosi i načinu na koji se doživljavaju heroji, a većina nacionalnih heroja su nasilni ljudi koji su igrali važnu ulogu tokom ratova. Umesto toga, oni bi rade proučavali ljude koji su pozitivno doprineli njihovom društvu. Iako nisu naveli mnogo konkretnih primera, svi su se složili da bi jedan njihov potencijalni alternativni heroj mogla biti poznata novinarka Radislava Dada Vujasinović, koja je umrla 1994. godine pod vrlo sumnjivim okolnostima. Detalji oko njene smrti naveli su većinu javnosti da poveruje da je ubijena zbog izrazito subverzivnih tekstova protiv tadašnjeg srpskog režima. Učenici su istakli njenu hrabrost, spremnost na žrtvu za opšte dobro, kao i njene antiratne napore. Želeli bi da proučavaju više ljude poput Dade Vujasinović.

Učenici veruju da bi nijansiraniji pristup istorijskim događajima, kao i veći fokus na mirne periode i osobe koje su pozitivno uticale na zajednicu, doprineli održivom miru, prosperitetu i empatiji u društvima.

Graditelji mira: znanje i razumevanje za bolju budućnost

Svi graditelji mira sa kojima smo razgovarali slažu se da su različiti oblici znanja u samoj srži pozitivnog i dugotrajnog mira. Naspram toga, dezinformacije, neznanje i predrasude stvaraju plodno tle za razvoj straha koji je u samoj osnovi manipulacije koja dovodi do sukoba. Takođe su svi istakli koliko je važno da se mladi ljudi različitih etničkih, verskih i kulturnih pripadnosti lično sretnu, jer ti susreti neguju međusobno poštovanje i razumevanje. Dakle, svi se slažu da su različiti oblici obrazovanja i kulturne prekogranične razmene ključni za uspostavljanje pozitivnog

mira, posebno u regionima mučenim i podložnim sukobima, kao što je Balkan, gde su podele po nacionalnoj i verskoj osnovi i dalje su veoma prisutne.

Programska direktorka YIHR (Inicijativa mladih za ljudska prava) i stručnjakinja za transnacionalnu pravdu Sofija Todorović²⁶ ističe nesklad između široko prihvaćene premise da svet i budućnost pripadaju mladima i činjenice da se mladi nikada ne pitaju kakvu budućnost žele. Ona insistira da zrelo društvo, osim što im obezbeđuje sva prava, mora da angažuje mlade ljude u donošenju važnih odluka. Stoga je od ključnog značaja da se mladima obezbede politički alati i da im se otvori političko polje.

Todorović ističe da je veoma važno naučiti mlade da prepoznaju sve oblike nasilja i nepravde, ma koliko se naizgled malim mogu činiti, kao i da ih naučimo veštinama kako da na njih reaguju, jer desenzibilizacija postepeno vodi ka normalizaciji nasilja koja je preduslov za početak i održavanje svih oblika sukoba. U osnovi takvih napora je kritičko mišljanje koje će im pomoći da razaznaju početke podela i sukoba mnogo pre nego što se oni zaista pojave. To je izuzetno važno, naglašava Todorović, jer fokus treba da bude na sprečavanju sukoba i izgradnju pravednog društva, a ne na otklanjanju posledica kada se sukob već dogodio. Svuda, a posebno u regionima poput Balkana koji su prošli kroz nasilni sukob, veoma je važno negovati dijalog otvorenog uma jer izbegavanje „neprijatnih tema“ može lako dovesti do održavanja negativnih predrasuda o društvenim grupama koje su na neki način različite od „nas.“ Umesto toga, Todorović predlaže da se razlike posmatraju kao izvor velikog bogatstva u kojoj svaka grupa doprinosi dobrobiti i kulturi zajednice.

Oliver Jović kao ključne ističe međusobno razumevanje, dijalog i otvoren pristup razlikama.²⁷ Ovaj pozorišni producent, reditelj, pedagog i graditelj mira iz Travnik (Bosna i Hercegovina), koji gotovo dve decenije radi sa mladima iz ratom pogođenog područja, kaže da se uloga otvorenog dijaloga ne može dovoljno istaći. Kao žrtve post-sećanja i sekundarne ratne traume (uglavnom su babe i dede, kao i roditelji njegovih polaznika bili direktno uključeni u sukob), njegovi štićenici su veoma zainteresovani za ono što se zapravo dogodilo u regionu, ali informacije koje dobijaju su ili oskudne (njihove porodice ne žele da pričaju o tome) ili jednostrane (političari manipulišu građanima kroz podele), što zapravo doprinosi daljim podelama i nestabilnosti regiona.

Jović naglašava da, nažalost, podele još uvek postoje i održavaju se i kroz školski sistem, jer još uvek postoji više od 50 škola u mešovitim gradovima u BiH koje su podeljene: dva nastavna plana i programa, dva ulaza, dve podeljene zajednice pod istim školskim krovom (videti Izveštaj

²⁶ Sofija Todorović je intervjuisana 13. maja 2024. u Beogradu.

²⁷ Oliver Jović je intervjuisan 15. maja 2024. u Beogradu.

OEBS-a). Različite zajednice žive u istom gradu, ali potpuno odvojene živote – takva situacija samo produbljuje predrasude, suprotstavljajući grupacije jednu drugoj. Jović insistira da otvoreni dijalog i razumevanje pomažu u promeni društvenog pejzaža; on vidi moć umetnosti kao ključnu u tom procesu. Kao pozorišni pedagog, video je iz prve ruke kako dramske radionice zbližavaju mlade, proširuju im vidike, neguju kritičko mišljenje, produbljuju osećaj empatije i solidarnosti. Kaže da je veoma važno biti otvoren i pun poštovanja prema mladima, a pored toga što treba paziti da se studenti ne retraumatizuju, svakako treba izbegavati bilo kakvu cenzuru. Jović kaže da zbog cenzure mladi gube poverenje, koje je neophodno za svaki otvoreni dijalog.

Naročit oblik cenzure bio je i u središtu razmišljanja Marije Ratković.²⁸ Jedna oblast njenog interesovanja, kao autorke i aktivistkinje, jeste i politika sećanja, tačnije, uloga feminističkog antiratnog aktivizma tokom jugoslovenskog sukoba 1990-ih godina. Ona ističe da se antiratni aktivizam generalno sistematski zanemaruje (ako ne i aktivno cenzuriše) i da nije ništa drugačije ni kada je u pitanju bivša Jugoslavija. Istorijski gledano, žene su uvek bile viđene kao mirotvorke, ali se njihova uloga retko slavi. Takođe se često zanemaruje činjenica da su iste žene koje su pokušavale da zaustave rat bile one koje su prve nastojale da poprave neposredne posledice rata: one su prve koje pomažu izbeglicama, raseljenim licima i drugima pogođenim sukobom. Ratković zato pokušava da ispravi ovu nepravdu beležeći priče antiratnih aktivistkinja i aktivista koji su bili svedoci devedesetih, pokušavajući da održi važnu uspomenu na njih. Pamćenje pozitivnih mirovnih napora ključno je u dijalogu ranije sukobljenih zajednica: za žrtve rata je izuzetno važno da znaju da su postojali čitavi pokreti protiv rata sa druge strane „neprijateljskih linija“. Takođe je ključno razumeti koji politički izbori su doveli do eskalacije sukoba i zbog toga treba uzeti u obzir svaki politički faktor, uključujući i neuspele mirovne napore.

Ratković ističe primer sela Trešnjevka u Srbiji (Vojvodina) koje je 1992. godine zaustavilo vojnu mobilizaciju. Nakon pokušaja da više od polovine muškog življa sela pošalju u rat, osam žena je pokrenulo protest koji je privukao ostale meštane, koji su odlučili da ostanu zajedno i da proglase svoju slobodnu teritoriju koju su nazvali po piceriji u kojoj su boravili, Zicer, Duhovna Republika. Otprilike tri meseca, iako pod stalnim pritiskom – u jednom trenutku tenkovi srpske vojske opkolili su selo – održavali su proteste, organizovali kulturne i političke programe, privukli ljude iz drugih sela i uspeli da zaustave mobilizaciju svojih meštana. Njihov trud je neverovatno značajan jer je primer uspešnog otpora običnih ljudi ratu. Ratković ističe važnost pamćenja ovog i svih sličnih primera (ma koliko mali izgledali), jer oni ukazuju na to da je alternativa ratu moguća. Stoga ona piše knjige, članke na Vikipediji i drži predavanja o antiratnim naporima, vodeći računa da se ovi i slični događaji i aktivistkinje pamte. Ona ističe

²⁸ Marija Ratković je intervjuisana 14. maja 2024. u Beogradu.

važnost beleženja priča običnih ljudi, jer nam one daju alternativnu perspektivu o istorijskim periodima. Pored toga, ona ističe da nove platforme društvenih mreža treba koristiti za održavanje sećanja na pozitivne primere i za dopiranje do novih generacija.

Milena Minja Bogavac,²⁹ istaknuta dramaturškinja, pozorišna rediteljka, pedagoškinja, spisateljica i aktivistkinja, ističe da mir povezuje sa pravdom i da je jedini način da se održi pozitivan mir borba protiv svakog oblika nepravde ili nasilja koje uočimo, ma koliko mali oni bili. Ona razlikuje nekoliko važnih stubova pozitivnog mira: pravdu (u svim društvenim sferama), obrazovanje (naročito alternativni istorijski narativi) i lični kontakt sa različitim kulturama. Bogavac ističe koliko su regionalne razmene bile formativne tokom njene srednje škole i da je uloga ličnog kontakta kao i interkulturalnog dijaloga ključna u formiranju mladih. Ona kaže da ovi susreti dovode do mikropromena koje u zbiru mogu u velikoj meri uticati na društvo. Na primer, učenik koji je došao iz Srbije u Bosnu i Hercegovinu, najverovatnije će promeniti mišljenje o BiH i mnogo će naučiti od svojih vršnjaka; ali ta promena nije usamljena, ta osoba po povratku će najverovatnije uticati na sve u svom okruženju, od porodice do školskih drugova.

Osim dijaloga i razmene, Bogavac ističe i važnost obrazovanja prosvetnih radnika, koji će potom suštinska pitanja vraćati u svoje zajednice. Ovi naponi su ključno sredstvo za suočavanje sa prošlošću koja donosi neprijatna, ali neophodna pitanja. Jedini način da se društvo zaista izleči jeste da preuzme odgovornost za svoje postupke, ma koliko mračni izgledali. Istovremeno, međutim, Bogavac kaže i da treba negovati opšti duh vedrine i spokoja. Ona navodi primer kada je kao mlada umetnica poslata u Bujanovac, podeljeni grad gde su Srbi, Albanci i Romi jedva komunicirali, da napravi pozorišnu predstavu sa srednjoškolcima. Iako je situacija bila teška, produkcija je na kraju postala trojezična super zabavna komedija koja je okupila studente i njihove zajednice. Učili su jedni o drugima kroz proces i prihvatili razlike na način koji verovatno nijedna „ozbiljna“ produkcija ne bi mogla da uradi. Činjenica da predstava nije bila pretnja ni jednoj od zajednica u velikoj meri je pripomogla prenošenju pozitivne poruke o mirnom suživotu punom uzajamnog poštovanja. Pored toga, produkcija je doslovno promenila živote nekih članova glumačke ekipe, podsećajući nas da je svaka pozitivna promena važna. Kroz taj proces ona je zaista osetila transformativnu moć pozorišta i kako je ono zbližilo zajednicu. Nastavila je sa neverovatno važnim umetničko-aktivističkim projektima do danas, izgrađujući inkrementalne promene, što je neophodno, s obzirom na to da je, kako ističe, izgradnja mira proces.

Aleksandra Jelić,³⁰ pozorišna i filmska rediteljka, pedagoškinja i ekspertkinja za primenjeno pozorište i rešavanje konflikata, sa dugogodišnjim iskustvom u radu sa osetljivim i ugroženim

²⁹ Milena Bogavac je intervjuisana 14. maja 2024. u Beogradu.

³⁰ Aleksandra Jelić je intervjuisana 21. maja 2024. u Beogradu.

grupama (kao što su zatvorenici, korisnici zatvorske bolnice, maloletnici u kaznenom sistemu itd.), kaže da je ključ uspešnog rada sa bilo kojom grupom prilagođavanje pozorišnih tehnika koje poznajete potrebama grupe. U njenoj praksi su se kao uspešne pokazale različite tehnike Augusta Boala (kao što je Forum teatar), ali i upotreba lutkarskog pozorišta (posebno u pomaganju introvertnim učesnicima da se otvore), pozorišta senki, maski, cirkuskih tehnika, plesa, akrobacija itd. Slično tome, veoma je važno doći u grupu otvorenog uma: Jelić ističe da ne zna šta je grupi potrebno pre susreta; umesto da dolazi sa gotovim, unapred stvorenom predstavom, ona ulazi u otvoren dijalog i polako uči o potrebama polaznika. Pri tome je važno neprekidno sve preispitivati, uključujući i samu temu radionice i pojmove koje je stvorila. Samo na taj način ceo proces ostaje prilagođen grupi, dok sama grupa uči kako da kritički preispita i prevrednuje sve, uključujući i svoja uverenja.

Bez obzira na tehnike koje se koriste, postoji nekoliko izuzetno važnih poenti koje Jelić ističe: osim što se učesnicima mora garantovati bezbedan prostor dok su u radionicama, mora se voditi računa da se njihova bezbednost ne ugrozi ni kada iz radionice izađu; bez obzira koja je neposredna tema, radionica treba da osnaži polaznike za situacije iz stvarnog života; učesnike treba navesti da izrazi svoje potrebe; nikada ne bi trebalo da postoji bilo kakav oblik prinude: u obrazovanju, niti u umetničkim radionicama bilo koje vrste – uvek treba sve da bude na dobrovoljnoj bazi. Osim ovih principa, Jelić insistira i na horizontalnoj organizaciji grupe: iako je rediteljka i facilitatorka radionice, ona je uvek ravnopravna sa ostatalim učesnicima. Stoga insistira na radu sa grupama u kojima nema prisutnih figura autoriteta (kao što su profesori, nastavnici, zatvorski čuvari, lekari, itd.), jer te figure izazivaju autocenzuru i remete horizontalnu dinamiku.

Ukratko, iskusni stručnjaci za izgradnju mira istakli su sledeće tačke kao ključne za održivu, odnosno pozitivnu praksu orijentisanu ka miru i pravdi:

- negovanje kritičkog mišljenja;
 - učenje mladih veštinama neophodnim za prepoznavanje samog nastanka nasilja i nepravde;
 - uključivanje mladih u donošenje odluka;
 - otvaranje političkog polja mladima;
 - otvoreni dijalog;
 - suočavanje sa prošlošću bez osuđivanja;
 - aktivan angažman u politici pamćenja;
 - stvaranje istorije koja pamti sve dobre primere iz prošlosti;
 - preuzimanje odgovornosti za svoje postupke;
 - aktivizam u javnim prostorima;
-

- stvaranje sigurnih prostora za otpor;
- pametno korišćenje društvenih mreža;
- vedrina u pristupu je dobar način u mnogim okruženjima;
- dobrota kao opšti princip bića;
- i rat i izgradnja mira su procesi;
- korišćenje transformativne moći umetnosti;
- model umetničkog aktivizma se pokazao izuzetno uspešnim u izgradnji mira;
- korišćenje tehnika prilagođenih određenoj grupi, umesto modela „jedna veličina za sve“;
- horizontalni, a ne pristup odozgo nadole.

Projekat HOPE ima izraziti potencijal da obuhvati sve ove najbolje prakse i da odgovori na sve pomenute potrebe stručnjaka i mladih. Ali u tom procesu, podseća profesorka Stojanović, veoma je važno kako vidimo sam pojam istorije. Istoriju ne treba posmatrati kao prirodnu silu, ili kao cikličnu silu koja se ponavlja (iako je to veoma popularan način razmišljanja), pošto oba ova pristupa ukidaju osećaj lične i kolektivne odgovornosti. Istorija se, ističe Stojanović, ne ponavlja (već mi ponavljamo iste greške), ali ipak treba da izvučemo pouke koje ona za nas čuva. Kada učimo te lekcije, treba da razmišljamo o tome šta je zaista bilo, shvatajući da je istorija u stvari istorija slobodnih izbora. Tek kada to shvatimo postaće jasno da ratovi nisu bili nužnost, već izbor. Tek kada to naučimo, bićemo spremni da uvek biramo mir.

Bibliografija

- Antonović, Dragana. *Predmeti od glačanog kamena iz Vinče*. Beograd: Centar za arheološka istraživanja, 1992.
- Borić, D., Hanks, B., Šljivar, D. et al. (5 more authors) (2018) "Enclosing the neolithic world: A Vinča culture enclosed and fortified settlement in the Balkans." *Current Anthropology*, 59 (3)
- Burić, Marcel. "Vinčanska kultura. / The Vinča Culture." *DARONI ZEMLJE: neolitik između Save, Drave i Dunava. / GIFTS OF THE EARTH: Neolithic between the Sava, Drava and Danube*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2014.
- Chapman, J. C. "The Early Balkan Village." *Varia Archaeologica Hungarica*, II. 1989.
- . "Dark Burnished Ware as Sign: Ethnicity, Aesthetics and Categories in the Later Neolithic of the Central Balkans." *Homage to Milutin Garašanin*. Eds. Tasić and Grozdanov. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts and Macedonian Academy of Sciences and Arts, 2006.
- "Five Facts about the Vinča Culture." <https://historychronicles.org/5-facts-about-the-vinca-culture/>
- Nikolić, Dubravka i drugi (eds). *Vinča – praistorijska metropola: istraživanja 1908-2008*. Beograd: Narodni muzej, 2008.
- OSCE. "Two Schools Under One Roof: The Most Visible Example of Discrimination in Bosnia and Herzegovina." November 2018 <https://www.osce.org/files/f/documents/3/8/404990.pdf>
- Roberts W. Benjamin, Miljana Radivojević, and Miroslav Marić. "The Vinča Culture: an Overview." *The Rise of Metallurgy in Eurasia*. Eds. Radivojević et al. Oxford: Archaeopress Publishing Ltd, 2021.
- Srejović, Dragoslav. „Vinča i njena kultura.“ *Iskustva prošlosti*. Beograd: Ars Libri i Kremen, 2001.
- i drugi. *Vinča u praistoriji i srednjem veku*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1984.
- Tasić Nikola, Dragoslav Srejović, Bratislav Stojanović. *Vinča: Centar neolitske kulture u Podunavlju*. Beograd: Centar za arheološka istraživanja Filozofskog fakulteta, 1990.
- Vasić, Miloje. *Praistoriska Vinča*. Beograd: Državna štamparija, 1932.

Kikladska i minojska civilizacija: osvrt na miroljubiva egejska društva

Aeropllo Teatar i Action Synergy: Grčka
Nikolas Kamtsis i Kostas Diamantis Blaskas

Uvod

Mnoge velike civilizacije su se uzdige i nestale na grčkom poluostrvu; međutim, nema čvrstih dokaza o postojanju ijednog društva, posebno u kontinentalnom delu, koje je dugo vremena živelo u miru i nikada nije nestalo. Ipak, nekoliko kultura je cvetalo tokom dugih razdoblja mira, i to su uglavnom bile civilizacije nastale u ostrvskom delu zemlje, na ostrvima Egejskog mora. Tačnije, u pitanju su kikladska i minojska civilizacija (iako postoje sumnje da se ova potonja povremeno upuštala u sukobe). Takođe je važno imati na umu da su u prošlosti verovatno postojale različite predstave o tome šta znači mir. Čak i ako nije bilo velikih ratova, verovatno su se ipak događali manji sukobi i bitke.

Prolog

Istoričare i dalje fasciniraju misterije koje se kriju u drevnim mediteranskim lukama. Nepoznate moćne civilizacije poput narodâ mora postojale su mimo dobro poznatih balkanskih carstava Grčke, čak i Rima. Kartagina, najpoznatija po svojim ratovima s Rimom, ima svoje korene u mitu o kraljici Didoni, čije postojanje zbunjuje naučnike. U međuvremenu, zbunjuju ih i živopisne freske Minojaca i njihov ritual preskakanja bika (*tavrokatharsia*), koji verovatno krije poreklo priče o Minotauru.

Iako ostaju nepoznanica, ove drevne mediteranske civilizacije ukazuju na dinamična društva koja i dalje utiču na savremenu kulturu. Otkriće njihovih tajni je ono što održava zanimanje nauke, koje ističe veze između prošlosti i sadašnjosti.

Ove civilizacije oblikovale su kulturni, ekonomski i društveni pejzaž grčkog poluostrva na bitne načine postavivši temelje za kasniji razvoj klasične grčke civilizacije. Takođe su bile važne jer su promenile umetnost, građevinarstvo, trgovinu i sistem vladavine u tom području i uticale na buduća društva koja će tamo živeti.

Kikladska civilizacija

U rano bronzano doba, kikladska civilizacija, poznata i kao kikladska kultura, cvetala je na ostrvima Kikladi u Egejskom moru, od oko 3200. do 1100. godine p.n.e. Kikladska ostrva smeštena su jugoistočno od kontinentalnog dela Grčke i obuhvataju, između ostalog, Delos, Naksos, Paros i Santorini. Ovo tajanstveno društvo ostavilo je bogato nasleđe koje i danas intrigira arheologe i istoričare. Poznato je po svojim jedinstvenim figuricama od belog mermera i izvanrednom zanatstvu.

Glavne odlike kikladske civilizacije

Tokom bronzanog doba (oko 3100. do 1000. godine p.n.e.), kikladsko društvo cvetalo je na Kikladskim ostrvima u Egejskom moru. Poznato je po svojoj miroljubivosti, što se jasno vidi iz činjenice da su se u svojim ranim fazama kikladska i minojska kultura razvijale istovremeno bez značajnih problema ili sukoba.

Divljenje izaziva rana kikladska kultura poznata po statuama i vazama od mermera. Ovi predmeti ukazuju na bogatstvo ostrvljana, jer je korišten opsidijan (vulkansko staklo) s Melosa, mermer s raznih ostrva, a zlato, srebro i bakar bili su lako dostupni upravo na ovom području. Ovi artefakti, pronađeni prvenstveno u grobovima, ukazuju na njihovu upotrebu u pogrebnim obredima i ističu poštovanje društva koje ih je stvorilo prema umetnosti i obredima.

Smešteni duž važnih trgovačkih puteva u Egejskom moru, Kikladi su na strateški dobrom mestu. Postoje brojni dokazi da su stanovnici ostrva puno trgovali, uglavnom proizvodima poput kremenca, keramike i metala. Ovaj naglasak na trgovini umesto ratovanju ukazuje na društvo koje je cenilo ekonomski razvoj pomoću miroljubive razmene.

Odsustvo utvrđenja u naseljima kikladske kulture ukazuje na to da nije bilo spoljnih pretnji ili sukoba, što dodatno potvrđuje ideju o mirnom okruženju pogodnom za kulturni napredak. Kikladska sela su bila veoma uređena, sa ulicama, dvospratnim kućama i kanalizacijom, što ukazuje na dobro organizovano i napredno društvo. Običaji sahranjivanja i izgled nekih kikladskih grobalja ukazuju na to da se više polagalo na porodične i društvene veze od ratničkih uspeha. Lični predmeti i pokloni često su polagani u grob s pokojnicima, što pokazuje važnost društvenog i religijskog života.

Kikladska umetnost, prepoznatljiva po karakterističnim „tiganjima“ ukrašenim gravurama i simboličnim motivima, odražava duboko religiozno društvo koje je shvatalo značaj kulturnog i duhovnog života i cenilo ga više od ratovanja.

Međutim, kikladsko društvo se suočilo s izazovima i promenama tokom srednjeg i kasnog bronzanog doba. Tokom srednjeg bronzanog doba, Kikladi su izgubili deo svog bogatstva usled rasta moći Krita, što se podudarilo sa dva talasa indoevropskih migracija na grčko kopno, koje su uništile mnoštvo artefakata a malo doprinele lokalnoj kulturi. Visoko strukturirana zajednica na Kritu, organizovana oko palate, razvila se tokom kasnog bronzanog doba, zasenivši Kiklade i smanjivši njihov značaj. Ipak, bronzano doba kikladske civilizacije pamti se kao mirno i

prosperitetno. Ovo pokazuju činjenice da nije bilo oružane opasnosti po ostrva, naselja su rasla i razvijala se, a nije bilo utvrđenja.

- **Otkrivena na Kikladskim ostrvima:** kikladska civilizacija, kao što joj i samo ime kaže, bila je skoncentrisana na grupi ostrva u Egejskom moru jugoistočno od grčkog kopna. Osnova ove pomorske kulture postavljena je upravo na ovim ostrvima, poznatim po svojoj surovoj lepoti i impresivnim pejzažima.
- **Poznata po mermernim figuricama:** kikladska kultura se ističe svojom zadivljujućom kolekcijom belih mermernih statua. Ove stilizovane skulpture obično prikazuju ženske figure s prekrštenim rukama i pljosnatih lica, koje su se koristile u razne svrhe, npr. u verskim obredima i kao simboli društvenog statusa.

- **Vešte zanatlije-umetnici:** Kikladska civilizacija poznata je po svojim veštima zanatlijama-umetnicima koji su stvarali izuzetna umetnička dela i rukotvorine. Ove zanatlije imali su ključnu ulogu u oblikovanju kulturnog pejzaža Egejskih ostrva, ostavivši iza sebe bogatu umetničku zaostavštinu koja i danas intrigira kako stručnjake tako i entuzijaste.

Među najvrednijim ostvarenjima kikladskih zanatlija-umetnika su skulpture od mermera. Kikladska ostrva su poznata po izradi minimalističkih, ali izuzetno prefinjenih mermernih figurica, koje uglavnom prikazuju ljudske forme. Ove skulpture, koje se često nazivaju kikladskim idolima ili figuricama, karakteriše izuzetan osećaj za apstrakciju i simetriju, s izduženim telima, pljosnatim glavama i urezanim crtama lica. Uprkos svojoj jednostavnosti, kikladske skulpture od mermera odlikuje vanvremenska elegancija i estetska privlačnost, zbog čega su stekle mesto među najslavnijim artefaktima antičke umetnosti. Majstorstvo koje nalazimo kod kikladskih mermernih skulptura potvrda je veštine i umeća zanatlija koji su ih stvorili. Radeći sa posebnom vrstom mermera, kikladski vajari koristili su sofisticirane tehnike klesanja i oblikovanja kamena koje odlikuju preciznost i finoća. Osim skulptura u mermeru, kikladski zanatlije-umetnici isticali su se u raznim drugim umetničkim i zanatskim disciplinama. Bili su vešti grnčari i izrađivali keramičke posude izuzetnog kvaliteta i umeća. Takođe su bili vešti metalurzi i radili s metalima poput bronce i srebra, te od njih izrađivali razne predmete, uključujući alat, oružje, nakit i ukrasne predmete. Ostavština kikladskih zanatlija-umetnika

ostaje potvrda njihove kreativnosti, inventivnosti i zanatskog majstorstva. Njihova izvanredna umetnička dostignuća ostavila su neizbrisiv trag na kulturnom nasleđu Egejskih ostrva, a i danas očaravaju i izazivaju divljenje.

- **Pomorska kultura:** Trgovina i razmena na moru bile su ključne za napredak kikaladske civilizacije. Zahvaljujući povoljnom geografskom položaju u Egejskom moru, uspeali su izgraditi mreže koje su omogućavale razmenu ideja i roba s bliskim kulturama. Trgovali su sa Egiptom, Levantom, Grčkom i Anadolijom (današnjom Turskom). Privreda kikaladskih gradova bila je u velikoj meri zavisna od trgovine robama kao što su opsidijan, metali, keramika i poljoprivredni proizvodi.
- **Kikaladsko pismo:** Kikaladska kultura je stvorila vlastiti poseban i tajanstven sistem pisanja poznat kao kikaladsko pismo. Međutim, postoji veliki problem celovitog razumevanja njihovog jezika i ideja, jer je ovo pismo i dalje uglavnom neprevedeno.
- **Nasleđe kikaladske civilizacije:** Kikaladska civilizacija je značajno uticala na kasnije egejske kulture, uključujući Minojce i Mikenjane, iako nije za sobom ostavila pisanih tragova. Njezine sofisticirane društvene strukture, kulturna dostignuća i pomorska moć postavili su kamen temeljac za nastanak značajnijih civilizacija na ovom području. Tajanstvena lepota i trajna kulturna dostignuća kikaladske civilizacije i danas nas očaravaju. Više saznajemo o ovom interesantnom društvu i njegovoj ulozi na široj pozornici ljudske istorije istraživanjem njihovih artefakata, naselja i umetničkih kreacija.

Naselja: Kikaladske zajednice bile su organizovane u vidu malih odvojenih naselja, koja su se često nalazila u blizini mora. Obično su ova sela bila sastavljena od skupina kuća izgrađenih od lokalnih materijala poput ćerpiča i kamena. Glavne privredne delatnosti ovih zajednica bile su trgovina, ribolov i poljoprivreda.

Pogrebni obredi: Kao što je već pomenuto, običaji sahranjivanja značajan su deo društvenog života na Kikaladama. Mrtvi su obično sahranjivani na grobljima, a pogrebni darovi su često uključivali zagrobne predmete poput nakita, alata i glinenih posuda. Čuvene mermerne statue koje su ranije opisane često su nalažene u grobovima, što ukazuje na njihovu vezu s pogrebnim običajima ili idejama o zagrobnom životu.

Opadanje kikaladske civilizacije: Vreme oko 2000. godine p.n.e. označava početak opadanja kikaladske civilizacije, koji se ubrzao tokom ranog bronzanog doba. Ovo opadanje mogli su uzrokovati razni faktori kao što su klimatske promene, propadanje životne sredine, borba za resurse i uticaj drugih kultura u usponu u području Egeja, poput Minojaca i Mikenjana.

Kada se sve uzme u obzir, kikaladska civilizacija ostavila je bogate arheološke tragove koji se i danas istražuju i cene, i dala značajan doprinos kulturnom i ekonomskom razvoju egejske regije tokom bronzanog doba. Može se smatrati da su njen uspon i prosperitet bili posledica miroljubivosti njene kulture.

Minojska civilizacija

Minojska civilizacija, koja je cvetala na ostrvu Kritu od oko 2600. do 1400. godine p.n.e., smatra se jednom od najznačajnijih kultura antičkog sveta. Otkriva je arheolog Minos Kalokerinos^[1] početkom XX veka, a potom i britanski arheolog ser Artur Evans, što je odškrinulo vrata u društvo koje je vekovima bilo obavijeno tajnama i mitovima. Nazvane po legendarnom kralju Minosu, Minojce veličamo ne samo zbog njihovih impresivnih arhitektonskih dostignuća, živopisne umetnosti i sofisticiranog urbanističkog planiranja, već i zbog njihove očigledne posvećenosti miru i napretku. Za razliku od mnogih svojih savremenika, koji su se često upuštali u ratove i osvajanja, smatra se da su Minojci živeli relativno miroljubivo.

Poreklo i istorijski kontekst

Koreni minojske civilizacije mogu se pratiti do ranog bronzanog doba, oko 3000. godine p.n.e., kada su se počela pojavljivati prva veća naselja na Kritu. Do 2600. godine p.n.e., ta naselja su narasla u složena urbana središta, što označava početak tzv. ranog minojskog perioda. Tokom narednog milenijuma, Minojci su razvili veoma naprednu kulturu koja će dostići svoj vrhunac tokom srednjeg i kasnog minojskog perioda (oko 2000.–1400. godine p.n.e.)^[2].

Strateški položaj Krita u Egejskom moru omogućio je intenzivnu trgovinu sa susednim oblastima, uključujući Egipat, Bliski Istok i kontinentalnu Grčku. Ova trgovina donela je bogatstvo i kulturne uticaje, doprinevši razvoju minojske civilizacije. Međutim, Minojce nisu oblikovali isključivo spoljni uticaji; njihove jedinstvene kulturne prakse, religijska verovanja i društvene strukture odigrale su ključnu ulogu u oblikovanju društva.

Urbanističko planiranje i arhitektura

Jedna od najupečatljivijih odlika minojske civilizacije jesu njeno sofisticirano urbanističko planiranje i arhitektura. Minojci su gradili velike palate na više spratova, od kojih je najpoznatija palata u Knososu. Ove palate služile su kao administrativni, verski i privredni centri i odražavale složenu strukturu minojskog društva.

Arhitekturu minojskih palata odlikuju složeni raspored međusobno povezanih prostorija, postojanje centralnih unutrašnjih dvorišta i napredna graditeljskih rešenja, poput kanalizacije i svetlarnika. Upotreba stubova, fresaka i jarkih boja povećava estetski utisak koji ostavljaju ove građevine. Odsustvo odbrambenih zidina oko palata sugeriraju da su se Minojci osećali bezbedno i nisu prioritetno razvijali vojnu odbranu, što dodatno potvrđuje ideju o miroljubivosti ovog društva.

Umetnost i kultura

Minojska umetnost čuvena je po svom naturalističkom stilu i živopisnim bojama. Freskopis, keramika i vajarstvo ovog perioda prikazuju scene svakodnevnog života, prirode i verskih obreda. Minojci su se posebno zanimali za živi svet u moru, što pokazuju njihovi detaljni prikazi delfina, hobotnica i riba, i što odražava njihovu blisku povezanost s morem.

Jedan od najpoznatijih primera minojske umetnosti je freska „Preskakanje bika” iz palate u Knososu, koja prikazuje obredni sport koji uključuje akrobatsko preskakanje bikova. Ova i slična umetnička dela sugeriraju da je minojsko društvo visoko cenilo fizičku spretnost i hrabrost i ceremonijalne aktivnosti.

Naglasak na prirodi i miroljubivim aktivnostima u minojskoj umetnosti u oštroj je suprotnosti s umetnošću drugih starih civilizacija, poput mikenske i egipatske, koje akcentiraju više stavljaju na

rat. Ova okrenutost umetnosti ka skladu s prirodom i veličanju života dodatno naglašava miroljubivi karakter minojske civilizacije.

Religija i društvo

Religija je imala središnju ulogu u minojskom društvu; širom Krita pronađena su brojna svetišta i verski simboli. Minojci su obožavali različite bogove, često povezane s prirodom i plodnošću. Najznačajnija figura u njihovom panteonu bila je „boginja majka“, koja je bila simbol plodnosti i ponovnog rađanja života. Ova boginja često je prikazivana kako drži zme, koje su bile simboli ponovnog rađanja i zaštite.

Minojci su takođe izvodili različite verske obrede, od kojih su mnogi uključivali prinošenje darova i povorke. Centralna dvorišta palata često su korištena za ove proslave, što ukazuje na njihov značaj za minojsko društvo.

Čini se da je minojsko društvo bilo relativno egalitarno. Postoje dokazi da su žene imale značajno mjesto kako u verskom tako i u javnom životu. Freske i artefakti prikazuju žene kako učestvuju u verskim proslavama, što ukazuje na njihovu ključnu ulogu u duhovnoj, a možda čak i političkoj sferi. Ovoliki stepen rodne ravnopravnosti bio je neobičan za drevne civilizacije i doprinosi percepciji Minojaca kao miroljubivog i naprednog društva.

Privredni uspon i trgovina

Minojska privreda uglavnom se zasnivala na poljoprivredi, zanatstvu i trgovini. Plodna zemlja na Kritu omogućila je uzgoj različitih kultura, uključujući pšenicu, ječam, masline i grožđe. Minojci su takođe bili poznati po zanatstvu i izrađivali visokokvalitetnu keramiku, tekstil i predmete od metala koji su bili vrlo traženi na tržištu.

Minojci su uspostavili razgranate trgovinske mreže koje su dosezale sve do Egipta, Anadolije i Levanta. Strateški položaj ostrva i razvijeno pomorstvo omogućili su im da postanu najveća trgovačka sila u Egejskom moru. Bogatstvo stečeno kroz trgovinu doprinelo je sveukupnom napretku i stabilnosti minojskog društva.

Za razliku od mnogih drugih starih civilizacija koje su sticale bogatstvo osvajanjem i pljačkom, Minojci su se oslanjali na miroljubive trgovinske odnose. Odsustvo utvrđenja oko minojskih gradova i palata ukazuje na to da su održavali prijateljske odnose sa svojim trgovinskim partnerima i da nisu bili suočeni s većim vojnim pretnjama.

Miroljubiva priroda minojske civilizacije

Nekoliko ključnih faktora doprinosi doživljaju minojske civilizacije kao miroljubive:

1. **Nepostojanje utvrđenja:** Odsustvo odbrambenih zidina oko minojskih palata i naselja ukazuje na to da odbrana nije bila prioritet za Minojce. Ovo sugeriše društvo koje se osećalo sigurno i nije se često upuštalo u ratovanje^[3].
2. **Umetničke teme:** Minojska umetnost uglavnom prikazuje prizore iz prirode, verske obrede i aktivnosti u dokolici, umesto scena ratovanja i nasilja. Ovaj akcenat na skladu i veličanju života u suprotnosti je s militarističkom umetnosti drugih starih kultura.
3. **Trgovina umesto osvajanja:** Minojci su sticali bogatstvo i gradili uticaj kroz trgovinu, a ne pomoću vojnih osvajanja. Njihove razgranate trgovačke mreže i visokokvalitetni proizvodi odražavaju društvo koje je cenilo miroljubivu razmenu ekonomskih dobara.
4. **Društvena struktura:** Relativno egalitaristički karakter minojskog društva, u kojem su žene imale značajnu ulogu kako u religijskom tako i u javnom životu, ukazuje na kulturu koja je cenila saradnju i inkluziju više od hijerarhijske dominacije.
5. **Verski obredi:** Naglasak Minojaca na božanstvima plodnosti i prirode, kao i njihovi verski obredi, ukazuju na društvo duboko povezano sa svetom prirode, kojeg je više zanimala ciklična obnova života nego uništavanje kroz ratovanje^[4].

Opadanje minojske civilizacije i njeno nasleđe

Uprkos svojoj miroljubivoj prirodi, Minojci nisu bili imuni na pretnje spolja i prirodne nepogode. Oko 1450. godine p.n.e., mnoge minojske palate su uništene, može biti usled kombinacije faktora kao što su zemljotresi, vulkanske erupcije (poput erupcije Tere) i invazije Mikenjana s

područja kontinentalne Grčke. Mikenjani su konačno zauzeli ostrvo, što je označilo kraj minojske civilizacije. Ipak, nasleđe Minojaca nastavilo je da živi kroz njegov uticaj na mikensku kulturu i kasnije grčke civilizacije.

Omladina: nacionalistički pristup i dalje jak

Organizovane su dve fokus grupe s omladinom, učenicima državne „Druge srednje škole Glike Nere” 20. maja 2024. godine. Jedna fokus grupa organizovana je sa oko dvadesetoro srednjoškolaca II razreda, dok je oko četrdesetoro srednjoškolaca učestvovalo u fokus grupi III razreda.

Fokus grupe održane su zajednički od strane dva grčka partnera, Centre of Higher Education in Theatre Studies (Centrom za visoko obrazovanje na polju pozorišnih studija), kojeg je predstavljao Nikolas Kamcis, i Action Synergy (Akcionom sinergijom), koju je predstavljao Kostas Dijamantis Balaskas, a prisustvovali su i profesori istorije navedenih razreda. Istraživači su dali mladim učesnicima po dva samolepljiva papirića i zamolili ih da na jednom napišu šta im se u vezi s istorijom sviđa, a na drugom šta im se ne sviđa. Na osnovu njihovih odgovora na ova pitanja organizovana je rasprava.

Mnogo učenika u oba razreda naznačilo je kao svoje omiljene istorijske periode razdoblja koja se podudaraju s vremenom širenja grčke države: Grčkim ratom za nezavisnost 1821, razdobljem „velikogrčke ideje” (ideja širenja grčke države na sva područja na Balkanu i u Maloj Aziji gde žive Grci) s početka XX vijeka, i razdobljem Aleksandra Velikog. Neki učenici takođe su kao omiljene istorijske periode naveli razdoblja koja su povezana sa širenjem hrišćanstva i pravoslavlja.

Učenici su izrazili poštovanje za Aleksandra Velikog kao istorijsku ličnost, kao i junake Grčkog rata za nezavisnost 1821., vizantijskog cara Vasilija II, poznatog po nadimku „ubica Bugara” („bulgaroktonos”), i Elefteriosa Venizelisa (grčkog premiera s početka XX vijeka, koji se povezuje sa velikogrčkom idejom). S druge strane, nekolicina učenika pomenula je pojedine pesnike (poput Elitisa) ili pisce (poput Kazancakisa) kao omiljene istorijske ličnosti.

Mnogi učenici iz oba razreda spomenuli su da vole ratna razdoblja i da ih zanimaju načini na koje su se ratovi vodili. Većina učenika navela je da ih više zanimaju ratna razdoblja od mirnodopskih. To je zato što ratna razdoblja imaju specifične karakteristike koje učenici cene, poput akcije, avanture, harizmatičnog vođstva, junaštva itd., što su karakteristike koje učenici vide i cene i u filmovima i video igrama. Učenici su spomenuli da ne vide akcije i avanturu u istoriji umetnosti (premda priznaju da istorija umetnosti takođe pripoveda priče), jer vide samo krajnji proizvod, ali ne i proces koji je doveo do njegovog stvaranja. Neki učenici su takođe pomenuli da su razdoblja ratova povezana s napretkom nauke.

Manji broj učenika rekao je da ceni mirnodopska razdoblja, jer su povezana s napretkom u svakodnevnom životu ljudi i istoriji umetnosti. Neki učenici istakli su da vole pratiti istorijski

kontinuitet koji vodi do današnjih dana. Bilo je komentara poput „Ne sviđa mi se što je mnogo ljudi umrlo bez razloga”, te da nema tj. nije bilo ratova, da su „ljudi mogli biti kreativniji”.

Učenici takođe povezuju istoriju s nacionalnom istorijom (verovatno zbog načina na koji se istorija predaje u školama). Često su se čule izjave poput, „Volim učiti istoriju svoje zemlje”, dok je na pitanje „Da li bi vas zanimalo da učite o istoriji drugih zemalja”, najčešći odgovor bio „Da, ali prvo o istoriji vlastite zemlje”. S druge strane, bilo je nekoliko učenika koji su pozitivno ocenili mogućnost učenja o istoriji drugih zemalja.

Učenici često ne vole način na koji se istorija predaje u školi. Naveli su da se naglašavaju datumi, učenje napamet i da se obično ne podučava na privlačan način. Tipični komentar je bio: „Mislim da se istorija piše na način da je učimo samo za testove, a ne jer je želimo učiti. Polazemo test, a nakon toga je zaboravimo.” Takođe su kritikovali udžbenike kao loše napisane i nepotpune, jer ne uključuju nedavnu prošlost – razdoblje nakon Drugog svjetskog rata u potpunosti je izostavljeno iz nastave istorije.

Neko je u komentaru naveo da „jednu negativnu stvar po pitanju istorije čine dezinformacije i preterivanje nekih istoričara o događajima. Dakle, ne predaje se na adekvatan način i imamo zbrku istine, preterivanja i laži.” Na pitanje da dodatno pojašni ovaj komentar, učenik je spomenuo primere drugih zemalja (posebno Severne Makedone i Turske) koje uče lažne podatke o istoriji Grčke. Na pitanje da li je moguće da i grčka istorija uključuje dezinformacije o drugim zemljama, odgovor je bio negativan. Drugi učenici su pomenuli da vlada širi dezinformacije, dok su pojedini prokomentarisali da se dezinformacije šire kroz novinarstvo, a ne putem istorije.

Kako bi poboljšali način na koji se predaje istorija, predložili su upotrebu video zapisa i filmova u podučavanju istorije, ubacivanje pozorišta i interaktivnih aktivnosti. Takođe su predložili korišćenje različitih izvora i stavljanje akcenta na pripovedanje umjesto na datume.

U svakom slučaju, učenici smatraju istoriju korisnim predmetom. Jedan učenik je pomenuo da je to „nužna lekcija za svakoga, jer ako ne znate svoju istoriju i istoriju svog naroda, niste u stanju ni da živite”.

Graditelji mira: istorija umetnosti je istorija mira

Za deo istraživanja koji se odnosi na graditelje mira, nekoliko intervjua je urađeno s osobama koje rade s mladima za mir sa različitih pozicija.

Jedna od najznačajnijih ciljnih skupina koja radi s decom za mir kroz istoriju su srednjoškolski profesori istorije. Dana 11. maja održana je fokus grupa s devetoro profesora istorije u pozorištu „Topos alu”.

Profesori su jasno razgraničili istoriju umetnosti od časova istorije koje mladi imaju u školi, jer je ta istorija uglavnom posvećena ratovima i sukobima. Neki profesori su spomenuli da predaju istoriju umetnosti kao sredstvo da se govori o svakodnevnom životu i mirnom suživotu. Neki od njih takođe koriste primere iz istorije kikladske civilizacije, poput sledećeg:

„U knjizi za prvi razred, da ih pridobijem, nateram ih da probaju, nalazi se slika ribara sa Kiklada. Okrenem čas naglavačke, podignem neko dete i kažem mu da bude statua, a da ga drugo dete popravi. Pustim ih da to i urade i kažu šta žele a oni se nauživaju; zašto su ovako napravili ovog čoveka, ko ne može podneti ovog čoveka?! Uspeju da shvate da su bili miran narod po tome što imaju šminku. Pokažem im sliku iz Mikene na kojoj su lavovi, oružje, stvari vezane za rat, dok su na drugoj ptice, gazele, našminkane žene ukrašene nakitom, prikazuje malu decu. Toliko im se sviđe te stvari, tako je na početku slušanja predmeta. Pitam ih kako možemo znati da su bili miroljubivi; po hiljadama boja koje riba ima na sebi!”

Od profesora smo takođe često čuli da su udžbenici istorije i generalno nastavni program iz istorije usmereni na nacionalni narativ i neke mitove. *„Veruju da su Grci toliko cool da bi bili pobedili Persijance da nije bilo Efijalta. Isto ne shvataju da su neki ljudi došli iz Austrije da se bore. Tako neki među njima postanu pristalice ekstremnih desničarskih stranaka. Misle da je sve lako. I mnogo im fali geografije. Unazad tri godine shvatam da ne znaju gde je šta.”* Drugi profesori su spomenuli da su postavili zavese s ,apama kako bi rešili ovaj problem.

Evo još jednog komentara vezanog za podučavanje istorije kroz prizmu nacionalnog: *„Recimo, Bubulina, mi je veličamo, ali kako je ona ubijala Turke? Oni znaju šta je imala na maču. Normalno, verujem u istoriju, treba je zvati pravim imenom, čak i ako vas vređa kao narod. Jer nismo u pitanju samo mi, svaka priča ima svoje negativne strane. Recimo, ako odete u Skandinaviju, postoji „Krvavi put” jer se to i desilo, zbog sukoba, prolivena je krv, krv je tekla. Takvih primera ima svuda. Dakle, dobro je ispričati sve u istoriji, jer ćemo tako znati ko smo bili. Nismo bili samo savršeni. Nismo bili samo dobri. Imamo i svojih negativnih strana, i ako o njima učimo od malih nogu, mislim da će nam to više pomoći da se popravimo i postanemo bolji. Ali ako ih krijemo i sve što radimo je samo pozitivno, onda stvaramo nadmenost i ne predstavljamo stvari kakve jesu, mora postojati ravnoteža.”*

Međutim, istorija je predmet koji bi potencijalno mogao biti vrlo privlačan mladima. *„Ono što sam videla ove godine da im se jako sviđa je, na primer, animacija s pričom koja je krajnje pojednostavljena! Mnogo im se sviđa! Ja znam, oni to sami gledaju na Tik Toku. Umetnost je izbačena, umetnosti nema barem u srednjoj školi, čak ni u višim razredima osnovne.”*

Tokom intervjua s Kostasom Pašalidisom, ovaj stručnjak za arheologiju praistorije, kustos praistorijske zbirke Nacionalnog arheološkog muzeja i predsednik Grčkog udruženja arheologa pomenuo je koliko je bitno da mladi posećuju muzeje kako bi mogli da uče i cene istoriju umetnosti i istoriju mira. Međutim, posete muzejima treba organizovati tako da zainteresuju i privuku posetioce. Intervju se fokusirao na civilizaciju Kiklada, uz posebno isticanje koncepta „Pax Cycladica”, „kikladski mir”, kao razdoblja mira i prosperiteta u drevnim vremenima, naročito tokom srednjeg kiklaskog perioda. Tokom ovog razdoblja došlo je do značajnog razvoja umetnosti, društvenih struktura, naselja i do porasta stanovništva, zahvaljujući povoljnim prirodnim i ljudskim uslovima.

Panagiotis Hristodulu je pisac i direktor „Mreže za prava deteta”, nevladine organizacije koja se bavi pravima dece. Intervju s njim obavljen je putem zoom-a. Najvažniji elementi koje je pomenuo su sljedeći:

Značaj znanja i obrazovanja: Znanje je ključno za trajni mir, a dezinformacije i predrasude podstiču sukobe. Obrazovanje i kulturne razmene su od vitalnog značaja, posebno u područjima podložnim sukobima kao što je Balkan.

Uključivanje mladih: Mlade treba aktivno uključivati u proces donošenja odluka. Potrebni su im politički alati i obrazovanje kako bi prepoznali i reagovali na nasilje i nepravdu na vrijeme, radi suzbijanja normalizacije nasilja.

Otvoreni dijalog: Otvoreni dijalog je ključan za razumevanje i empatiju, jer se tako suprotstavljamo posledicama traume i izvrtanju informacija, što potpomaže podele

Uloga umetnosti u izgradnji mira: Umetnost, posebno pozorište, igra ključnu ulogu u povezivanju zajednica, razvijanjem kritičkog mišljenja, empatije i solidarnosti.

Politika sećanja i aktivizam: Važno je beležiti i pamtiti pozitivne primere delovanja usmerenog ka miru i antiratnog aktivizma, kako bi se ukazalo na alternativne istorijske perspektive i razvijala kultura mira.

Prilagođeni i horizontalni pristupi: Aktivnosti izgradnje mira moraju biti prilagođene konkretnim potrebama svake grupe, osiguravanjem bezbednosti i dobrovoljnog učešća. Horizontalna grupna dinamika, bez autoritarnih figura, ključna je za povjerenje i otvoreni dijalog.

Positivno i ljubazno pristupanje: Veseo i ljubazan pristup, čak i u ozbiljnim kontekstima, može olakšati izgradnju zajednice i pozitivne promene.

Istorija kao slobodni izbori: Razumevanje istorije kao niza slobodnih izbora, umesto cikličnih ili unaprijed određenih događaja, naglašava ličnu i kolektivnu odgovornost u sprečavanju sukoba i odabiru mira.

Izvori

<https://catalogimages.wiley.com/images/db/pdf/9781119098157.excerpt.pdf>

https://en.wikipedia.org/wiki/Cycladic_culture

<https://www.britannica.com/art/Western-sculpture/The-Early-Bronze-Age-3000-2000-bce>

<https://pressbooks.bccampus.ca/cavestocathedrals/chapter/cycladic/>

<https://study.com/academy/lesson/the-cyclades-history-culture.html>

<https://www.greekboston.com/culture/ancient-history/cycladic-culture/>

<https://www.greece-is.com/unraveling-mysteries-early-cycladic-culture/>

Erle, Jason. *Trade and Culture in the Cycladic Islands during the Late Bronze Age* [Trgovina i kultura na Kiklaskim ostrvima tokom kasnog bronzanog doba]. IFA/NYU 2008.

The Cyclades: From the Bronze Age to the Roman Empire [Kikladi: od bronzanog doba do Rimskog carstva]. Dumas Christos, ed. Studies in Mediterranean Archeology, 1977.

Fitton, J. Lesley. *The Discovery of the Greek Bronze Age* [Otkriće grčkog bronzanog doba]. Harvard University Press, 1996.

Getz-Gentle, Pat. *Early Cycladic Sculpture* [Rano kiklasko vajarstvo]. Getty Publications, 1994.

Kopaka, Katerina, "Minos Kalokairinos and his early excavation at Knossos" [„Minos Kalokerinos i njegova rana iskopavanja u Knososu. Pregled, portret i povratak posudama iz Kefale“]. *The Great Islands: Studies of Crete and Cyprus presented to Gerald Cadogan* [Velika ostrva: istraživanja Krita i Kipra predstavljena Džeraldu Kadoganu], 2015.

Marinatos, Nanno. *Minoan Religion: Ritual, Image, and Symbol*. University of South Carolina Press, 1993.

Θεόδωρος Γούπας, «Η Μινωική Κρήτη», Εκδόσεις Κέδρος, 2005.

Papagiannopoulou, Chryssoula. *Cycladic Trade: A New Analytical Approach [Kikladi i trgovina: novi analitički pristup]*. Austrian Academy of Sciences Press, 2016.

[1] Κοπακα Katerina, “Minos Kalokairinos and his early excavation at Knossos” [„Minos Kalokerinos i njegova rana iskopavanja u Knososu”].

[2] Θεόδωρος Γούπας, «Η Μινωική Κρήτη», Εκδόσεις Κέδρος.

[3] Fitton, J. Lesley. “The Discovery of the Greek Bronze Age” [„Otkriće grčkog bronzanog doba”].

[4] Marinatos, Nanno. “Minoan Religion: Ritual, Image, and Symbol” [„Minojska religija: obred, slika i simbol”].

Grad Doklea: lekcija o prosperitetu u zoni bez rata

Crnogorska fondacija za promociju nauke: Crna Gora
Vuk Vučeraković

Uvod

Doclea, takođe poznata kao Duklja, bio je drevni rimski grad smešten blizu današnje Podgorice, (Crna Gora). Osnovan u prvom veku naše ere, postao je značajno urbano središte u rimskoj provinciji Dalmaciji. Današnje ruševine grada pružaju uvid u bogatu istorijsku tapiseriju regije, spajajući rimske, viizantijske i rane slovenske uticaje. Ovo istraživanje ima za cilj ispitati odnos Duklje s crnogorskom istorijom, istražiti alternativne istorijske narative solidarnosti i suživota, istaći razdoblja mira, te ispitati kulturne i materijalne karakteristike tog razdoblja. Nadalje, zadire se u tradicionalne i alternativne koncepcije herojstva u crnogorskoj kulturi. (1)

Fotografija ostataka grada Duklje iz vazduha Mcipovica

Odnos sa istorijom Crne Gore

Duklja je osnovana za vreme vladavine cara Vespazijana i brzo je prerasla u vitalno urbano središte. Lokacija, važni trgovački putevi tog vremena i plodno zemljište doprineli su njenom brzom razvoju. Duklja je postala municipijum 10. godine nove ere, dobivši status i prava samoupravnog grada prema rimskom zakonu. Napredovala je pod rimskom vlašću, postavši esencijalni deo administrativne i ekonomske strukture regije.

Duklja je ključna za razumevanje istorijskog razvoja Crne Gore. Ona predstavlja primer rimskog uticaja koji je prožimao Balkan, postavljajući temelje za kasnije kulturne i arhitektonske napretke. Ostaci ovog grada pružaju ključne uvide u proces romanizacije regije, tranziciju ka vizantskoj vlasti i rane interakcije sa slovenskim stanovništvom. Proučavanje Duklje pomaže u praćenju kontinuiteta i promena u kulturnom i socijalnom tkivu Crne Gore, od antike do srednjeg veka. Ruševine Duklje predstavljaju suštinsku vezu sa drevnom prošlošću Crne Gore, naglašavajući integraciju regiona u Rimsko Carstvo. Ova veza ističe dugogodišnje istorijske i kulturne uticaje koji su oblikovali Crnu Goru, naglašavajući njen značaj kao raskrsnice različitih civilizacija.

Periodi mira u Duklji

Uprkos turbulentnoj istoriji, region oko Duklje dožveo je nekoliko perioda relativnog mira. *Pax Romana* (27. p.n.e. do 180. n.e.) je jedno značajno razdoblje tokom kojeg je Rimsko Carstvo, uključujući Duklju, uživalo stabilnost i prosperitet. Ovaj period omogućio je značajan ekonomski rast, arhitektonski razvoj i kulturni procvat.

Karakteristike mirnih perioda

Motiv kamenoreza iz arhitektonskih ostataka grada – foto Marianne van Tvillert

Arhitektura: Ruševine Duklje otkrivaju grad izgrađen prema klasičnim rimskim arhitektonskim principima. Ključne strukture uključuju forum, baziliku, hramove, kupatila i stambene zgrade. Forum je služio kao centar javnog života, gde su se političke, ekonomske i socijalne aktivnosti spajale. Dobro očuvani ostaci ovih građevina prikazuju rimsko inženjersko i urbano planiranje.

Infrastruktura: Napredna infrastruktura, poput akvadukata, puteva i kanalizacionih sistema, bila je obeležje Duklje. Ove su građevine podržavale stanovnike grada, olakšavale trgovinu i poboljšavale javno zdravlje. Akvadukti posebno ističu rimsko umeće u upravljanju vodom, osiguravajući pouzdano vodosnabdevanje grada.

Podgorički pehar – jedinstveno djelo kasnoantičke umetnosti je staklena posuda sa spoljašnjim bibliografskim motivom. Fotografija iz Nove antičke Duklje VI, 2015, 77-108 Miloš M. Živanović

Jezik i pismo: Latinski je bio dominantan jezik u Duklji, korišten u službenim natpisima, pravnim dokumentima i svakodnevnoj komunikaciji. Ovo jezičko naslijeđe utcalo je na razvoj lokalnih dijalekata i stope pismenosti. Natpisi pronađeni u gradu pružaju vredne uvide u jezički i kulturni pejzaž tog vremena.

Umetnost i muzika: Rimski umetnost i muzika bili su integralni deo života u Duklji. Arheološki nalazi, poput mozaika, skulptura i fresaka, ukazuju na živu umetničku tradiciju. Ovi umetnički radovi često su prikazivali mitološke scene, svakodnevni život i religijsku ikonografiju. Muzički instrumenti i predstave muzičkih izvođenja sugerišu da je muzika igrala značajnu ulogu u socijalnim i religijskim kontekstima.

Ostaci mozaika grada Duklje, fotografija Balkan Heritage Foundation
Običaji i svakodnevni život

Dukljanska socijalna hijerarhija odražavala je onu u Rimu, sa jasnom razlikom između elite i običnih građana. Raspored grada, sa njegovim javnim prostorima i stambenim četvrtima, odražava ovu društvenu stratifikaciju. Forum, kupatila i amfiteatar bili su najvažnija mesta za društvenu interakciju, gde su se mešali ljudi iz različitih sredina.

Religijski život u Duklji bio je raznolik, sa dokazima o paganskom bogoslužjenju i ranim hrišćanskim običajima. Hramovi posvećeni rimskim bogovima, kao što su Jupiter i Dijana, koegzistirali su sa ranohrišćanskim crkvama. Ovaj verski pluralitet odražava prijelazni period od paganstva do hrišćanstva, obeležen tolerancijom i integracijom različitih sistema verovanja.

Alternativni istorijski narativi

Narativi solidarnosti i suživota: Istorijski izveštaji često naglašavaju sukobe i osvajanja, ali istorija Duklje takođe uključuje periode obeležene saradnjom i mirnim suživotom među različitim grupama. Arheološki dokazi ovog grada sugerišu mešavinu rimskih, ilirskih i ranih slovenskih uticaja, što upućuje na složen društveni mozaik. Ove grupe su komunicirale kroz trgovinu, delile javne prostore i učestvovala u kulturnoj razmeni. Ovakvo, multikulturalno okruženje podstaklo je zajednicu u kojoj su koegzistirali različiti etnički i kulturni identiteti i doprineli razvoju grada.

Širenje hrišćanstva u Duklji odvijalo se uporedo sa postojećim paganskim običajima. U ovom periodu verske tranzicije došlo je do integracije hrišćanskih i paganskih rituala, pokazujući stepen tolerancije i

prilagodljivosti. Koegzistencija hramova posvećenih rimskim bogovima i ranohrišćanskih crkava naglašava ovaj verski sinkretizam.

Trgovina je bila značajan aspekt života u Duklji, sa svojim pijacama koje su privlačile trgovce iz raznih krajeva. Ova ekonomska aktivnost zahtevala je saradnju između različitih grupa, negovanje odnosa zasnovanih na obostranoj koristi i zajedničkim interesima.

U zaključku, Duklja, sa svojim bogatim istorijskim kontekstom nudi vredan pogled na istoriju Crne Gore. Istražujući alternativne istorijske narative, periode mira i karakteristike rimskog doba, možemo steći dublje razumevanje prošlosti regiona. Štaviše, preispitivanje koncepta herojstva kako bi se uključile različite ličnosti koje su doprinele kulturnom i intelektualnom životu pruža inkluzivniji i višestruki pogled na crnogorsko nasleđe. Ovaj pristup ne samo da obogaćuje naše razumevanje istorije, već i izaziva i proširuje tradicionalne predstave o herojstvu, nudeći nove uzore budućim generacijama.

Tradicionalni crnogorski junaci se često prikazuju kao jake, militarističke figure. Ovaj arhetip je sličan arhetipu Marka Miljanova u crnogorskoj epskoj poeziji, koji je slavan po svojoj fizičkoj snazi i borilačkom umeću. Ovi heroji se često prikazuju kao zaštitnici svog naroda, bore se protiv spoljnih pretnji i podržavaju čast i hrabrost. Međutim, takvi prikazi često dolaze s negativnim osobinama, uključujući nasilje, agresiju i zanemarivanje opšteg dobra.

Kritičkim ispitivanjem tradicionalnih heroja možemo otkriti složenost i protivrečnosti u njihovom karakteru. Dok se slave njihove borilačke sposobnosti, njihove sklonosti nasilju i sebične radnje postavljaju pitanja o vrednostima koje oličavaju. Ovo preispitivanje može dovesti do nijansiranijeg razumevanja herojstva koje prevazilazi fizičku snagu i borbene veštine. Uvođenje alternativnih narativa koji ističu heroje mira, diplomatije i kulturnih dostignuća može pružiti sveobuhvatniji pogled na herojstvo. Na primer, ličnosti koje su unapređivale kulturnu razmenu, zaštitile zajednice ili doprinele intelektualnom i umetničkom napretku mogu se slaviti kao heroji.

Alternativni heroji i heroine

Intelektualne i kulturne ličnosti: Isticanje doprinosa naučnika, umetnika i kulturnih ličnosti iz regiona nudi drugačiji pogled na herojstvo. Ovi pojedinci su svojim intelektualnim i stvaralačkim zalaganjem odigrali presudnu ulogu u oblikovanju kulturnog nasleđa Crne Gore. Na primer, Petar II Petrović-Njegoš, knez-episkop i pesnik, poznat je po svom književnom stvaralaštvu i nastojanju da ujedini crnogorska plemena.

Heroine: Uzdizanje priča o ženama koje su dale značajan doprinos svojim zajednicama dovodi u pitanje herojski narativ kojim dominiraju muškarci. Ove žene su možda bile vođe, iscelitelji ili inovatori, čija dostignuća zaslužuju priznanje. Jedna od takvih ličnosti je Milica od Crne Gore, princeza poznata po svojim diplomatskim veštinama i nastojanjima da promoviše obrazovanje i kulturni razvoj u Crnoj Gori.

Svakodnevni heroji: Prepoznavanje doprinosa običnih ljudi koji su pokazali hrabrost, dobrotu i otpornost u svom svakodnevnom životu takođe može proširiti definiciju herojstva. Ovi pojedinci su svojim postupcima i karakterom pozitivno uticali na svoje zajednice.

Profesor dr Radovan Radonjić je u intervjuu za *Crnogorske teme* rekao da se crnogorska istorija posmatra kroz četiri dinastije o kojima i ne znamo mnogo, a koje zajedno čine trećinu crnogorske istorije. Šta ćemo sa te dve trećine koje su bile prostor pre dinastija, između i naravno posle njih kada je neko ispravljao greške i pogubne posledice pojedinih dinastija? Crna Gora živi i nakon dinastija i bez dinastija, a neko je morao da obnavlja državu na ruševinama koje su ostavili. Bilo je to njeno društvo i građani kao nosioci suvereniteta!

Mladi u Crnoj Gori: Pogledi na istoriju i mirovno obrazovanje

Mladi u Crnoj Gori imaju različite stavove i osećanja prema istoriji svoje zemlje, globalnoj istoriji i mirovnom obrazovanju. Njihovi odgovori otkrivaju složene odnose sa prošlošću, kako se predaje istorija i značaj istorijskih događaja za formiranje njihovog identiteta.

Stavovi prema crnogorskoj istoriji

Mnogi mladi ljudi osećaju duboku povezanost sa istorijom Crne Gore, smatraju je bogatom i inspirativnom. Jedna ispitanica, Sofija, kaže: „Istorija Crne Gore je izuzetno bogata i zaista se ističe brojnim podvizima, izazivajući u meni ponos i divljenje.“ Za mnoge, istorija nije samo niz događaja, već izvor ponosa i inspiracije za budući razvoj zemlje. Međutim, kritikuje se i slaba zastupljenost istorije u obrazovnim institucijama, što kod nekih stvara otpor učenju. Slobodan napominje: „Crnogorska istorija mi nije bila zanimljiva zbog veoma lošeg prikaza kroz osnovno i deo srednjeg obrazovanja u Crnoj Gori.“

Omiljeni istorijski trenuci i ličnosti

Kada su u pitanju omiljeni istorijski trenuci, često se pominju Bitka na Vučjem Dolu i 13. julski ustanak. Sofija posebno ističe Bitku na Vučjem Dolu: „Bitku na Vučjem Dolu bih izdvojila kao jedan od mojih omiljenih trenutaka u nacionalnoj istoriji jer su Osmanlije poražene od ponosne grupe hrabrih Crnogoraca, koji su brojčano bili nadjačani“. Pored toga, mnogi su impresionirani događajima poput pada Berlinskog zida, smatrajući ga simbolom kraja jedne ere i početka novih prilika. Što se tiče istorijskih ličnosti, među favoritima su Ljubo Čupić i Koča Popović zbog doprinosa u borbi protiv fašizma.

Tretman istorije u zajednici

U zajednici se istorija često prenosi usmeno, što može dovesti do izobličavanja činjenica. Ksenija primećuje: „Istorija se ‘prenosi’ usmenom predajom, gde svako priča svoju verziju događaja i dodaje nekoliko detalja. Metodologija proučavanja i kritičkog mišljenja skoro da i ne postoji.“ Ovo ukazuje na potrebu za formalnijim i strukturiranim pristupom učenju istorije.

Obrazovanje i istorija

Formalno obrazovanje istorije u Crnoj Gori često se svodi na pamćenje činjenica iz udžbenika, što mnogi mladi smatraju neadekvatnim. Sofija navodi: „Istoriju u obrazovnom sistemu treba predstaviti kao ključnu u razumevanju nacionalnog identiteta i kulture, ali i u razumevanju različitosti, a ne samo kao predmet ‘pamćenja’.“ U sistemu neformalnog obrazovanja istorija se često uči kroz razgovore i internet, ali to može dovesti do širenja dezinformacija.

Uloga države, političara i medija

Mladi su kritični prema tome kako država, političari i mediji tretiraju istoriju, svesni činjenice da se ona često koristi kao sredstvo za političku manipulaciju. Slobodan kaže: „Iz moje perspektive, istorija među političarima i medijima se često koristi suprotno etičkim kodeksima, kao oružje u političkim kampanjama, često se pogrešno tumači.“ Država tretira istoriju kao temelj svog postojanja, ali često ne dovoljno duboko.

Preporuke za učenje istorije

Mladi preporučuju interaktivnije i kritički orijentisano učenje istorije. Oni predlažu korištenje metoda kao što su kvizovi, igre i priče kako bi se učenici više angažovali. Sofija predlaže, „Kroz interaktivne kvizove i igre na časovima istorije, izbegavajući samo suvo pamćenje informacija, verujem da bi se kvalitet znanja značajno poboljšao.“ Ova ideja takođe naglašava važnost metodoloških pristupa i kritičke analize kako bi se izbeglo oslanjanje na političku propagandu i priče o precima.

Mirovno obrazovanje

Mirovno obrazovanje je prepoznato kao ključno za budućnost. Mladi veruju da je važno da uče o istoriji sukoba i mirovnim procesima da bi se izgradila kultura mira. Ksenija kaže: „Istorija se mora proučavati promišljeno, sa naglaskom na kritičku analizu diskursa i metodologije.“ Ova preporuka naglašava potrebu za dubljim razumevanjem istorijskih događaja i njihovih posledica za izgradnju bolje budućnosti.

Zaključak

Mladi u Crnoj Gori imaju složene i kritičke poglede na istoriju i mirovno obrazovanje. Oni prepoznaju važnost istorije za nacionalni identitet, ali i potrebu da se modernizuje način na koji se istorija predaje i predstavlja. Kroz interaktivne metode i kritičku analizu, istorija može postati inspirativnija i relevantnija za mlade, doprinoseći boljem razumevanju prošlosti i izgradnji mira u budućnosti.

Izgradnja mira i mirovno obrazovanje za mlade u Crnoj Gori

Izgradnja mira i mirovno obrazovanje za mlade su ključni elementi za jačanje društvenog tkiva u Crnoj Gori. Brojne organizacije posvećene su principima mirovnog obrazovanja, sprovode aktivnosti u cilju povećanja znanja i veština za primenu ovih principa. Međutim, s obzirom na specifičnosti Balkanskog poluostrva, potrebna su dodatna ulaganja kako bi se podigla svest o značaju mirovnog obrazovanja među ljudima.

Sve aktivnosti koje imaju za cilj poboljšanje kvaliteta života mladih su neophodne i korisne. Mlade generacije su temelj budućeg društvenog, kulturnog i naučnog napretka i neophodno je ulagati u njihovo obrazovanje, širiti vidike i unapređivati kompetencije. Na ovaj način doprinosimo stabilnoj i prosperitetnoj budućnosti naše zemlje.

Marija ističe da je mirovno obrazovanje prisutno kroz programe neformalnog obrazovanja, dok se u formalnom obrazovanju pojavljuje kroz vannastavne aktivnosti koje organizuju školski psiholozi i pedagozi. Međutim, život na Balkanu zahteva mnogo više ulaganja u podizanje svesti o ovoj temi. Marija takođe ukazuje na brojne izazove, među kojima je i nedostatak pozitivnih uzora i svakodnevnih primera u medijima, što otežava proces mirovnog vaspitanja.

Milena ističe značaj omladinskog sektora i međunarodnih organizacija poput RYCO, koje nastoje da mladima donesu i približe mirovno obrazovanje. Aktivizam mladih je ključan za pokretanje pozitivnih promena, a mirovno obrazovanje mora biti deo ovog procesa. Nacionalni volonterski servis Crne Gore sa svojim volonterskim klubovima je primer kako se mladi mogu aktivno uključiti u mirovne aktivnosti.

Valentina, iz Centra za građansko obrazovanje (CGO), koji se aktivno bavi temama pomirenja, demokratije i tranzicione pravde, napominje da je mirovno obrazovanje u njenoj zajednici često zanemareno. Ona smatra da je neophodno uspostaviti bolje veze između domaćih i međunarodnih organizacija kako bi se poboljšala dostupnost i kvalitet mirovnog obrazovanja. Valentina predlaže i uvođenje mirovnih studija kao izbornog predmeta u škole, što bi omogućilo mladima da se dublje upuste u teme mira i tolerancije.

Nađa, iz centralnog dela Crne Gore, posebno ističe potrebu da se mirovno obrazovanje integriše u svakodnevni školski program. Prema njenom mišljenju, formalno mirovno obrazovanje, podržano praktičnim radionicama i volonterskim aktivnostima, može značajno doprineti smanjenju tenzija i predrasuda među mladima. Nađa predlaže organizovanje redovnih tribina i debatnih klubova u kojima mladi mogu otvoreno da razgovaraju o važnim društvenim temama.

Jedan od glavnih izazova u obrazovanju mladih o miru jeste nedostatak uzora i pozitivnih primera u svakodnevnom životu i medijima. Pored toga, istorijske i političke tenzije, stereotipi i predrasude i politički uticaji komplikuju proces mirovnog obrazovanja. Mladi često nemaju dovoljno mogućnosti za praktične aktivnosti koje bi im omogućile da teorijska znanja primene u praksi.

Da bi mirovno obrazovanje bilo uspješnije, potrebno ga je prilagoditi mladima kroz interaktivne radionice, predavanja i panel diskusije. Uključivanje mladih u procese na državnom nivou, volontiranje i drugi aktivni oblici angažovanja mogu značajno doprineti razvoju kritičkog mišljenja, empatije i osećaja pripadnosti zajednici.

Pristup mirovnom obrazovanju varira među različitim društvenim grupama. U razvijenijim opštinama sa većim brojem stanovnika obrazovanje je naprednije, dok su severni djelovi zemlje često zanemareni. Manjinske grupe, žene i pojedinci u ekonomski nepovoljnom položaju često imaju ograničen pristup ovim programima, naglašavajući potrebu za jednakom dostupnošću obrazovanja za sve.

Da bi se unapredilo mirovno obrazovanje, društvo mora biti svesnije njegovog značaja. Neophodno je razviti okruženje u kome se svaki pojedinac oseća odgovornim za doprinos miru i stabilnosti svoje zajednice. Samo zajedničkim snagama možemo stvoriti društvo koje neguje vrednosti mira i tolerancije.

Bibliografija

Knjige i Akademske publikacije:

- Fine, John V. A. "The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century." University of Michigan Press, 1991.
- Wilkes, J. J. "Dalmatia." Harvard University Press, 1969. This book provides insights into Roman Dalmatia, including the city of Doclea.
- Benac, Alojz. "Pre-Roman and Roman Periods." Cambridge University Press, in "The Cambridge Ancient History," Volumes 11 and 12. 2.

Članci i novine:

- Risan, D. "Romanization and Urbanization in Montenegro." In **Acta Antiqua**, 2007. This article discusses the impact of Roman culture on Montenegrin cities including Doclea.
- Kasumović, Hasan. "The Role of Dioclea in the Ancient Road Network of Montenegro."

Online izvori:

- Encyclopædia Britannica entry on Doclea: [Encyclopædia Britannica](<https://www.britannica.com/place/Doclea>)
- "The Archaeological Site of Doclea" on the official website of the Montenegrin Ministry of Culture: [Montenegrin Ministry of Culture](<http://www.mku.gov.me/>)
- UNESCO World Heritage Tentative List entry for Doclea: [UNESCO World Heritage Centre](<https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6323/>)

Informacije sa sajtova Muzeja i Arheoloških nalazišta:

- The Archaeological Museum of Podgorica: The museum holds many artifacts from the site of Doclea and provides extensive information on the city's history and significance.
- Official site visits and academic papers published by the Montenegrin Academy of Sciences and Arts: [Montenegrin Academy of Sciences and Arts](<https://www.canu.me/>)

Istorijski udžbenici : - "A Concise History of Montenegro" by Kenneth Morrison.

Fotografije:

<https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%98%D0%B0>

<https://montenegro-for.me/2014/03/doclea-duklja-montenegros-foremost-archeological-site/>

<https://www.meer.com/en/12897-mysterious-montenegrin-heritage>

https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_616423/objava_128773/fajlovi/Zbornik_Nova_anticka_Duklja_VI_New_antiq-2-79-109-1.pdf

Mir i raznolikost: istraživanje mirnih perioda u istoriji Kosova

ArtPolis: Kosovo
Valdete Idrizi

Predgovor

Kosovskom istorijom često dominiraju narativi sukoba: borbe za autonomiju, ratovi za nezavisnost i kontinuirana potraga za međunarodnim priznanjem. Iako su ovi događaji neosporno značajni, bliže ispitivanje otkriva periode relativnog mira koji su duboko oblikovali region. Ovo istraživanje ulazi u jedan takav period.

Ispitujući zamršenu tapiseriju Kosova u Titovo doba, istraživanje se posebno fokusira na popuštanje stroge kontrole nad Kosovom nakon ustavnih promena 1974. godine. Ovo doba, koje se često zanemaruje, pruža ključnu prizmu kroz koju može da se razume potencijal mira za podsticanje kulturnog, društvenog i ekonomskog razvoja. Analizirajući napredak ostvaren u oblastima kao što su kulturno izražavanje i političko predstavljanje, zajedno sa ograničenjima i osnovnim tenzijama u tom periodu, želimo da ponudimo nijansirano razumevanje ovog ključnog poglavlja u istoriji Kosova. Nadalje, istražujemo koncept „negativnog mira“ i njegovu relevantnost za ovaj period, naglašavajući važnost rešavanja strukturnih nejednakosti uz odsustvo nasilja za trajni mir i stabilnost.

Ovaj uvod nudi hronološki tok, pruža specifične detalje o kontekstu i napretku te uvodi koncept „negativnog mira“ za dalju analizu. Ovo istraživanje je sprovedeno upotrebom kombinacije različitih metoda, uključujući teorijsko istraživanje i intervju, kako bi se dobila sveobuhvatnija slika perioda o kojem je reč. Studijsko istraživanje u velikoj meri se oslanjalo na radove renomiranih naučnika kao što su Noel Malcolm (*Kosovo: kratka istorija*), Tima Džuda (*Kosovo: Šta svako treba da zna*) i Miša Gleni (*Istorija Balkana*). Pored toga, teorijski okviri stručnjaka za izgradnju mira kao što su Johan Galtung i Džon Pol Lederah su korišteni da analiziraju iskustva mira tokom ovog perioda. Da bi se analiza obogatila, obavljani su intervjui sa ključnim ličnostima i političarima koji su preživeli ovaj period, kao i fokus grupa sa mladima i dubinski intervjui sa pet graditelja mira.

Kombinovanjem ovih metodologija, ovo istraživanje ima za cilj ponuditi nijansirano razumevanje Kosova prema Ustavu iz 1974. godine (1). Ovaj period, često zasenjen sukobima, pruža mogućnost za vredne lekcije o transformativnom potencijalu mira. Na kraju, ovo istraživanje nastoji doprineti širem diskursu o postizanju održivog mira i razvoja u postkonfliktnim regionima.

Istraživanje o periodu mira u bivšoj Jugoslaviji i životnim uslovima Albanaca tokom tog vremena strukturirano je tako da uključuje istorijski pregled, ističući sociopolitički kontekst i integraciju albanskih zajednica. Ispituje pozitivne aspekte tog razdoblja, kao što su ekonomski rast i kulturna razmena, dok takođe obrađuje izazove poput etničkih napetosti i političke

fragmentacije, koja je ograničavala trajni mir. Studija se završava naučenim lekcijama, nudeći uvid u promovisanje trajnog mira u multikulturalnim društvima.

Potruga za priznanjem: Albansko iskustvo na Kosovu pod Titom

Kosovo, zemlja bogata kulturnim nasleđem i istorijskim značajem, iskusila je različite stepene samouprave u okviru većih političkih subjekata. Pod Jugoslavijom Josipa Broza Tita, istorija Kosova predstavlja složen narativ težnji i ograničenja. Ustav iz 1974. godine, ukinut nakon raspada Jugoslavije, ponudio je okvir za novo poglavlje. Dok su Albanci, dominantna etnička grupa u pokrajini, obezbedili određeni stepen autonomne i kulturnog priznanja nakon Ustava iz 1974. godine, period je ostao obeležen nerešenim tenzijama i težnjom za većim samoopredeljenjem. Ovaj rad se bavi ovom ključnom erom, istražujući napredak koji je napravila albanska zajednica usred ograničenja koja je nametnuo jugoslovenski sistem.

Pre Drugog svetskog rata, Albanci na Kosovu su se suočili sa marginalizacijom i potiskivanjem svog kulturnog identiteta pod srpskom vlašću [2]. Posleratno uspostavljanje Kosova kao autonomne pokrajine u okviru Srbije dalo je tračak nade. Međutim, početna obećanja o manjinskim pravima koja je dao Tito nisu u potpunosti realizovana, a Albanci su i dalje doživljavali ograničenu zastupljenost i ograničenja svog jezika i kulturnog izražavanja.

Šezdesete i sedamdesete godine bile su svedoci rastuće frustracije jer su Albanci tražili veće političko i kulturno priznanje. Dok su ovi zahtevi često nailazili na represiju i nemilosrdni progon tokom Rankovićeve ere, Ustav iz 1974. označio je prekretnicu. Dokument je Kosovu dao značajnu autonomiju, uključujući parlament i pravo da koristi albanski kao službeni jezik. Ono što je najvažnije, Kosovo nije dobilo status republike u okviru Jugoslavije, čime je ostalo integralni dio republike Srbije, održavajući tlo plodnim za potencijalne buduće nemire. Za potrebe ovog istraživanja, ovaj period će biti sagledan kroz lupu „negativnog mira,“ kako ga definišu naučnici Johan Galtung i Pol Lederah. Iako je otvoreno nasilje splasnulo, osnovne nejednakosti i diskriminatorne prakse su se nastavile, podstičući osećaj nezadovoljstva koje tinja. Uprkos napretku u kulturnom izražavanju i određenoj meri političkog osnaživanja, ograničene ekonomske mogućnosti i nedostatak istinske podele vlasti podstakli su negodovanje.

Procvat identiteta: Albanci na Kosovu pod Ustavom iz 1974. godine

U poređenju sa ekstremnom etničkom diskriminacijom (3) kojoj su Albanci bili izloženi tokom posleratnog perioda, Ustav Jugoslavije iz 1974. godine predstavljao je prekretnicu za Albance u smislu izražavanja njihovog nacionalnog identiteta na Kosovu. Ovaj dokument je Kosovu dodelio značajnu autonomiju, podižući njegov status na nivo kvazi-republike unutar Jugoslavije. Ova nova autonomija osnažila je lokalne upravne strukture i otvorila period napretka u nekoliko ključnih oblasti.

Politička reprezentacija i osnaživanje

Ustav je značajno povećao političku reprezentaciju za albansku većinu. Osnivanje pokrajinske skupštine i izvršnog vijeća pružilo je platforme za lokalno donošenje odluka i kreiranje politika, podstičući osećaj samoodređenja. Značajne političke ličnosti, kao što je Azem Vllasi (4), pojavile su se tokom ovog perioda, zagovarajući prava i interese kosovskih Albanaca.

Socioekonomski razvoj i stabilnost

Epoha koja je usledila nakon ustava 1974. godine bila je svedok značajnog društveno-ekonomskog napretka vođenog lokalizovanom ekonomskom politikom i investicijama. Razvoj infrastrukture, industrijski rast i poboljšanje socijalnih usluga doprinijeli su porastu životnog standarda i periodu relativne stabilnosti [5]. Uprkos postojećim nejednakostima, inicijative usmerene na smanjenje nejednakosti i promovisanje inkluzivnog rasta postavile su temelje za prosperitetnije društvo. Iako je manje razvijena u odnosu na druge regione, uloženi su naponi da se privreda ovog područja modernizuje kroz ulaganja u infrastrukturu, rudarstvo i proizvodnju. Poljoprivreda je ostala vitalni sektor, a mnogi Albanci su nastavili da se bave poljoprivredom i stočarstvom.

Jedinstvo zajednice i kulturna renesansa

Uprkos tenzijama, poboljšane strukture upravljanja, kulturno priznanje i socioekonomski razvoj podstakli su osećaj jedinstva zajednice i mirne koegzistencije među različitim etničkim i verskim grupama. Ovaj period je takođe doneo izuzetnu kulturnu renesansu za Albance na Kosovu.

Nacionalna biblioteka Kosova, sa sedištem u Prištini

Izvor <https://autostradabiennale.org/venues/the-national-librari-of-kosovo/>

Karakteristično za ovo doba bilo je prepoznavanje i promocija albanskog jezika, kulture i identiteta. Ustav je potvrdio ravnopravnost jezika, dozvoljavajući službenu upotrebu albanskog

u javnim institucijama i obrazovnim ustanovama. Ovo kulturno priznanje je omogućilo procvat albanske književnosti, medija i umetnosti, podstičući osećaj ponosa i pripadnosti među albanskim stanovništvom [6]. Osnivanje i širenje obrazovnih institucija, posebno Univerziteta u Prištini, pružilo je ključne mogućnosti za visoko obrazovanje na albanskom jeziku, osnaživanje budućih generacija i jačanje kulturnog identiteta [7]. Univerzitet u Prištini postao je centar intelektualnog života i albanske učenosti, sa istaknutim piscima. Institucije kulture poput Muzeja Kosova u Prištini imale su vitalnu ulogu u očuvanju i predstavljanju albanskog nasleđa.

Jezik i književnost: Albanski jezik postao je kamen temeljac kulturnog identiteta. Obrazovanje na albanskom je procvetalo osnivanjem Univerziteta u Prištini, podstičući živu književnu scenu. Pisci su istraživali teme nacionalnog identiteta, otpora i složenosti savremenog života.

Kulturne institucije i mediji: Osnivanje različitih kulturnih institucija, poput Muzeja Kosova, negovalo je albansko nasleđe. Novine, časopisi i radio programi na albanskom jeziku pružili su platforme za kulturno izražavanje i dijalog, premošćujući jaz između tradicionalnog i savremenog. Svetski poznata književnost je prevedena na albanski jezik, čime je kulturni pejzaž dodatno obogaćen [8].

Folklor i tradicionalna umetnost: Tradicionalna muzika, ples i folklor su aktivno očuvani i promovisani. Ritmovi albanske narodne muzike odjekivali su na kulturnim festivalima, dok su narodne igre predstavljale bogatu tapiseriju albanskih običaja.

Zanat i dekorativna umetnost: Kosovski Albanci su zadržali snažnu tradiciju bavljenja zanatom, sa zanatlijama specijalizovanim za rezbarenje drveta, metalne radove i proizvodnju tekstila, stvarajući složene dizajne u kojima se ogledaju vekovima stare tehnike. Tradicionalna odeća služila je kao simbol povezanosti zajednice sa svojim baštinom.

Arhitektura i istorijska mesta: Arhitektonsko nasleđe kosovskih Albanaca uključuje mešavinu otomanskih i lokalnih uticaja. Prizren, sa svojim dobro očuvanim zgradama iz otomanskog doba, svedoči o ovom nasleđu. Ovi lokaliteti služe ne samo kao podsetnici na istorijski kontinuitet, već i kao centri kulturnih okupljanja i sećanja.

Religijske i kulturne prakse: Religija je igrala značajnu ulogu, pri čemu je većinsko muslimansko stanovništvo poštovalo verske tradicije uz sekularnu socijalističku politiku. Verski praznici albanskih muslimana i albanskih katolika su proslavljani skupovima, gozbama i molitvama. Uprkos stavu socijalističke države prema religiji, ove prakse su se nastavile, održavajući duboko ukorenjene duhovne i kulturne vrednosti zajednice.

Umetnost i pozorište: Vizuelna i scenska umetnost su cvetale. Narodno pozorište Kosova postalo je centralno mesto za pozorišne predstave, promovišući dela albanskih dramskih pisaca. Vizuelni umetnici, inspirisani i svojim nasleđem i savremenim trendovima, stvarali su dela koja se bave društvenim pitanjima i slave kulturni identitet. Izazovi i procvat identiteta

Uprkos napretku postignutom pod Ustavom iz 1974. godine, značajni izazovi su i dalje postojali za Albance na Kosovu. Ekonomske nejednakosti, politička marginalizacija unutar jugoslovenskog sistema i tinjajuće etničke tenzije ostali su glavni problemi. Centralizovana struktura vlasti u Beogradu frustrirala je Albance koji su žudeli za većom samoodređenošću, što je dovodilo do periodičnih nemira i demonstracija. Porast nacionalizma širom Jugoslavije 1980-ih dodatno je pogoršao ove tenzije, čineći Kosovo žarištem etničkog sukoba.

Međutim, ovaj period nije bio isključivo definisan ovim izazovima. Takođe je svedočio izvanrednom procvatu albanskog identiteta. Priznavanje i promocija albanskog jezika, kulture i nasleđa činili su kamen temeljac ovog doba. Službena upotreba albanskog jezika u javnim institucijama i obrazovanju, zajedno sa osnivanjem kulturnih institucija poput Muzeja Kosova i Univerziteta u Prištini, osnažili su buduće generacije i podstakli osećaj ponosa i pripadnosti. Razvila se živa književna scena, sa istaknutim piscima poput Esada Mekulija, Alija Podrimje i drugih koji su istraživali teme nacionalnog identiteta i složenosti modernog života. Tradicionalna muzika, ples, folklor i zanatstvo aktivno su se očuvali i slavili.

Nasleđe napretka i nerešenih tenzija

Period od 1970-ih do 1980-ih na Kosovu pod Titom bio je složen, obeležen i napretkom i borbom za Albance. Dok je Ustav iz 1974. godine pružao okvir za veću autonomiju i kulturno izražavanje, nije u potpunosti rešio osnovne ekonomske i političke nejednakosti. Ova nostalgija za Titovom erom, kako je opisano u knjigama Noela Malcolma i Tima Dužde o Kosovu, proizlazi iz kraja srpskih kolonizatorskih politika i potiskivanja albanskog jezika. Međutim, važno je priznati da je poštovanje ljudskih prava, posebno za Albance, ostalo ograničeno. Ove nerešene tenzije na kraju su igrale ulogu u sukobima koji su izbili 1990-ih, što je dovelo do raspada Jugoslavije i potrage Kosova za nezavisnošću.

Iskustvo Albanaca u Jugoslaviji pod Titom naglašava trajnu borbu za identitet, samoodređenje i socioekonomski napredak unutar multietničke federacije. Uprkos suočavanju sa ograničenjima i marginalizacijom, albanska zajednica na Kosovu pokazala je izuzetnu rezilijentnostu očuvanju svog nasleđa i kulture. Kulturna renesansa viđena tokom ovog perioda stoji kao svedočanstvo njihovog neuništivog duha.

Ova analiza naglašava važnost efikasnog upravljanja, kulturnog priznanja i inkluzivnog socioekonomskog razvoja u podsticanju mira i prosperiteta. Kako dublje ulazimo u bogatu istoriju i kulturni mozaik Kosova, stičemo vredne uvide koji mogu inspirisati dijalog, refleksiju i put ka svetlijoj budućnosti za region.

Lična iskustva: mozaik napretka i ograničenja

Ispletene naracije Exhlale Dobruna Salihu, Kaqushë Jashari i Azema Vllasija nude bogat mozaik ličnih iskustava koja osvetljavaju složenosti ovog perioda. Dr. Exhlale Dobruna Salihu, profesor arheologije i jedna od prvih žena arheologa na Kosovu, seća se sa ljubavlju relativne lakoće obavljanja arheoloških istraživanja tokom jugoslovenskog doba. Institucionalna podrška bila je jaka, a birokratske prepreke bile su manje u odnosu na kasnije periode. Uprkos izazovu sticanja visokog obrazovanja bez nastave na albanskom jeziku, njena odlučnost dovela ju je do

uspeha u studijama na Univerzitetu u Zagrebu, gde se osećala dobrodošlom kao Albanka. Njeno iskustvo ističe mogućnosti za profesionalni rast koje su postojale usred šire političke tenzije. Svedočila je motivaciji mnogih drugih žena koje su počele da studiraju.

Kaqusha Jashari, inženjerka, političarka i zagovornica radničkih prava u to vreme, naglašava povećanu autonomiju koju je Kosovo iskusilo nakon Ustava iz 1974. godine. Iako nije bila republika, Kosovo je posedovalo značajnu vlast, pa čak i pravo veta. Jasharino iskustvo rada kao inženjerke u građevinskom sektoru tokom 1970-ih odražava povećane mogućnosti za žene i na javnim funkcijama. Ona je bila predsednica profesionalnog tela, položaj koji retko drže žene u tom polju. Jashari ističe snažno funkcionisanje sindikata tokom ovog perioda, osiguravajući sigurnost radnika i zalažući se za njihova prava. Međutim, suočavala se i sa diskriminacijom kao žena i kao Albanka, što naglašava ograničenja koja su postojala uprkos napretku, ali je bila dovoljno osnažena da se suprotstavi na svim nivoima.

Azem Vllasi, istaknuti politički lik u to vreme, nudi dragocene uvide u političku i društvenu dinamiku tog perioda. Vllasi naglašava da, iako su Kosovo i Vojvodina posedovali značajnu autonomiju pod Ustavom iz 1974. godine, nisu dostigli status punopravne republike. Uprkos tome, obe pokrajine su uživale određeni stepen samouprave unutar jugoslovenske federacije. Vllasijeva naracija ističe rastuće strahove među Albancima nakon Titove smrti i njihovu borbu za samoodređenje. On opisuje ekonomske reforme, srpske pokušaje da ostvare veću kontrolu i kasnije proteste i represiju pod vlašću Slobodana Miloševića. Vllasijev prikaz naglašava međunarodni kontekst i rast Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) kao odgovor na nasilje nad Albancima.

S druge strane, dr. Ramadan Ilazi, istaknuti kosovski mirovni naučnik, naglašava povećano političko učešće Albanaca tokom ovog perioda kao definišuću karakteristiku. Ovo učešće se fokusiralo na zahteve za većom zastupljenošću i decentralizacijom struktura vlasti unutar Kosova. Međutim, mir je ostao krhak koncept. Sećanje na brutalne represije od strane centralne jugoslovenske vlade bilo je veliko, a etničke tenzije su nastavile da tinjaju ispod površine. Porast nacionalizma širom Jugoslavije 1980-ih dodatno je opteretio odnose, postavljajući temelje za buduće sukobe. Dr. Ilazi ističe povećano političko učešće Albanaca na Kosovu tokom ovog perioda (1974–1981) kao glavnu razliku u odnosu na prethodne ere. Ovo učešće se fokusiralo na zahteve za većom zastupljenošću i decentralizacijom struktura vlasti unutar Kosova.

Uključivanje uvida dr. Ilazija obogaćuje razumevanje ovog složenog perioda u istoriji Kosova. Ističe pozitivne aspekte povećanog političkog učešća i kulturnog izražavanja za Albance, dok takođe naglašava tekuće izazove postizanja održivog mira. Njegov fokus na mirovno obrazovanje, odgovornost medija, inicijative na nivou zajednice i regionalnu saradnju pruža vredne lekcije za izgradnju pravednije i mirnije budućnosti.

Fasada mira: Negativni mir u Jugoslaviji (1970-e i 1980-e)

Kada je reč o miru, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) tokom 1970-ih i 80-ih predstavljala je složenu sliku. Iako velikih ratova nije bilo, dublja analiza otkriva stvarnost karakterisanu negativnim mirom. Kao što su teoretisali naučnici poput Johana Galtunga i Džona

Pola Lederaha, negativni mir opisuje odsustvo otvorenog nasilja, ali ne rešava osnovne tenzije, strukturne nejednakosti ili strah od nasilja koji može tinjati ispod površine. Galtung donosi razlikovanje između pozitivnog i negativnog mira u prvom broju *Journal of Peace Research*. On je naglasio da pozitivni i negativni mir treba shvatiti kao odvojene dimenzije. Može se imati jedan bez drugog. Termin negativni mir se koristi za opisivanje situacije gde je veliki nasilni sukob uglavnom riješen, ali tenzije su i dalje prisutne. Lederah u svom radu suprotstavlja „negativni mir” sa „pozitivnim mirom”. Negativni mir se definiše kao odsustvo direktnog nasilja ili rata, dok pozitivni mir obuhvata prisustvo socijalne pravde, jednakosti i harmonije, rešavanje osnovnih uzroka sukoba i podsticanje dugoročnog pomirenja i održivog mira. Ova razlika je fundamentalna za Lederahov pristup u izgradnji mira, naglašavajući potrebu da se ide dalje od pukog okončanja nasilja ka stvaranju sistema i odnosa koji sprečavaju ponavljanje sukoba i promovišu trajni mir.

Jugoslavija u ovom periodu svakako je utelovila ovaj koncept. Iako otvoreni rat nije bio prisutan, Albanci, značajna manjinska grupa, suočavali su se sa sistemskom diskriminacijom. Ova diskriminacija mogla je imati različite oblike:

Ograničeno političko učešće: iako su imali svoje predstavnike, u skladu sa demografskom slikom, nisu bili dovoljno zastupljeni. Albanci su često bili isključeni iz ključnih procesa donošenja odluka.

Ekonomska marginalizacija: Ograničen pristup resursima i mogućnostima u odnosu na dominantne etničke grupe. Mnogi pogoni su građeni u glavnim gradovima, ali glavne pozicije su bile rezervisane za Srbe, a ekonomija je bila manje razvijena u poređenju sa drugim republikama i pokrajinom Vojvodinom. Kako je istakla jedna od intervjuisanih, Kaqusha Jashari, u Sindikatu radnika postojalo je nepisano pravilo da, ako se Srbin vrati na Kosovo nakon što je emigrirao iz ekonomskih razloga, Albanac mu uvek mora ustupiti svoje radno mjesto, bez obzira na radni učinak. To je bila situacija pre nego što je ona preuzela položaj.

Kulturno potiskivanje: Ograničenja u izražavanju albanskog jezika i tradicija, i mnoge druge diskriminatorne prakse.

Galtung definiše ovu vrstu diskriminacije kao oblik strukturnog nasilja. Ovo se odnosi na indirektno nasilje ugrađeno u društvene strukture i institucije koje ograničavaju životne šanse određenih grupa. Lederach, naglašavajući važnost rešavanja osnovnih uzroka, tvrdi da je Jugoslavijin negativni mir bio krhak i neodrživ. Nedostatak rešavanja osnovnih nezadovoljstava Albanaca mogao je na kraju dovesti do erupcije nasilja, kao što se tragično dogodilo tokom Jugoslovenskih ratova 1990-ih.

Zaključno, 1970-e i 80-e u Jugoslaviji nude upozoravajuću priču. Odsustvo otvorenog rata ne znači istinski mir. Fokusiranje samo na negativni mir ostavlja nerešena pitanja koja tinjaju, što može dovesti do budućeg nasilja. Kao što sugerišu Galtung i Lederah, istinski mir zahteva rešavanje strukturnih nejednakosti i promovisanje socijalne pravde za sve grupe unutar društva. Naučene lekcije iz prošlosti

Važnost prava manjina: Dr. Ilazi naglašava važnost učenja iz prošlih grešaka, posebno u vezi s tretmanom manjina. Versajski ugovor (1919) služi kao pozitivan primer sa svojim aneksom koji garantuje prava manjina, poput obrazovanja. On tvrdi da su društva koja tretiraju manjine velikodušno uspešnija.

Borba protiv „drugog”: lideri se moraju suprotstaviti tendenciji otuđenja (othering) manjinskih grupa i njihovom prikazivanju kao različitih ili pretećih. Miroljubivo obrazovanje je ključno za podsticanje empatije i razumevanja između zajednica.

Izgradnja održivog mira ima tri stuba: Dr. Ilazi identifikuje tri ključna stuba za izgradnju održivog mira: snažno liderstvo posvećeno omogućavanju potencijala svih građana, efikasno miroljubivo obrazovanje u školama i mediji koji promovišu mirovne narative i saradnju. Kritikuje trenutni medijski pejzaž zbog njegove uloge u polarizaciji populacija.

Koristi mira

Pristupačnost javnog prostora: Mir, prema Dr. Ilaziju, označava mogućnost pristupa javnim prostorima bez straha. On deli lično iskustvo iz detinjstva, kada je strah od srpskih vlasti ograničavao njegovu slobodu kretanja.

Promena percepcije autoriteta: Mir omogućava transformaciju u načinu na koji ljudi percipiraju državne strukture. Policajci, nekad viđeni kao instrumenti nasilja, mogu postati simboli sigurnosti i bezbednosti.

Inicijative na nivou zajednice: Dr. Ilazi naglašava važnost inicijativa na nivou zajednice koje zbližavaju zajednice. On ističe vrednost direktnog kontakta i razmene između zajednica, navodeći primer mešovitih sela gde se deca ne druže zbog jezičkih barijera.

Civilno društvo i Evropska unija

Jako i aktivno civilno društvo je neophodno za mirovne napore. Dr. Ilazi takođe vidi Evropsku uniju kao ključnog igrača u podsticanju regionalne saradnje i uzajamnog razumevanja. Suočavanje sa prošlošću

Restorativna pravda: Dr. Ilazi tvrdi da bi restorativna pravda, koja se fokusira na izlečenje i pomirenje, trebalo da bude prioritet u odnosu na isključivo krivično gonjenje. On ističe asimetriju u broju Albanaca i Srba osuđenih za ratne zločine.

Dr. Kushtrim Koliqi: profesor i pozorišni reditelj, kao i mirovni aktivista, dodaje drugu dimenziju, napominjući da, iako je došlo do relativnog poboljšanja prava i razvoja za Albance tokom ovog perioda, važno je izbegavati romantizaciju prošlosti. Diskriminacija je postojala, a otvorene rasprave o određenim temama bile su ograničene.

Aferdita Sylaj Shehu: liderka civilnog društva, naglašava da je napredak 1970-ih bio značajan, ali nepotpun. Albanci, uprkos tome što su bili većina, i dalje su se suočavali sa ograničenjima u

oblastima poput zastupljenosti i ekonomske participacije. Njeno gledište se slaže s drugima koji priznaju napredak, ali prepoznaju njegove granice.

Nexhat Ismaili: lider civilnog društva, osvetljava društvenu dinamiku tog doba. On tvrdi da, iako je fizičko nasilje bilo odsutno (negativni mir kako ga definiše Johan Galtung), pravo integrisanje i pozitivni mir (mir sa socijalnom pravdom i jednakošću, kako naglašava Lederac) su nedostajali. On naglašava važnost učenja iz istorije kako bi se izbeglo ponavljanje prošlih grešaka, posebno u tretmanu manjina kao što su Romi, kako je istakao Kushtrim Koliqi.

Dr. Vjollca Krasniqi: profesorka i feministička aktivistkinja, kritikuje usku definiciju mira koja se često koristi u diskusijama o Kosovu. Ona zagovara sveobuhvatniji pristup koji uključuje ljudsku sigurnost, pristup resursima i ulogu žena u mirovnim naporima. Njeno gledište podvlači potrebu za adresiranjem kolektivne traume, istorijskog obrazovanja i važnosti integrisanja različitih glasova, uključujući one žena.

Nasljeđe napretka i nerazrešenih tenzija

Period od 1970-ih do 1980-ih na Kosovu pod Titom bio je složen, obeležen i napretkom i borbom za Albance. Dok je Ustav iz 1974. godine pružao okvir za veću autonomiju i kulturni izraz, nije u potpunosti rešavao osnovne ekonomske i političke nejednakosti. Iskustva Salihu, Jašarija i Vlasija ukazuju na ova ograničenja. Ovaj osećaj „ružičaste nostalgije“ za Titovom erom, kako ga opisuje Noel Malcolm, proizilazi iz završetka srpskih kolonizacionih politika i potiskivanja albanskog jezika. Međutim, važno je priznati da je poštovanje ljudskih prava, posebno za Albance, ostalo ograničeno. Ove nerazrešene tenzije su na kraju odigrale ulogu u sukobima koji su izbili 1990-ih, dovodeći do raspada Jugoslavije i potrage Kosova za nezavisnošću.

Zaključak

Iskustvo Albanaca u Jugoslaviji pod Titom osvetljava trajnu borbu za identitet, samoopredeljenje i socio-ekonomski napredak unutar multietničke federacije. Uprkos suočavanju sa ograničenjima i marginalizacijom, albanska zajednica na Kosovu pokazala je izuzetnu otpornost u očuvanju svog nasleđa i kulture. Kulturna renesansa zabeležena tokom ovog perioda stoji kao svedočanstvo njihovog neuništivog duha. Bila je kratka ali dobra, kako je K. J. nekoliko puta spomenula u svom intervjuu.

Ova analiza naglašava važnost efikasnog upravljanja, kulturnog priznavanja i inkluzivnog socio-ekonomskog razvoja u podsticanju mira i prosperiteta. Dok dublje istražujemo bogatu istoriju i kulturni mozaik Kosova, stičemo dragocjene uvide koji mogu inspirisati dijalog, refleksiju i put ka miru.

Putevi ka miru: uvidi i preporuke kosovskih mirotvoraca

U srcu Kosova, usred odjeka turbulentne prošlosti, stoje glasovi otpora i nade. To su mirotvorci, pojedinci posvećeni tkanju tkanine pomirenja i jedinstva u društvu ranjenom sukobom. Njihove

priče i uvidi pružaju putokaz ka održivom miru, naglašavajući važnost obrazovanja, umetnosti, dijaloga i istorijskog razumevanja.

Nexhat Ismaili, izvršni direktor ANP-a sa sedištem u Gjilanu, koji radi diljem Kosova i u regionu, govori s velikom strašću o moći obrazovanja u postizanju trajnog mira. Osnovan 2002. godine, ANP se fokusira na izgradnju mira kroz obrazovanje i umetnost, posebno među mladima i etnički mešovitim grupama na Kosovu i okolnom regionu. Ismaili definiše mir kao „život bez straha” i veruje da je suočavanje sa istorijskim traumama ključno kako bi se sprečilo ponavljanje sukoba. Korišćenjem umetnosti za olakšavanje teških razgovora, ANP obrazuje nastavnike kako prenositi narative fokusirane na mir, rušeći neprijateljstvo i boreći se protiv etnocentričnih pogleda.

Aferdita Sylaj Shehu vodi Community Building Mitrovica (CBM), organizaciju posvećenu podsticanju mira kroz dijalog i međusobno razumevanje. Od 2001. godine, kada je osnovana, CBM stvara sigurne prostore za otvorene diskusije, omogućavajući ljudima iz različitih sredina da slušaju i identifikuju zajedničke interese. Shehu naglašava važnost kritičkog razmišljanja u obrazovanju i potrebu za depolitizacijom mirovnih napora. Ona ističe ulogu umetnosti u prevazilaženju podela i inspirisanju mladih da grade inkluzivno društvo.

Kushtrim Koliqi, izvršni direktor i suosnivač NVO Integra-e, organizacije posvećene izgradnji mira i obnovi posleratnog Kosova, deli slične stavove. Osnovana 2003. godine, Integra radi na prevazilaženju etničkih podela i podsticanju društvenog jedinstva. Koliqi koristi pozorište kao sredstvo za istraživanje sukoba i ljudskih prava, verujući u moć umetnosti da dovede predrasude u pitanje i inspiriše zajedničko razumevanje. Njegova predstava „Home” istražuje koncepte pripadnosti i doma kroz lične narative.

Lulzim Hoti, šef NVO 7 Arte, priseća se odrastanja usred sukoba u Mitrovici i svoje misije da koristi kulturu za premošćivanje podela. U početku fokusirajući se na albansku zajednicu u južnoj Mitrovici, 7 Arte se proširila na saradnju sa Galerijom Aquarius na severu, ujedinjeni verom u transformativnu moć kulture. Hoti ističe uedinjujući uticaj kulturnih događaja kao što su filmske projekcije i festivali književnosti, gde srpski i albanski pesnici dobijaju jednak aplauz. Zalaže se za organske, nepolitizovane interakcije kroz kulturne inicijative i naglašava važnost razumevanja kulturnog identiteta kao osnove za međunacionalne veze.

Kushtrim Koliqi, reditelj i šef NVO Integra, govori o saradnji organizacije sa partnerima poput YIHR u Srbiji na uspostavljanju festivala Miredita/Dobardan. Ova platforma omogućava diskusije i aktivnosti zasnovane na činjeničnoj dokumentaciji, uključujući knjige sećanja, izložbe o ratnim zločinima i konferencije sa intelektualcima i kritičkim misliocima. Koliqi naglašava potrebu za prezentovanjem kvalitetnih informacija kako bi se privuklo učešće javnosti i zalaže se za inkluzivne mirovne napore koji angažuju sve sektore društva, uključujući mlade i civilne žrtve. Takođe ističe rezilientnost onih koji su najviše patili i važnost bliskog rada sa žrtvama kako bi se postigao trajni mir.

Dr Vjollca Krasniqi, profesorica i feministička aktivistkinja, kritikuje preovlađujući pristup iz vrha ka bazi u izgradnji mira i zalaže se za inicijative sa dna ka vrhu i angažman civilnog društva, posebno ženski aktivizam. Ona tvrdi da pravi mir zahteva širu sigurnost, uključujući pristup resursima, uslugama, zapošljavanju i ličnoj sigurnosti. Krasniqi poziva na dublje društveno razumevanje mira koje nadilazi odsustvo rata i naglašava potrebu za inkluzivnim istorijskim narativima. Ističe značajnu ulogu žena u postkonfliktnoj rekonstrukciji i važnost obrazovnih reformi koje podstiču kritičko mišljenje i demokratske vrednosti. Regionalna saradnja je neophodna.

Dr Ramadan Ilazi, mirovni naučnik i šef Kosovskog centra za mirovne studije, promišlja transformativni period od 1974. do 1981. godine na Kosovu, obeležen povećanim političkim učešćem Albanaca i napretkom u javnim službama. On naglašava da mir nadilazi odsustvo sukoba i uključuje javnu sigurnost i transformaciju društvenih percepcija. Ilazi kritikuje pojam „negativnog mira” i ističe važnost prihvatanja velikodušnosti prema različitim zajednicama kao puta ka trajnom miru. Naglašava potrebu za obrazovnim planovima koji uključuju različite narative i promovišu empatiju, odgovorno medijsko izveštavanje i pristupe restorativne pravde.

Jedinstvene preporuke za buduće mirovne napore

Kolektivna mudrost ovih mirovnih graditelja nudi sveobuhvatan pristup postizanju održivog mira na Kosovu. Njihove preporuke, utkane zajedno, stvaraju višeslojnu strategiju:

1. Jačanje mirovnog obrazovanja: Integrisati sveobuhvatne planove mirovnog obrazovanja u školama, fokusirajući se na istorijsko razumevanje, rešavanje sukoba i izgradnju empatije te obezbediti obuku za nastavnike kako bi učinkovito podučavali o prošlim sukobima i promovirali mir.
2. Promocija umetnosti kao alata za izgradnju mira: Nastaviti koristiti umetnost za olakšavanje dijaloga i rešavanje osetljivih pitanja, te organizovati zajedničke umetničke projekte i izložbe koje okupljaju različite grupe kako bi podelile svoje priče i iskustva.
3. Omogućiti međunacionalni i međureligijski dijalog: Stvoriti sigurne prostore za otvorene diskusije između različitih etničkih i religijskih grupa kako bi se podstaklo međusobno razumevanje i harmonija, te podržati inicijative koje promovišu koegzistenciju i saradnju preko zajedničkih linija.
4. Bavljenje istorijskim narativima: Poticati dokumentaciju i deljenje ličnih priča sa svih strana prošlih sukoba kako bi se izgradio inkluzivniji istorijski zapis. Razviti programe koji pomažu mladima da kritički angažuju sa istorijskim narativima i razumeju njihov uticaj na sadašnjost.
5. Borba protiv strukturnog nasilja: Identifikovati i adresirati strukturne nejednakosti koje perpetuiraju nasilje i strah. Zalagati se za politike koje promovišu jednakost, ljudska prava i socijalnu pravdu.

6. Promovisanje kulture mira: Promovisati vrednosti nenasilja, tolerancije i poštovanja kroz zajedničke inicijative i javne kampanje. Podržati vođstvo mladih u mirovnim naporima kako bi se osigurao trajni uticaj na buduće generacije.

7. Poboljšanje institucionalne podrške za tranzicijsku pravdu: Zalagati se za prioritet i podršku kosovskog političkog rukovodstva sveobuhvatnim inicijativama tranzicijske pravde, uključujući dokumentaciju i memorijalizacijske napore.

8. Jačanje angažmana i obrazovanja mladih: Proširiti obrazovne programe koji promovišu kritičko mišljenje i činjenično istorijsko obrazovanje, dosežući širu omladinsku publiku kako bi se suprotstavili radikalizaciji i dezinformacijama.

9. Promovisanje pozitivnih narativa i odgovornosti medija: Istaknuti i širiti pozitivne priče iz prošlosti i sadašnjosti kako bi se stvorio optimističniji pogled na međuzajedničke odnose. Poticati medijske kuće da promovišu konstruktivne mirovne narative i suzbiju dezinformacije.

10. Osnaživanje žrtava i marginalizovanih zajednica: Dodeliti resurse i podršku programima koji osnažuju žrtve sukoba i marginalizovane zajednice, osiguravajući da se njihovi glasovi čuju u naporima za pomirenje.

11. Promocija direktnih kontakata i kulturne razmene: Omogućiti lične interakcije i kulturne razmene između različitih zajednica kako bi se izgradilo poverenje i razumevanje. Podržati događaje poput filmskih projekcija i muzičkih festivala koji privlače raznoliku publiku i podstiču zajedničke kulturne doživljaje.

12. Preispitivanje negativnih trendova u medijima i obrazovanju: Saradnja sa medijskim kućama i prosvetnim radnicima kako bi se promovisali pozitivni narativi i tačne istorijske perspektive koje se suprotstavljaju negativnim uticajima i promovišu toleranciju.

13. Podrška civilnom društvu i inicijativama sa dna ka vrhu: Investiranje u organizacije civilnog društva i inicijative sa dna ka vrhu koje olakšavaju dijalog i međusobno razumevanje među zajednicama. Osnaživanje inicijativa koje vode žene i drugih marginalizovanih grupa kako bi igrale značajniju ulogu u naporima za izgradnju mira.

14. Promocija regionalne saradnje: Poticati inicijative regionalne saradnje koje promovišu razumevanje, pomirenje i saradnju među susednim zemljama kako bi se izgradio održivi mir.

Implementacijom ovih preporuka, Kosovo može krenuti ka budućnosti gde pomirenje i jedinstvo nisu samo ideali već i životna stvarnost. Uvidi ovih mirovnih graditelja pružaju nadu za društvo u kojem su istorijske traume adresirane, različiti narativi prihvaćeni, i principi nenasilja i međusobnog poštovanja vode ka trajnom miru.

**Glasovi mladih izvan zvaničnih narativa:
kritičko mišljenje i pomirenje na Kosovu**

U udobnom lepom kutku Prištine, u ArtPolis centru, odvijala se konverzacija jednog svežeg majskog popodneva. Sedam mladih ljudi, uzrasta od 18 do 26 godina, koji su se pridružili diskusiji u okviru fokus grupe, okupili su se kako bi ispleli tapiseriju svoje istorije, identiteta i težnji za mirom na Kosovu. Dok su ulazili u značenje istorije, lične pripovesti su se pojavile kao vibrantne niti.

Jedan učesnik je govorio o pričama koje su prenošene kroz generacije, pričama o dugotrajnom albanskom otporu protiv okupacije, figurama poput Hasana Prištine i Adema Demaćija, pa čak i dalje do Skenderbega, koje odjekuju u njihovom sećanju. Ipak, usred ovih priča o borbi, pojavila su se pitanja o poreklu. Teorije o ilirskom ili dardanskom poreklu su kružile, što je svedočilo o misterijama prošlosti. Konverzacija je zaronila u složenosti jugoslovenskog doba. Sećanja baka i dedova su slikala sliku mešanih osećanja – sećanja na stabilnost i red pod komunističkom vladavinom isprepletena sa pričama o diskriminaciji i teškoćama. Zapažanje jednog italijanskog posjetioca lebdelo je u zraku: da li se ti mladi ljudi, rođeni nakon rata, više drže nacionalističkog narativa nego oni koji nose ožiljke sukoba? To je bila ozbiljna obzervacija koja je izazvala diskusije, i mnogi su se složili s njegovom primedbom, iako nisu bili sretni zbog nje.

Porodične istorije su zatim dodale emotivan sloj. Priča o dedi, zatvorenom zbog svojih uverenja, naglašavala je dugotrajnu borbu nacije. Ali druga priča je ponudila tračak nade – srpski policajac koji je rizikovao svoj život da spasi rođaka tokom rata. Ovaj čin humanosti je doveo u pitanje ideju o apsolutnoj podeli, svedočeci o trajnoj moći saosećanja.

Kada su ih pitali da istaknu neke od značajnih istorijskih događaja, neki su pomenuli:

Plan Ćubrilovića: plan etničkog čišćenja usmeren na proterivanje Albanaca u Tursku, ističući albanski otpor i otpornost.

Paralelni obrazovni sistem ili ilegalni obrazovni sistem tokom 90-ih simbolizovao je otpor i bio je izvor nacionalnog ponosa. Nastavnici i oni koji su ustupili svoje domove za škole su viđeni kao heroji.

Demonstracije iz 1981. i Studentske mirne demonstracije iz 1997. godine, bili su istorijski događaji koje su neki spomenuli, kao i rat 1998–1999 koji je doveo do perioda u kojem se sada nalazimo.

Grupa je zatim zaronila u oblast istorijskih narativa, priznajući mitove koji mogu ujediniti ljude, čak i ako nisu potpuno istiniti. Nacija koja je imala istoriju ugnjetavanja treba mitove, insistirao je jedan učesnik. I Albanci i Srbi, shvatili su, držali su se ovih mitova i narativa. Zajedničko iskustvo u programu razmene koje je organizovao ArtPolis postalo je prelomna tačka za jednog učesnika. Izlaskom iz svoje zone komfora u Beogradu, susreo se sa drugačijom perspektivom, podsećajući na zajedničku ljudskost na Balkanu.

Ovo saznanje je izazvalo moćnu poruku: potrebu da se pređe izvan uloge žrtve i prihvati odgovornost. Bilo je vreme da se odbace pojednostavljeni narativi i razvije kritičko mišljenje. Nacionalizam, tvrdili su, bio je barijera za razumevanje.

Njihovi glasovi su odjekivali pozivom na akciju. Obrazovanje, insistirali su, treba da opremi mlade ljude veštinama kritičkog mišljenja i izloži ih različitim istorijskim perspektivama. Programi mirovnog obrazovanja bili su neophodni za negovanje empatije i razumevanja među zajednicama. Mediji su takođe imali ulogu – odgovorno izveštavanje koje ističe saradnju i napore za izgradnju mira moglo bi utabati put za svetliju budućnost.

Osnaživanje mladih kroz učešće u političkim procesima bila je još jedna ključna preporuka. Kulturni i programi razmene, gde bi mogli iskusiti različite perspektive i razumeti svoje zajedničke istorije, viđeni su kao mostovi preko podela. Na kraju, otvorene diskusije koje priznaju i trijumfe i borbe prošlosti bile su potrebne kako bi se stvorilo uravnoteženo razumevanje njihove istorije.

Razgovor se zatim usmerio ka herojima. Grupa je priznala tradicionalne figure otpora kao što su Adem Jashari i Skenderbeg. Ipak, njihov fokus se proširio na uključivanje raznovrsnijeg spektra heroja. Zagovornici prava žena: Učesnici su istakli ključnu ulogu žena u istoriji Kosova, spominjući figure poput aktivistkinja Motrat Qiriaz i mirovnih zagovornica. Jedna mlada žena je naglasila: „Moja tetka je moj heroj jer je u teškim vremenima ustala i protestovala za bolje obrazovanje.“ „Majke Kosova su moji heroji i naši heroji,“ rekoše ostali, „za sve što su učinile cijelo vreme, u svim periodima.“ Još jedan učesnik je dodao: „Za mene je žena heroina, bilo da je bila majka, sestra, kćerka, baka... žene su definitivno heroji,“ ponovio je jedan mladić.

Figure iz raznih oblasti: Umetnost i sport su prepoznati kao važni aspekti kosovskog identiteta. Jedan mladić je imenovao Miruša Kabashija, albanskog glumca, kao heroja u oblasti umetnosti, dok je džudo šampionka Majlinda Kelmendi slavljena zbog svojih sportskih postignuća. Ovaj naglasak na inkluzivniju definiciju heroizma izazvao je tradicionalni fokus na ratne figure. Grupa je prepoznala važnost priznavanja doprinosa svih onih koji su oblikovali istoriju Kosova.

Kako se razgovor bližio kraju, osećaj nade ispunio je prostoriju. Ovi mladi Kosovari, iako su priznavali složenosti svoje prošlosti, bili su odlučni da oblikuju budućnost izgrađenu na razumevanju, empatiji i bogatstvu svoje zajedničke kulturne baštine. Njihovi glasovi, ujedinjeni u težnjama za mirom, ponudili su tračak nade za inkluzivnije Kosovo na horizontu. Kada su se fokusirali na učenje iz prošlosti, pomenuli su važnost:

Kritičkog mišljenja: Učesnici su naglasili važnost podsticanja kritičkog mišljenja kako bi se preispitali istorijski narativi i izbegla neznanja.

Odbacivanja nacionalizma: Iskazali su ponos svojim albanskim identitetom, ali su istakli potrebu da gledaju napred i razumeju druge, odbacujući nacionalizam i mentalitet žrtve.

Lične odgovornosti: Mladi su podstaknuti da preuzmu inicijative i odgovornost kako bi osnažili sebe i druge, umesto da krive starije generacije za njihove narative. Međuljudski i međukulturni susreti su važni.

Promena percepcija: Kroz međunarodne interakcije, učesnici su shvatili sveprisutnu prirodu određenih narativa i važnost ličnih iskustava u menjanju percepcija.

Adresiranje zabluda: Jedan učesnik je podelio susret u Beogradu gde je ispravio zablude o Albancima koji govore srpski, ističući važnost direktne komunikacije u razbijanju stereotipa.

Neke od njihovih preporuka su bile:

- Promovisanje veština kritičkog mišljenja i izloženost raznovrsnim istorijskim narativima u obrazovanju.
- Integrisanje sveobuhvatnih programa mirovnog obrazovanja.
- Podsticanje odgovornog medijskog izveštavanja koje ističe saradnju i napore za izgradnju mira.
- Stvaranje prilika za učešće mladih u političkim procesima.
- Podrška kulturnim i programima razmene koji podstiču razumevanje zajedničkih istorija.
- Podsticanje otvorenih diskusija koje priznaju i pozitivne i negativne aspekte prošlosti kako bi se stvorio uravnotežen pogled na istoriju.
- Priznavanje složenih istorija: Podsticanje diskusija koje prepoznaju i pozitivne i negativne aspekte prošlih era kako bi se stvorilo uravnoteženo razumevanje istorije.

Pogled unapred: Ova fokus grupa je otkrila generaciju mladih Kosovara koji se suočavaju sa svojom složenom istorijom. Oni teže da se izdignu iznad pojednostavljenih narativa, podstičući kritičko mišljenje i međuetničko razumevanje za inkluzivniju i mirniju budućnost.

Bibliografija :

Malcolm, N. Kosovo, short history, 1998.

Tim Judah, Kosovo: What Everyone Needs to Know, 2008

Misha Glenny, History of the Balkans, 2000

Milenko Vucetic, Vllasi, 1990

Johan Galtung, <https://www.galtung-institut.de/wp-content/uploads/2014/11/Mini-Theory-of-Peace.pdf>

Lederach, John Paul. Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies. United States Institute of Peace, 1998.

https://en.wikipedia.org/wiki/1974_Yugoslav_ConstitutionInterviews

<https://autostradabiennale.org/venues/the-national-library-of-kosovo/>

Intervjui:

Azem Vlasi, 28.05.2024, penzionisani političar i advokat.

Kaqusha Jashari, penzionisana inženjerka i političarka, 29.05.2024.

Dr. Exhlale Dobruna Salihu, penzionisana profesorka arheologije, 29.05.2024.

Dr. Ramadan Ilazi, direktor Centra za Sigurnosne Stude Kosova, osnivač Instituta za Mir Kosova, naučnik u oblasti mira, 11.04.2024.

Dr. Vjollca Krasniqi, profesorka sociologije, aktivistkinja i feministkinja, 15.06.2024.

Aferdita Sylaj Shehu, direktorica NVO-a Zajedničko Izgrađivanje Mitrovice, Mitrovica, 06.06.2024.

Dr. Kushtrim Koliqi, profesor i pozorišni režiser, direktor NVO-a INTEGRA, Priština i festivala Miredita/Dobardan, 11.06.2024.

Nexhat Ismaili, direktor NVO-a ANP Akcija za Nenasilje i Izgradnju Mira, Gjilan, 10.06.2024.

Lulzim Hoti, direktor NVO-a 7 Arte, Mitrovica, 10.06.2024.

Diskusija fokus grupe sa sedam mladih osoba u Prištini, 24.05.2024.

[1] https://en.wikipedia.org/wiki/1974_Yugoslav_Constitution

[2] Noel Malcom, "Kosovo, a short history", chapter 16 (1989)

[3] Misha Glenny, "History of the Balkans 1804-1999", p.579 (2001)

[4] Milenko Vucetic, VLLASI (1990)

[5] Tim Judah, "Kosovo: What Everyone Needs to Know" (2008)

[6] Interview with Kaqusha Jashari (K.J) on 29.06.2024

[7] Interview with Azem Vlasi, 28.06.2024

[8] Interview with Dr. Vjollca Krasniqi (V.K), professor and feminist

[9] Noel Malcolm, Kosovo, A Short History, chapter 16 (1986)

[10] Interview with Ramadan Ilazi (R.I), 11.04.2024

[11] <https://www.galtung-institut.de/wp-content/uploads/2014/11/Mini-Theory-of-Peace.pdf>

[12] Johan Galtung, "An Editorial", Journal of Peace Research 1, no 1 (March 1964): 2

[13] Paul Lederach, "Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies" (1997)

HOPE

PRAKTIČNÍ DEO

Gradimo mostove pomoću društvenih veza – uslov za harmoniju

World Vision BH Fondacija

Naziv modula	Gradimo mostove pomoću društvenih veza – uslov za harmoniju
Sažetak – Opis modula	<p>Glavni cilj ovog modula je pripremiti mlade ljude za samostalan život razvijanjem životnih vještina koje će im pomoći da ostvare svoj potencijal i racionalno koriste sve dostupne resurse, prepoznaju svoju ulogu i značaj, odrede svoje mesto u grupi/društvu, izgrade kvalitetnije odnose i prevaziđu životne izazove i podele. Modul posebno promovise razvoj određenih životnih vještina i vještina potrebnih za izgradnju mira, kao što su:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Komunikacijske vještine ● Kritičko mišljenje ● Upravljanje emocijama ● Međuljudski odnosi <p>Ove životne vještine će biti razvijane kroz niz radionica namenjenih mladima. U okviru ovog modula, učesnici će imati priliku da unaprede svoje znanje i vještine kroz 3 osnovne radionice koje se fokusiraju na izgradnju društvenih veza i dublje razumevanje načina na koji percipiramo svet u sebi i oko sebe.</p>
Obrazovni ciljevi modula	<ul style="list-style-type: none"> ● Izgraditi odnose sa vršnjacima iz različitih životnih prilika, podstičući osećaj solidarnosti i zajedničkog cilja u promovisanju mira i pomirenja; ● Razmisliti o ličnim iskustvima i uvidima stečenim kroz učešće u aktivnostima mirovnog obrazovanja, identifikujući oblasti za lični rast i razvoj; ● Razviti samopouzdanje i vještine u korišćenju različitih tehnika za izražavanje misli, osećanja i ideja vezanih za mir i konflikt; ● Poboljšati komunikaciju, empatiju i saradnju kroz zajedničke vežbe i grupne diskusije.
Obrazovni ishodi modula	<p>Po završetku ovog modula, učesnik će biti u stanju :</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Poboljšati razumevanje praistorije (Starčevačka

	<p>kultura) i lekcija iz kojih učesnici mogu naučiti;</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Podsticati saradnju sa drugima; ● Povećati svest o prednostima mirnodopskih odnosa; ● Povećati svest o raznolikosti u regionu; ● Postati odgovorni građanin zemlje u kojoj živi.
Teorijska osnova/pristup	<p>Životne veštine su ključni preduslov za mlade ljude, jer mogu dovesti do održivih i celoživotnih promena u ponašanju. Naučni pokazatelji ističu da će deca i mladi, kada dobiju priliku da uče i razvijaju određene veštine u odgovarajućem stimulativnom okruženju, moći pouzdano i samouvereno upravljati svojim životom na pozitivan način i služiti kao vredni resursi svojim prijateljima, porodici i zajednici.</p> <p>Životne veštine vode ka promeni ponašanja, jer:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Znanje nije dovoljno. Iskustva pokazuju da jačanje svesti i sticanje znanja nije dovoljno da bi se prouzrokovale promene u ponašanju. Iako ljudi mogu prepoznati i razumeti opasnosti, oni ne mogu samo na osnovu znanja koje poseduju doneti racionalne odluke kojima će promeniti svoje ponašanje kako bi umanjili taj rizik, ukoliko nemaju veštine koje olakšavaju donošenje odluka i rešavanje problema. ● Znanje može uticati na stavove i vrednosti, ali su samo životne veštine te koje menjaju stavove i vrednosti i direktno utiču na ponašanje. Informacije (znanje) + životne veštine = promene u ponašanju. ● Stavovi i vrednosti utiču na naše ponašanje. Životne veštine pružaju mogućnosti za razumevanje i asimiliranje informacija i razmišljanje o nečijim stavovima. Povećani osećaj kompetencije postiže se stalnim “vežbanjem veštine”. Ti napori, kada se potiču u podržavajućem okruženju, vode ka promenama u ponašanju. Takva promena ponašanja može se dogoditi u određenim kontekstima, ali svaka veština se takođe može prilagoditi i primeniti na mnoge druge kontekste – sada i u budućnosti. <p>Brojne teorije i istraživanja u području obrazovanja, razvoja deteta i ponašanja, pomogle su oblikovati razumevanje i pristupe učenju životnih veština. Ove teorije objašnjavaju</p>

	<p>kako je njihovo ponašanje oblikovano kroz složenu kombinaciju bioloških, socijalnih i kognitivnih procesa. Sada znamo kako deca rastu, uče i stiču znanja, stavove i veštine.</p> <p>Takođe bolje možemo razumeti kako rodni stereotipi, roditelji, vršnjaci, porodica, škola i drugi u zajednici i medijima utiču na njihovo ponašanje.</p> <p>Svaka životna veština se može razvijati kroz pristup koji čine sledećih šest koraka:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Jasno razumevanje nekog problema i konkretne životne veštine; ● Povezivanje važnosti životnih veština sa svojim životom; ● Vežbanje veština u sigurnom i podržavajućem okruženju; ● Primena životnih veština u stvarnim životnim situacijama; ● Razmišljanje o dosadašnjem iskustvu; ● Jačanje životnih veština za dalje korišćenje. <p>Kroz razvoj veština, koje su preduslov i potreba za izgradnju mira, sprečavaju se nesporazumi, nasilje u društvu, predrasude i stereotipi. Mladi se podstiču da preuzmu aktivnu ulogu u društvu u kojem žive i naprave pozitivne promene, kako bi postali odgovorni građani zemlje u kojoj žive.</p>
<p>Metode učenja i podučavanja</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Slobodne asocijacije ● Rad u malim grupama ● Studija slučaja ● Igrice i „ledolomci“ ● Igranje uloga ● Konsultacije i diskusije
<p>Detaljan opis modula</p>	<p>Ovaj modul ima tri radionice u trajanju od 90 minuta. Za svaku radionicu planirane su različite aktivnosti kako bi se osigurao holistički i angažovan pristup. Sve radionice imaju za cilj da učesnicima prilikom izvođenja aktivnosti pruže detaljnije objašnjenje određenih pojmova, pojava ili situacija. Sve tri radionice prvenstveno imaju za cilj da se bave temama: predrasude, stereotipi i raznolikost među ljudima,</p>

	<p>kako bi se produbilo razumevanje i izgradile društvene veze.</p> <p>Struktura radionica sastoji se od sledećih komponenti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uvod, • Igre za zagrevanje, • Osnovne lekcije i vežbe, • Igre za opuštanje i predah, • Sesija za promišljanja i utiske. <p>U uvodnom delu radionice su objašnjeni osnovni koncepti koje treba razviti u okviru ovog modula, a isti su vezani za životne veštine.</p> <p>Drugi dio obuhvata jednu ili dve igrice za zagrevanje kako bi se osiguralo da se učesnici međusobno upoznaju i kako bi facilitator stvorio siguran prostor za planirani rad.</p> <p>Treći deo sadrži osnovne lekcije i vežbe sa detaljnim uputstvima za facilitatore o tome kako uključiti mlade ljude i kroz koje aktivnosti.</p> <p>Četvrti deo sadrži igre za opuštanje i predah kako bi učesnici mogli da se opuste, odvoje vreme za sebe i pripreme se za sesiju refleksije i davanje povratnih informacija.</p> <p>Peti, poslednji deo, sadrži smernice za facilitatore kako bi prikupili povratne informacije od učesnika o temi radionice, kao i za buduće aktivnosti i/ili planove.</p>
Procena modula	<p>Rad na licu mesta 80%</p> <p>Kontinuirana procena primenjenog znanja 20%</p>
Ocena modula	
Izvori i obavezna literatura	<p><i>Misterije Starčevačke culture - Putovanje u neolit</i>, 2024. Pristupljeno na: Starčevačka kultura Putovanje kroz neolit (heritagebih.com)</p>
Dodatna literatura	NP
Izvori na internetu, časopisi, ostalo	NP
Dodatni detalji	NP

Plan radionice 1 – Prvi dio

Naziv radionice	Mi smo slični, različiti i jedinstveni!
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Ohrabriti učesnike da cene sopstvenu jedinstvenost, kao i jedinstvenost drugih mladih ljudi; ● Razvijati sposobnosti učesnika za individualno i grupno delovanje; ● Razvijati osećaj zajedništva i pripadanja grupi; ● Pomoći mladima u procesu traženja ličnih informacija; ● Formirati pozitivno samopoimanja i identitet; ● Unaprediti razumevanja društvenih veza i mirnog suživota; ● Povećati svest o raznolikosti regiona.
Obrazovni ishodi radionice	Po završetku ove radionice, učesnik će biti u stanju da: <ul style="list-style-type: none"> ● Unapredi razumevanja Starčevačke kulture i lekcija koje učesnici mogu naučiti; ● Podstakne saradnju; ● Povećati svest o koristima mirnodopskih odnosa.
Trajanje	90 minuta
Ime autora	Anesa Muhović, World Vision BH Fondacija, Bosna i Hercegovina
Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> ● Pozorište/Scenske umetnosti
Učesnici	<ul style="list-style-type: none"> ● Maksimalno 25
Broj facilitatora potreban po grupi	<ul style="list-style-type: none"> ● 2
Metode učenja i podučavanja	<ul style="list-style-type: none"> ● Slobodne asocijacije ● Rad u malim grupama ● Studija slučaja ● Igrice i „ledolomci“ ● Igranje uloga ● Konsultacije i diskusije
Potrebni resursi i materijali	Facilitator <ul style="list-style-type: none"> ● Markeri ● Olovke ● Radni listovi za učesnike (A4 papir sa štampanim

	<p>pitanjima)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Flipčart papir ● Priča/tekst o Starčevačkoj kulturi ● Kartice sa likovima sa različitim ulogama i kratkim biografijama
STRUKTURA RADIONICE	
Uvod	<p>Trajanje: 90 minuta</p> <p>Ova radionica se zove <i>Mi smo slični, različiti i jedinstveni</i>.</p> <p>U toku ove radionice učesnici će se upoznati sa spektrom individualnih razlika koje postoje među učesnicima u grupi i načinima na koji se razlike među ljudima trebaju uvažavati i prihvatati. Takođe će razumeti ulogu i važnost svog ličnog identiteta i identiteta grupe, kao i upoznati se sa Starčevačkom kulturom.</p>
Fizičko i glasovno zagrevanje i igre	<p>Dužina trajanja: 10 minuta</p> <p>vežbe</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Uvodna igra 'Igra za pamćenje imena'
Glavna lekcija sa vežbama i glavna tema	<p>Dužina trajanja: 60 minuta</p> <p>vežbe</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Mi smo slični, različiti i jedinstveni! (15 minuta) 3. Priča o Starčevačkoj kulturi (25 minuta) 4. Šetnja saosećanja (20 minuta)
Opuštanje i predah	<p>Dužina trajanja: 5 minuta</p> <p>Naziv vežbe</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Vežba svesnosti – Budi u trenutku
Promišljanja i utisci	<p>Dužina trajanja: 15 minuta</p> <p>Naziv vežbe</p> <ol style="list-style-type: none"> 6. Promišljanja i utisci
Prilozi	NP
Izvori i obavezna	1. <i>Misterije Starčevačke culture - Putovanje u neolit,</i>

literatura	2024. Pristupljeno na: Starčevačka kultura Putovanje kroz neolit (heritagebih.com)
Procena /Ocjena radionice (po potrebi)	NP

Plan radionice 1 – drugi dio

Naziv vežbe	Uvod
Broj vežbe	NP
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pružiti priliku facilitatorima da se predstavie učesnicima, ● Pružiti učesnicima uvod u radionicu ili lekciju od strane facilitatora, ● Uvesti osnovna pravila.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP

Uputstva

1. Facilitatori se predstavie i pozdrave sve prisutne.
2. Facilitator daje uvod u radionicu – pogledati Napomenu za facilitatora ispod.
3. U saradnji sa učesnicima, facilitator postavlja osnovna pravila za grupu (npr. ne koristiti mobilni telefon ili laptop tokom radionice, pažljivo slušati druge, itd.).
4. Facilitator predstavlja prvu vežbu.

Napomena za facilitatora:

Ovu radionicu možete izvesti u nekoliko koraka u kojima će svaki učesnik dobiti priliku da, preko sadržaja i primera iz svakodnevnog života, uoči kako se razlikuje, odnosno ne razlikuje od drugih u pogledu preferencija, navika, umeća, osećanja i najzad, po svemu tome zajedno. Naročito važan aspekt ovog procesa jeste iskustvo prihvatanja raznih nivoa i vrsta sličnosti i različitosti koje se uzajamno prepliću, stvarajući mrežu na kojoj počiva individualnost. Ovde je važno podsjetiti se osnovnih razlika u polu i dalje tokom radionice videti u kojoj meri te razlike određuju identitet učesnika.

Vođenje grupe delom je proces postavljanja očekivanja, rutina i veština koje deci i mladima omogućuju da rade potpuno se oslanjajući na sebe, na grupu ili na svog partnera. Između ostalih stvari, potrebno je da nauče poštovati sebe i druge, donositi odluke, sniziti ton svoga glasa, poštovati pravila ponašanja u grupi, koristiti materijale i sl. Da bi obavili te zadatke, prvo moramo postići da se oni staraju o sebi i o drugima.

Uloga facilitatora je da kroz sve što govori i čini, jasno ispoljava stav da su razlike i sličnosti podjednako prihvatljive, jer su i jedne i druge deo posebnosti svakog pojedinca. Težište ove teme i aktivnosti i jeste na osveščivanju sopstvene posebnosti kao nečeg što nam je, u krajnjoj liniji, zajedničko sa drugima, s obzirom na to da su i ti drugi posebni, svako na svoj način.

Veoma je važno da učesnike učimo da vode računa o drugima i da znaju prihvatiti brigu drugih za njih. Moramo ih naučiti da daju svoj doprinos, da žele dati svoj doprinos. Pripadnost grupi znači biti potreban, jednako kao i trebati nekoga, i verovati da postoji nešto vitalno čime možeš dati svoj doprinos. Svaki učesnik može doprineti u brizi za druge na mnogo načina – slušajući i reagujući na primeren način i sa pažnjom, pokazujući interes za osećaje i gledišta drugih, razvijanjem sposobnosti empatije.

Podučavanje dece i mladih da budu pažljiva i vode računa i o sebi i o drugima, često znači pomagati im da pronađu način da izraze svoju brižnost. Dodatno, ova radionica će im pružiti priliku da se upoznaju sa Starčevačkom kulturom, ukratko čuti o karakteristikama te kulture, načinu života, rada, saradnje, kako bi mogli povući paralelu i definisati pozitivne primere koje mogu koristiti u savremenom svetu.

Ključni pojmovi	Saradnja, briga, empatija, Starčevačka kultura
------------------------	--

Naziv vežbe	Uvodna igra za upoznavanje 'Igra imena'
Broj vežbe	1
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Stvoriti prostor za učesnike da se međusobno upoznaju, ● Pomoći u stvaranju sigurne i ugodne atmosfere među članovima grupe
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator zamoli učesnika da formiraju krug. 2. Prva osoba izgovara svoje ime i pridev koji počinje istim slovom kao njeno/njegovo ime (npr. vesela Vera). Sledeća osoba ponavlja prethodna imena i prideve, dodajući svoje na kraju. Ovo se nastavlja redosledom kako ko sedi u krugu. 	
Ključni pojmovi	Igrice „ledolomci“, uvod

Naziv vežbe	Mi smo slični, različiti i jedinstveni!		
Broj vežbe	2		
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Podstaći osećaj pripadnosti zajednici i grupi, ● Pomoći mladima u procesu traženja ličnih informacija, ● Povećati svest o raznolikosti regiona. 		
Fokus vežbe	Srednji		
Energija vežbe	Srednja		
Potreban materijal	A4 papiri sa pitanjima Olovke		
Uputstva	<p>Na početku vežbe, svaki učesnik dobija A4 papir sa pitanjima. Učesnici šetaju po prostoriji i pokušavaju pronaći osobu koja će im dati odgovor na jedno od pitanja navedenih u tabeli. U narednih deset minuta, učesnici beleže barem jedno ime u svakoj koloni/odgovor na svako pitanje. Što više različitih imena, to više saznanja o svojim kolegama. Učesnik koji skupi odgovore i imena na sva pitanja je pobednik i kratko predstavlja svoje rezultate ostatku grupe.</p> <p>Nakon ovog dela, facilitator zamoli učesnike da se vrate na svoja mesta i započnu diskusiju vođenu sledećim pitanjima:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Šta ste naučili iz ovog uvoda? ● Da li postoji nešto što vas povezuje sa drugima? ● Da li postoji razlika koja vam se zaista dopada? ● Koje su najveće sličnosti? ● Šta nam ovo svima govori? 		
A4 papiri sa pitanjima			
Ko je levoruk?	Ko je iz Srbije?	Ko voli slatkiše?	Ko uživa igrajući kompjuterske igrice?
Ko više voli gledati filmove kod kuće nego u kinu?	Ko “preskače” doručak?	Ko je sa Kosova?	Kao ima dvoje ili više braće ili sestara?

Ko je iz Bosne i Hercegovina?	Ko ima kućnog ljubimca?	Ko ima plave oči?	Ko je na ovaj put poneo više od dva para cipela?
Ko više voli čaj u odnosu na kafu?	Ko je introvert?	Ko je iz Grčke?	Ko više voli zimu od leta?
Ko govori tri ili više stranih jezika?	Ko je iz Crne Gore?	Ko voli cveće?	Ko ima tetovažu?
Ključni pojmovi		Zajednica, različitost, identitet	

Naziv vežbe	Priča o Starčevačkoj kulturi
Broj vežbe	3
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Upoznati učesnike sa Starčevačkom kulturom, • Stvoriti prostor za diskusiju o lekcijama koje možemo naučiti iz prošlosti
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Srednja
Potreban materijal	Priča/tekst o Starčevačkoj kulturi Flipčart papir Marker
Uputstva	
<p>Facilitator zamoli dvoje ili troje učesnika da naglas pročitaju tekst o Starčevačkoj kulturi, pri čemu se glavni delovi fokusiraju na postojanje, geografsku pokrivenost, naselja i grnčariju kao njene karakteristične elemente.</p> <p>Nakon što su saznali o komponentama Starčevačke kulture, facilitator započinje razgovor vođen sledećim pitanjima:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Iz vaše perspektive, šta su glavne razlike između karakteristika Starčevačke kulture i karakteristika sveta u kojem danas živimo? • Na osnovu onoga što ste čuli, šta su za vas pozitivni primeri u Starčevačkoj kulturi? • Da li mislite da postoje lekcije koje možemo naučiti iz Starčevačke kulture? 	

- Možete li se setiti drugih mirnodopskih vremena ili pozitivnih primera iz istorije od kojih možemo učiti? Koje su te situacije i zašto?

Svi odgovori se sažimaju i pišu na tabli kako bi ih učesnici jasno videli i dalje učestvovali u diskusiji.

Ključni pojmovi	Prošlost, primeri, perspektive
------------------------	--------------------------------

Naziv vežbe	Šetnja saosećanja
Broj vežbe	4
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Razviti empatiju i razumeti kako konflikt utiče na različite individue
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Srednja
Potreban materijal	Kartice sa različitim ulogama i kratkim biografijama likova

Uputstva

Facilitator daje svakom učesniku karticu sa kratkim opisom osobe koja je pogođena određenim sukobom. Primeri likova uključuju:

- Mladi aktivista koji se bori za pitanja vezana za klimatske promene.
- Vlasnik biznisa čije privređivanje zavisi od eksploatacije resursa.
- Stariji član zajednice koji svedoči promenama na tradicionalnim zemljištima.
- Investitor čiji je jedini cilj da ostvari povrat novca, bez obzira na sve.
- Deda koji je podigao generacije svoje porodice u njihovoj porodičnoj kući, koja će biti srušena u procesu džentrifikacije³¹.
- Zavisnik od droge koji ide ka centru za rehabilitaciju.
- Samohrani otac dvoje dece koji ne može da nađe posao zbog tetovaža na telu.
- Romska devojčica koja je izbačena iz škole ne svojom krivicom, već zato što su joj je neko podmetnuo ukradene naočare u ranac.
- Osoba u pokretu (migrant) koja ne može da pronađe smeštaj, jer lokalna zajednica nema poverenja da može da plati.

Učesnici treba da provedu neko vreme šetajući po prostoriji u ulozi lika čiju su karticu dobili, zamišljajući kako se njihov lik oseća, razmišlja i saraduje sa drugima. Facilitator ih

³¹ Gentrifikacija je postupak u kojem se starije jeftine građevine (uglavnom stambene zgrade) ili čitavi delovi grada, najčešće radnička naselja, pretvaraju u skuplje luksuzne građevine za pripadnike srednjeg sloja.

ohterbuje da razgovaraju sa drugim likovima.

Nakon šetnje, facilitator okuplja učesnike u krug kako bi podelili svoja iskustva kroz sledeća pitanja:

- Kako ste se osećali u ulozi vašeg lika?
- Šta ste naučili o uticaju konflikta kroz koji vaš lik prolazi?
- Kako razumevanje ovih perspektiva može doprineti izgradnji mra?

Ključni pojmovi	Igranje uloga, empatija
------------------------	-------------------------

Naziv vežbe	Vežba svesnosti – Budi u trenutku
Broj vežbe	5
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Opuštanje, svesnost i emocionalno blagostanje među mladima
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	<p>Muzički uređaj</p> <p>Zvučnici</p> <p>Online veza spremna: 5 Minute Mindfulness Meditation (youtube.com)</p>
Uputstva	<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator zamoli učesnika da udobno sednu na stolice ili na pod, sa leđima uz zid. 2. Facilitator vodi grupu kroz kratku vođenu meditaciju kako bi im pomogao da se opuste i ponovo fokusiraju puštajući sesiju meditacije na sledećem linku: <p>5 Minute Mindfulness Meditation (youtube.com)</p>
Ključni pojmovi	Svesnost, prisutnost, fokus

Naziv vežbe	Promišljanja i utisci
Broj vežbe	6
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Pružiti priliku učesnicima da podele svoje misli i osećanja u vezi sa lekcijom i kako su je doživeli.

	<ul style="list-style-type: none"> ● Planirati sledeću radionicu ili seriju radionica.
Fokus vežbe	Nizak ka visokom
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Učesnici sede u krugu. 2. Facilitator započinje sesiju refleksije i povratnih informacija postavljajući sljedeća pitanja: <ul style="list-style-type: none"> ● Šta vam se najviše dopalo na radionici? ● Šta ste naučili na radionici? ● Kako mislite da ćete u budućnosti koristiti ovo što ste danas naučili? ● Šta biste voleli da saznate više i na koji način? 	
Ključni termini	Refleksija, lekcija “za poneti”

Plan radionice 2 – prvi dio

Naziv radionice	Prihvatanje različitosti
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Osvestiti šta utiče na različitu percepciju; ● Osvestiti da iza neprihvatanja stoji strah od različitog; ● Naučiti kako prihvatiti različitosti; ● Unapredite razumevanje društvenih veza i mirnog suživota; ● Povećati svest o raznolikosti regiona.
Obrazovni ishodi radionice	<p>Po završetku ove radionice, učesnik će biti u stanju da:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Bolje razume Starčevačku kulturu, ● Poboljša svoje razumevanje drugih, ● Poboljša proces prihvatanja različitih i drugih, ● Poboljša saradnju, ● Ima veću svest o koristima mirnodopskih odnosa.
Trajanje	90 minuta
Ime autora	Anesa Muhović, World Vision BH Fondacija, Bosna i Hercegovina
Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> ● Pozorište/scenske umetnosti
Učesnici	<ul style="list-style-type: none"> ● Maksimalno 25

Broj facilitatora potrebnih po grupi	<ul style="list-style-type: none"> ● 2
Metode učenja i podučavanja	<ul style="list-style-type: none"> ● Slobodne asocijacije ● Rad u malim grupama ● Studija slučaja ● Igrice i „ledolomci“ ● Igranje uloga ● Konsultacije i diskusije
Potrebni resursi i materijali	<p>Facilitator</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Papir za pisanje ● Markeri ● Skripta o ekološkom konfliktu
STRUKTURA RADIONICE	
Uvod	<p>Trajanje: 90 minuta</p> <p>Ova radionica se zove <i>Prihvatanje različitosti</i>. Radionica o sličnostima i razlikama služi za razumevanje različitosti kao bogatstva, a ne kao pretnje. Kroz pojašnjenje razumevanja percepcije možemo se približiti drugima koji ne misle kao mi.</p>
Fizičko i vokalno zagrevanje i igre	<p>Dužina trajanja: 20 minuta</p> <p>1. Uvodni “ledolomac” „Dve istine i laž“</p>
Glavna lekcija sa vežbama i glavna tema	<p>Dužina trajanja: 50 minuta</p> <p>2. Priča o Starčevačkoj kulturi (15 minuta)</p> <p>4. Bes prirode (35 minuta)</p>
Opuštanje i predah	<p>Dužina trajanja: 5 minuta</p> <p>5. Krug zahvalnosti</p>
Promišljanja i utisci	<p>Dužina trajanja: 15 minuta</p> <p>6. Promišljanja i utisci</p>
Prilozi	NP
Izvori i obavezna literatura	NP
Procena /Ocena radionice	NP

(po potrebi)	
--------------	--

Plan radionice 2 – drugi deo

Naziv vežbe	Uvod
Broj vežbe	NP
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pružiti priliku facilitatorima da se predstavie učesnicima. ● Pružiti učesnicima uvod u radionicu ili čas od strane facilitatora. ● Predstaviti osnovna pravila.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitatori se predstavljaju i pozdravljaju sve prisutne. 2. Facilitator daje uvod u radionicu — vidi Napomenu za facilitatora ispod. 3. U saradnji sa učesnicima, facilitator postavlja osnovna pravila za grupu (npr. ne koristiti mobilni telefon ili laptop tokom radionice, pažljivo slušati druge, itd.). 4. Facilitator uvodi prvu vežbu. <p>Napomena za facilitatora:</p> <p>Od početka života okruženi smo ljudima i gradimo odnose s njima. Naš svet se stvara u interakciji sa drugima. Kroz tu interakciju stvaramo sliku o sebi, ali i o drugima. Nekada je to zahtevno, jer su drugi drugačiji od nas samih i teško nam je prihvatiti nešto što nismo mi i što nisu naše vrednosti, njihovu različitu percepciju. Da bismo imali uspešnu interakciju sa drugima moramo ih razumeti, moramo moći prihvatiti njihovu različitost, kao što očekujemo da i oni prihvate nas takvim kakvi jesmo. To je uvek dvosmeran odnos. Svako od nas različito gleda na svet oko sebe i trebalo bi da možemo to da razumemo.</p> <p>Različitostima treba prilaziti kao bogatstvu, a ne kao pretnji i neprihvatljivo je druge ljude omalovažavati i diskriminisati samo zato što su drugačiji. Svako ima pravo na svoje viđenje i svoj način života, na svoje stavove i vrednosti, ali to pravo mora dati i drugima.</p> <p>Naši stavovi i mišljenje su uveliko zasnovani na percepciji onoga što nam se dešava. Percepcija (lat. <i>percipere</i> – usvojiti) predstavlja proces stvaranja ideje o nekoj pojavi, događaju, osobi ili objektu iz čovekove okoline. Percepcija je proces kojim mozak organizuje podatke dospеле iz raznih čula, tumači ih i stvara smislenu celinu.</p> <p>Činjenica je da percepcija sveta u velikoj meri određuje čovekov život. Pojednostavljeno rečeno, sagledavanje sveta i života je kao gledanje kroz naočari. Ako su stakla na</p>	

naočarima plava, čovek će sve oko sebe videti u plavoj boji, a ako su crvena sve će videti u crvenoj boji. Dakle, s obzirom na vrstu naočari kakve neko nosi u skladu s njima će videti realnost.

Neki spoznaju samo probleme, siromaštvo i sve ostale negativnosti u svetu, dok neki drugi spoznaju zadovoljstvo, sreću i uživanje u životu. Cela priča oko percepcije se zasniva na činjenici da život može biti velik i važan koliko ga neko stvori takvim. Isto tako, život može biti beznačajan i malen. Zadatak mozga je prikazati podražaje na najbolji način, kako bi mogli razumeti stvarnost.

Percepcija nije “fotografija” objektivne stvarnosti, već interpretacija te stvarnosti. Mi primljenim podražajima dajemo smisao na osnovu nešeg prethodnog znanja, pamćenja, očekivanja, stavova, motiva i ostalih doživljaja, kao i na našoj ličnosti. Percepcije pojedinih ljudi u vezi s istim objektivnim situacijama ne moraju se slagati.

Dobar primer za različitu percepciju jesu slike na kojima se može uočiti više likova. Neke osobe vide samo dvoje staraca, a neki mogu uočiti još likova na slici.

Ključni pojmovi

Percepcija, perspektive, razlike, prihvatanje

Naziv vežbe	„Ledolomac” „Dve istine i laž“
Broj vežbe	1
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Stvoriti prostor da se učesnici upoznaju međusobno. ● Pomagati u stvaranju sigurne i prijatne atmosfere među članovima grupe.
Fokus vežbe	Visok

Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator zamoli učesnike da stanu u krug. 2. Svaki učesnik deli dve istinite tvrdnje i jednu lažnu tvrdnju o sebi. Grupa zatim pokušava da pogodi koja tvrdnja je laž. 	
Ključni pojmovi	“Ledolomac”, siguran prostor

Naziv vežbe	Priča o Starčevačkoj kulturi
Broj vežbe	2
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Upoznati učesnike sa Starčevačkom kulturom • Kreirati prostor za diskusiju o lekcijama koje možemo naučiti iz prošlosti
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Srednja
Potreban materijal	Priča/tekst o Starčevačkoj kulturi Flipčart papir Markeri
Uputstva	
<p>Facilitator zamoli dva ili tri učesnika da naglas pročitaju tekst o Starčevačkoj kulturi, fokusirajući se na ekonomiju, način života i društvenu organizaciju.</p> <p>Nakon što su se upoznali sa komponentama Starčevačke kulture, facilitator započinje diskusiju sledećim pitanjima:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Iz vaše perspektive, koji su glavne razlike između karakteristika Starčevačke kulture i karakteristika sveta u kojem danas živimo? • Iz stvari koje ste čuli, koji su pozitivni primeri koje vidite u Starčevačkoj kulturi? • Da li mislite da postoje lekcije koje možemo naučiti iz Starčevačke kulture? • Možete li se setiti drugih mirnih vremena ili pozitivnih primera iz istorije iz kojih možemo da učimo? Koji su to primeri i zašto? <p>Svi odgovori se sumiraju i zapisuju na flipčart papiru kako bi učesnici mogli jasno da ih vide i dalje učestvuju u diskusiji.</p>	

Ključni pojmovi	Prošlost, naučene lekcije
------------------------	---------------------------

Naziv vežbe	Bes prirode
Broj vežbe	3
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pomoći učesnicima da shvate da se sve situacija mogu rešiti na različite načine; ● Postati svestan različitih pristupa rešavanju problema.
Fokus vežbe	Visok
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	Scenario o ekološkom sukobu Materijal za scenografiju Muzički uređaj Zvučnici
Uputstva	
<p>Facilitator zamoli 5 dobrovoljaca da pripreme kratke pozorišne predstave u skladu sa priloženim scenarijem.</p> <p>Facilitator može predložiti da ovi učesnici imaju afinitet ka dramskoj umetnosti kako bi izražajno izgovorili i pročitali priču, kao i da pripreme kratki performans.</p> <p>Naslov: “Bes prirode”</p> <p><i>[Scena je postavljena sa dva jasno odvojena dela: jedna strana predstavlja netaknutu šumu sa drvećem i divljim životinjama, dok druga strana pokazuje znakove deforestacije i industrijske aktivnosti. Zvuk ptica koje cvrče postepeno prelazi u buku mašina.]</i></p> <p><u>Likovi:</u></p> <p>Narator</p> <p>Majka priroda (MP) – mistična, mudra figura koja predstavlja prirodni svet.</p> <p>Logan (L) - Drvoseča, vođen ekonomskim potrebama.</p> <p>Ela (E) - Ekološka aktivistkinja, strastvena u očuvanju prirode.</p> <p>Šef (Š) - Vođa autohtone zajednice, zaštitnik šume.</p> <p>[Scena 1: Počinje konflikt]</p>	

[Majka priroda stoji na sredini pozornice i obraća se publici.]

MP: „Nekada je ova zemlja bila tapiserija života, živahna i slobodna. Ali sada, šapat sukoba postaje sve glasniji, odzvanjajući kroz drveće.”

[Logan ulazi na industrijsku stranu, držeći motornu testeru. Ela i Šef ulaze na stranu šume, izgledajući zabrinuto.]

L: „Potrebna nam je ova zemlja za poslove i napredak. Drveće je samo resurs koji čeka da bude iskorišćen.”

E: „Logane, ovo drveća je više od drveta za građu. To su pluća naše planete, dom bezbrojnim stvorenjima.”

Š: „Naši preci su živeli u skladu s ovom šumom generacijama. Ona nam pruža sve što nam je potrebno. Uništite je, i unišćete i nas.”

L: „Razumem vaše brige, ali ljudi moraju da hrane svoje porodice. Potreban nam je razvoj.”

E: „Razvoj po koju cijenu? Jednom kada ova šuma nestane, neće se vratiti. Moramo pronaći ravnotežu.”

MP: „Jecaji Zemlje i zahtevi čovječanstva. Mogu li pronaći zajednički jezik?”

[Scena 2: Sukob]

[Zvuk motornih testera i drveća koje pada je sve glasniji. Ela stoji ispred drveta, blokirajući Logana.]

E: „Neću ti dozvoliti da ovo uništiš. Postoje i drugi načini za otvaranje radnih mesta bez rušenja našeg sveta.”

L: „Pomeri se Ela. Ovo je napredak!”

Š: “Napredak je besmislen ako vodi do našeg propadanja. Poštujte zemlju i ona će nas sve održati.”

[Logan oklijeva, spuštajući motornu testeru.]

L: „Šta onda možemo učiniti? Kako da uskladimo naše potrebe?”

Š: „Slušajte mudrost Zemlje. Radite sa nama, ne protiv nas.”

MP: „U jedinstvu leži snaga. U razumevanju leži mir. Zemlja sve može obezbediti ako mudro biramo.”

[Scena 3: Pronalaženje rešenja]

Poslednju scenu treba da kreiraju i napišu učesnici radionice. Učesnici treba da ponude

moгуća rešenja za sukob koji se pojavio.

Dobrovoljci pripremaju i izvode kratku pozorišnu predstavu, dok ostali učesnici posmatraju. Nakon završetka, facilitator deli učesnike u dve ili tri grupe i traži da definišu poslednju, treću scenu i da je predstave tako da sukob može biti rešen na miran način. Ova kratka predstava naglašava sukob oko prirodnih resursa i životne sredine, ističući važnost saradnje i održivih rešenja.

Grupe predstavljaju i izvode svoja alternativna rešenja, nakon čega diskutuju o glavnim razlikama i ishodima njihovih predloga.

Ključni pojmovi	Sukob, ršenje, životna sredina, resursi
------------------------	---

Naziv vežbe	Krug zahvalnosti
Broj vežbe	4
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Promovisati opuštanje, trenutak svesnosti i emocionalno blagostanje među mladima
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP
Uputstva	
1. Facilitator zamoli učesnike da sednu u krug i da svaki učesnik podeli jednu stvar za koju su zahvalni. Ovo podstiče osećaj pozitivnosti i zahvalnosti.	
Ključni pojmovi	Zahvalnost, pozitivnost, svesnost

Naziv vežbe	Promišljanja i utisci
Broj vežbe	5
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pružiti priliku učesnicima da podele svoje misli i osećanja u vezi sa lekcijom i kako su je doživeli. ● Planirati sljedeću radionicu ili seriju radionica.
Fokus vežbe	Nizak do visokog
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP

Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Učesnici sede u krugu. 2. Facilitator započinje sesiju promišljanja i utisaka postavljajući sledeća pitanja: <ul style="list-style-type: none"> ● Šta vam se najviše dopalo na radionici? ● Šta ste naučili na radionici? ● Kako mislite da ćete u budućnosti koristiti ovo što ste danas naučili? ● Šta biste još voleli da saznate i na koji način? 	
Ključni pojmovi	Refleksija, lekcija „za poneti”

Plan radionice 3 – prvi deo

Naslov radionice	Predrasude i stereotipi
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Osvestiti kakve slike imamo o sebi i drugima; ● Osvestiti svoje predrasude i stereotipe; ● Osvestiti štetnost predrasuda i stereotipa; ● Poboljšati razumevanje društvenih veza i mirnog suživota; ● Povećati svesnost o raznolikosti regiona.
Obrazovni ishodi radionice	<p>Po završetku ove radionice, učesnik će biti u stanju:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Poboljšati razumevanje Starčevačke kulture i lekcija koje učesnici mogu naučiti; ● Poboljšati izgradnju odnosa sa drugima; ● Postati svestan razlika među nama i bogatstva koje one donose; ● Podsticati saradnju; ● Povećati svest o prednostima mirnih odnosa.
Trajanje	90 minuta
Ime autora	Anesa Muhović, World Vision BH Fondacija, Bosna i Hercegovina
Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> ● Pozorište/scenska umetnost ● Grnčarija
Učesnici	<ul style="list-style-type: none"> ● Maksimalno 25
Broj facilitatora potrebnih po grupi	<ul style="list-style-type: none"> ● 2
Metode učenja i podučavanja	<ul style="list-style-type: none"> ● Slobodne asocijacije ● Rad u malim grupama ● Studija slučaja

	<ul style="list-style-type: none"> ● Igrice i „ledolomci“ ● Igranje uloga ● Konsultacije i diskusije
Potrebni resursi i materijali	<p>Facilitator</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Priča o grnčarstvu Starčevačke kulture sa primerima predmeta iz tog vremena ● Glina ● 2 točka za rad sa glinom ● Voda ● Priča „Legenda o bojama američkih starosjedilaca“ štampana u 10 primeraka ● Muzički uređaj ● Zvučnici ● Papiri ● Olovke ● Flipčart
STRUKTURA RADIONICE	
Uvod	<p>Trajanje : 90 minuta</p> <p>Ova radionica se zove <i>Predrasude i stereotipi</i>. Učesnici će, istražujući lične predrasude i stereotipe, kao i načine za formiranja sopstvenih mišljenja o pojedincima iz određene grupe, iskusiti etiketiranje.</p>
Fizičko i vokalno zagrevanje i igre	<p>Dužina trajanja: 5 minuta</p> <p>1. Uvodna igra „ledolomac“ „Muzičke stolice“</p>
Glavna lekcija sa vežbama i glavna tema	<p>Dužina trajanja: 70 minuta</p> <p>vežbe</p> <p>2. Grnčarija Starčevačke kulture (45 minuta)</p> <p>3. Legenda o bojama američkih starosjedilaca (25 minuta)</p>
Opuštanje i predah	<p>Dužina trajanja: 5 minutes</p> <p>vežbe</p> <p>4. Krug istezanja</p>
Promišljanja i utisci	<p>Dužina trajanja: 10 Minutes</p> <p>vežbe</p>

	5. Promišljanja i utisci
Prilozi	NP
Izvori i obavezna literatura	NP
Procena /Ocena radionice (po potrebi)	NP

Plan radionice 3 – drugi deo

Naziv vežbe	Uvod
Broj vežbe	NP
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pružiti priliku facilitatorima da se predstavu učesnicima. ● Pružiti učesnicima uvod u radionicu ili čas od strane facilitatora. ● Predstaviti osnovna pravila.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP
Uputstva	<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitatori se predstavljaju i pozdravljaju sve prisutne. 2. Facilitator daje uvod u radionicu – vidi Napomenu za facilitatora ispod. 3. U saradnji sa učesnicima, facilitator postavlja osnovna pravila za grupu (npr. ne koristiti mobilni telefon ili laptop tokom radionice, pažljivo slušati druge, itd.). 4. Facilitator uvodi prvu vežbu. <p>Napomena za facilitatora:</p> <p>Predrasuda je unapred donesen sud ili mišljenje o nečemu što nije dovoljno poznato ili temeljno i kritički ispitano. Obično je to proširen i ustaljen, unapred postavljen stereotipan stav, zasnovan na nedokazivim tvrdnjama i lažnim autoritetima o pripadnicima suprotnog pola, drugih religija, nacija, rasa i sl., ali i zaziranje od nečega utemeljenog na drugačijim običajima ili navikama.</p> <p>Predrasuda je praćena emocijama, verovanjima, mislima i ponašanjima. Može imati pozitivan ili negativan karakter. Ako neko kaže da ljudi crne boje kože brzo trče, to možemo nazvati pozitivnim stereotipom. „Pa, šta ima loše u tome?“, možete pomisliti. Ali u ovom slučaju su ljudi takođe nepravedno stavljeni u isti „koš“. Samo razmislite: je li</p>

stvarno istina da svi ljudi crne boje kože brzo trče?

Predrasuda u kontekstu negativnog stava o drugima se može definisati kao neprijateljski ili negativan stav prema pripadnicima prepoznatljive grupe ljudi koja se zasniva isključivo na njihovom članstvu u toj grupi. Naprimjer, kada kažemo da osoba ima predrasude prema Romima, time mislimo da je sklona hladnom i neprijateljskom ponašanju prema Romima i da oseća da su svi Romi isti. Osobine koje ta osoba pripisuje Romima su negativne i nekritički se primenjuje na grupu kao cjelinu – individualne osobine ili ponašanja žrtve predrasuda biće neprimećene ili zanemarene.

Predrasude su naučene, kao deo našeg procesa socijalizacije i veoma ih je teško menjati ili izbrisati. Stoga je važno da smo svesni toga da ih imamo. Albert Ajnštajn je rekao da živimo u svetu u kome je lakše razbiti atome nego predrasude.

Predrasude su uvredljive. Prije svega, koriste se kako bi se prema nekom nepošteno ponašali. Predrasude ljude lišavaju mogućnosti da pokažu ko su i šta su sposobni postići. Neki ljudi su skloni predrasudama i populističkim idejama iako ne znaju nikoga ko bi mogao potvrditi ova negativna stajališta.

Predrasude i stereotipi su šeme koje nam pomažu da shvatimo realnost. Kad realnost ne odgovara našim predrasudama, našem mozgu je lakše da promeni naše tumačenje realnosti nego da promeni predrasudu. Predrasude nam pomažu da upotpunimo informaciju onda kada je uopšte nemamo.

Pogrešno širenje vlastitih negativnih iskustava na opšti nivo može biti vrlo štetno. Ako je neko razvio stav da pripadnici određene grupe poseduju određene osobine, zbog nekog negativnog iskustva s pripadnicima te grupe, ta osoba može pretpostaviti da svi pripadnici te grupe imaju takve osobine. Čovek koji je imao niz loših veza s osobama suprotnog pola može pretpostaviti da sve osobe tog pola imaju takve karakteristike, pa će usvojiti predrasudu poznatu kao seksizam. Pored ličnih iskustava, postoje društveno određeni normativi koji nameću različite karakteristike različitim polovima (npr. „Devojčice nisu tako dobre u matematici kao dječaci,” „Dečaci/muškarci ne bi trebalo da pokazuju emocije/plaču,” „Žene bi trebalo da se posvete porodici, ne poslu,” „Žene su slabiji pol,” „Muškarci su sposobniji od žena,” itd.). To je tipično za sve oblike predrasuda: rasizam, religijsku netoleranciju, političke i nacionalne predrasude, predrasude prema osobama određene životne dobi, prema govornicima određenog jezika i sl.

Stereotipi su uverenja da gotovo svi članovi neke grupe imaju zajedničke i iste osobine uz neopravdano zanemarivanje stvarnih razlika među njima.

Stereotipi se u osnovi sastoje iz deljenja uverenja ili misli o određenim ljudskim grupama. Stereotip je jedinstvo karakteristika koje okupljaju grupe obično u smislu ponašanja, navika itd. Cilj stereotipa je pojednostavljivanje realnosti – „oni su takvi”. Ovi ljudi su lenji, ovi su tačni; ljudi u tom delu grada su opasni; jedan ili neki od njih – možda, ali zar baš svi?

Ponekad koristimo stereotipe o grupi kojoj osećamo da pripadamo ne bi li se osetili jačim ili superiornijim u odnosu na ostale. Stereotipi su obično zasnovani na nekoj vrsti kontakta ili predstave koju smo dobili u školi, u kući, putem medija, a oni kasnije postanu tako generalni da obuhvataju sve one ljude koji se mogu dovesti u vezu s njima. U svakodnevnom jeziku, ponekad je teško primetiti razliku između stereotipa i predrasuda.

Ljude često definišemo kao članove grupa, u zavisnosti od njihovog pola, njihove kulture, njihovih verskih uverenja, njihovog porekla i spoljašnjih karakteristika poput boje kože, visine, frizure ili načina oblačenja. Često ova definicija grupa ide zajedno s dodeljivanjem određenih kvaliteta ljudima pa se te određene slike povezuju s određenim grupama. Ako su te slike preterane do te mere da teško odgovaraju stvarnosti zovemo ih stereotipima. Stereotipi se također mogu pronaći u knjigama, stripovima, reklamama ili filmovima.

Stvaranje stereotipa temelji se na:

- pojednostavljenju;
- preterivanju ili iskrivljavanju;
- generalizaciji;
- predstavljanju kulturalnih atributa kao 'prirodnih'.

Stereotipe ponekad možemo kontrolisati, pogotovo ako svesno prihvatamo određeni stereotip, ali istraživanja pokazuju kako su stereotipi najčešće nenamerni i automatski. Međutim, to ne znači da su rasni, etnički i ostali društveni stereotipi neizbežni! Iako ljudi imaju potrebu da smeštaju ljude u određene kategorije, ove kategorije zapravo nisu deo prirode. Oni su proizvod društva, imaju političku i kulturnu funkciju te odražavaju duh vremena. Kako se vremena menjaju, tako se menjaju i ove kategorije.

Ključni pojmovi	Predrasude, stereotipi
------------------------	------------------------

Naziv vežbe	Uvodna igra „ledolomac” „Muzičke stolice”
Broj vežbe	1
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pružiti priliku facilitatoru da se predstavi učesnicima, ● Pružiti učesnicima uvod u radionicu ili lekciju od strane facilitatora, ● Pomagati u stvaranju sigurne i prijatne atmosfere među članovima grupe.
Fokus vežbe	Visok
Energija vežbe	Visoka
Potreban materijal	Stolice poređane u krug, jedna stolica manje nego što ima

	učesnika na početku igre Muzički uređaj Zvučnici
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator zamoli učesnika da poređaju stolice u krug, okrenute leđima prema unutrašnjem delu kruga. Broj stolica mora biti jedan manje od početnog broja učesnika. 2. Facilitator kratko objašnjava pravila igre „Muzičke stolice” – kada muzika svira, učesnici šetaju oko kruga stolica, a kada muzika stane, moraju pronaći slobodnu stolicu i što brže se smestiti na nju. Osoba koja ne pronađe slobodno mesto i ostane da stoji, ispada iz igre, i jedna stolica se uklanja. Muzika ponovo svira, igra se nastavlja sve dok grupa ne dobije porednika. 3. Facilitator pušta muziku i igra počinje. 	
Ključni pojmovi	Muzika

Naziv vežbe	Grčarija Starčevačke kulture
Broj vežbe	2
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pomaći učesnicima da saznaju više o grnčarstvu Starčevačke kulture ● Učiti kako raditi sa glinom
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Srednja
Potreban materijal	<ul style="list-style-type: none"> ● Priča o grnčarstvu Starčevačke kulture sa primerima predmeta iz tog vremena ● Glina ● 2 točka za rad sa glinom ● Voda
Uputstva	
Facilitator deli karakteristike grnčarstva Starčevačke kulture i pokazuje glavne komade.	

Zatim, facilitator deli učesnike u dve grupe i organizuje ih oko 2 točka za rad sa glinom, objašnjavajući proces rada sa glinom.

Učesnici se menjaju jedan po jedan koristeći točkove za rad sa glinom i pokušavaju da reprodukuju jednu od tri posude koje su izabrali da naprave iz Starčevačke kulture. Na kraju vežbe, facilitator traži od učesnika da podeli svoje iskustvo, objasne da li im je bilo teško da naprave glineni predmet i da li su uživali u tome.

Ključni pojmovi	Grnčarija, Starčevo
------------------------	---------------------

Naziv vežbe	Legenda o bojama američkih starosedilaca
Broj vežbe	3
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pomoći učesnicima da shvate da svako drugačije percipira iste stvari ili događaje ● Postati svestan šta utiče na različite percepcije
Fokus vežbe	Visoko
Energija vežbe	Nisko
Potreban materijal	Priča „Legenda o bojama američkih starosedilaca” odštampana u 10 primeraka
Uputstva	
Facilitator zamoli 9 dobrovoljaca da pripreme kratko dramsko čitanja teksta. Facilitator može predložiti da ovo budu učesnici koji imaju afinitet ka dramskoj umetnosti kako bi izražajno čitali priču, kao i da pripreme kratki performans.	
Zatim, facilitator podeli priču koja je odštampana, u kojoj postoji 9 likova, od kojih svaki od 9 dobrovoljaca bira jedan lik/boju: zelena boja, plava boja, žuta boja, narandžasta boja, crvena boja, ljubičasta boja, indigo boja, kiša, pripovedač.	

Priča „Legenda o bojama američkih starosedilaca“

Jednom davno sve boje sveta započele su svađu: svaka je tvrdila da je baš ona najbolja, najvažnija, najkorisnija, najomiljenija.

Zelena reče: „Jasno da sam ja najvažnija. Ja sam znak života i nade. Izabrana sam za travu, drveće, lišće; bez mene bi uginule sve životinje. Bacite pogled po krajoliku i videt ćete da mene ima najviše.“

Plava je prekine: „Ti samo misliš na zemlju; no uzmi u obzir nebo i more. Voda je upravo izvor života, a to biva pomoću oblaka iz plavog mora. Nebo daje prostor, mir i vedrinu. Bez moga mira vi biste bili mahnita tijela.“

Žuta se zakikota: „Vi ste tako ozbiljne. Ja donosim smeh, veselje i toplinu u svet. Sunce je žuto, mesec je žut, zvezde su žute. Svaki put kada pogledaš suncokret, celi se život počinje smešiti. Bez mene ne bi bilo zabave.“

Narandžasta je bila sledeća koja je zaspivala svoju pjesmu: „Ja sam boja snage i zdravlja. Možda sam retka, ali sam dragocena, jer slušim unutrašnjim potrebama ljudskog života. Ja nosim sve najvažnije vitamine. Setite se samo mrkve, naranči, dinja, ploda manga. Ja se ne povlačim sve vreme uokolo, ali kada ispunim nebo za izlazak ili zalazak sunca, moja je lepota toliko blještava da niko na nijednu od vas i ne pomisli.“

Crvena nije više mogla izdržati. Viknula je: „Ja sam vladar svih vas, krv, krv života. Ja sam boja opasnosti i hrabrosti. Voljna sam boriti se s razlogom. Bez mene bi zemlja bila pusta kao mesec. Ja sam boja strasti, ljubavi, crvene ruže i maka.“

Ljubičasta se podigla do svoje pune visine. Bila je vrlo visoka i govorila je s velikom pompom: „Ja sam boja vladanja i moći. Kraljevi, šefovi, biskupi – uvek su me birali, jer ja sam boja autoriteta i mudrosti. Ljudi me ne pitaju, nego slušaju i pokoravaju se.“

Indigo je govorila mnogo tiše od drugih, ali jednako odlučno: „Zamislite mene. Ja sam boja tišine. Jedva da me primetite, ali bez mene sve ste vi suviše. Ja značim refleksiju i misao, sumrak i dubine. Trebate me za ravnotežu i kontrast, za molitvu i unutrašnji mir.“

I tako su se boje nastavile hvaliti, svaka uverena da je ona najbolja. Njihova je svađa postajala sve glasnijom i glasnijom. Odjednom je bljesnula sjajna bela svetlost, začuo se grom i prasak. Počela je padati jaka kiša. Sve su se boje zgrbile od straha i stisnule jedna uz drugu. Kiša progovori: „Vi glupe boje, borite se među sobom, svaka pokušava vladati nad onim ostalima. Zar ne znate da svaka ima svoju posebnu svrhu, jedinstvenu i različitu. Uhvatite se za ruke i dođite sa mnom. Raširila ih je preko neba u velikome luku boja.

Nakon što je priča pročitana, facilitator postavlja učesnicima sledeća pitanja:

- Koja je poruka ove priče?

- Šta možemo zaključiti nakon što smo je pročitali?

Ključni pojmovi	Percepcija, perspektive, jedinstvo
------------------------	------------------------------------

Naziv vežbe	Krug istežanja
Broj vežbe	4
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Opuštanje, svesnost i emocionalno blagostanje među mladima
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Srednja
Potreban materijal	NP
Uputstva	
Facilitator zamoli učesnika da formiraju krug i vodi grupu kroz seriju blagih istežanja, fokusirajući se na glavne mišićne grupe. Facilitator podstiče duboko disanje i opuštanje tokom istežanja.	
Ključni pojmovi	opuštanje, svesnost

Naziv vežbe	Promišljanja i utisci
Broj vežbe	5
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Pružiti priliku učesnicima da podele svoje misli i osećanja u vezi sa lekcijom i kako su je doživeli. • Planirati sledeću radionicu ili seriju radionica.
Fokus vežbe	Nizak do visokog
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 3. Učesici sede u krugu 4. Facilitator započinje sesiju promišljanja i utisaka postavljajući sledeća pitanja: <ul style="list-style-type: none"> • Šta vam se najviše dopalo na radionici? • Šta ste naučili na radionici? • Kako mislite da ćete u budućnosti koristiti ovo što ste danas naučili? 	

<ul style="list-style-type: none"> • Šta biste još voleli da saznate više i na koji način? 	
Ključni pojmovi	Refleksija, lekcija „za poneti”

Putujući kroz prostor i vreme, povezani nevidljivim nitima

DAH Teatar

Naziv modula	Putujući kroz prostor i vreme, povezani nevidljivim nitima
Sažetak – opis modula	<p>Modul <i>Putujući kroz prostor i vreme povezani nevidljivim nitima</i> sastoji se od tri radionice, koje se sve odnose na praiстorijsku miroljubivu kulturu Vinče, s jedne, i pozorište kao sredstvo za izgradnju mira, s druge strane.</p> <p>Svaka pozorišna radionica na svoj način istražuje jednu od ključnih osobina vinčanske kulture: njenu blisko povezanu zajednicu. Naime, jedna od naučnih pretpostavki je da je vinčanska kultura bila tako napredna jer je negovala mir, cenila i delila znanje i živela u naseljima koja odražavaju veoma bliske veze među članovima zajednice. Sva istraživanja pokazuju da su oni blisko sarađivali jedni sa drugima i tako napredovali velikom brzinom.</p> <p>Ove radionice naglašavaju važnost zajedničkih napora, učeći svoje učesnike da izgrade tim i blisko sarađuju kako bi postigli zajednički cilj.</p>
Obrazovni ciljevi modula	<ul style="list-style-type: none"> • Poboljšati komunikaciju, empatiju i saradnju kroz saradničke pozorišne vežbe i grupne diskusije • Kritički sagledati istorijska i savremena pitanja vezana za mir i sukobe, istražujući više perspektiva i razvijajući informisana mišljenja • Razviti samopouzdanje i veštinu u korišćenju pozorišnih tehnika za izražavanje misli, osećanja i ideja u vezi sa mirom i konfliktom • Stvaranje tima/zajednice

Obrazovni ishodi modula	<p>Po završetku ovog modula, polaznik će biti u stanju da:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● identifikuje glavne osobine vinčanske kulture; ● identifikuje glavne karakteristike pozitivnog mira; ● koristi praktične pozorišne veštine u nastavi istorije mira; ● se izražava kroz pozorište; ● kritički sagleda trenutnu svetsku situaciju; ● učestvuje u izgradnji mira.
Teorijski okvir/ Pristup	<p>Polazeći od pojma pozitivnog mira, kako ga je promišljao Johan Galtung, osobine pozitivnog mira identifikovane su u neverovatnom napretku vinčanske kulture:</p> <ul style="list-style-type: none"> – miroljubivost; – otvorenost prema drugim zajednicama; – otvorena razmena znanja i dobara unutar i van sopstvene zajednice; – egalitarizam; – gusto tkana zajednica zasnovana na međusobnoj razmeni i pomoći, a ne na takmičenju. <p>Nakon toga, osmislili smo radionice koje spajaju istorijske uvide, stubove pozitivnog mira i pozorišni izraz, koristeći različite pozorišne metode, od Boalovog čuvenog Forum teatra do Dahovih sopstvenih pozorišnih vežbi.</p>
Metode učenja i predavanja	<p>Radionice su kombinacija:</p> <ul style="list-style-type: none"> – neformalnih predavanja praćenih vizuelnim materijalima; – pozorišne fizičke vežbe (otelotvoreno znanje); – glume (<i>role playing</i>); – diskusije i razmišljanja.

Detaljan opis modula	<p>Modul se sastoji od tri radionice:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Niti mira 2. Mapa sveta 3. Putovanje kroz vreme za mir <p>Prva radionica, <i>Niti mira</i>, doslovno otelotvoruje bliske susedske veze vinčanske zajednice kroz niti korišćene u radionici, učeći učesnike da neverbalno komuniciraju, poštuju jedni druge i rade kao tim.</p> <p>Radionica <i>Mapa sveta</i> unapređuje razumevanje mira kroz fizičku („stvarnu“) i mentalnu/emocionalnu geografiju, podsećajući učesnike da je ceo svet jedno, i da smo svi zajedno u njemu. Dakle, borba za mir bilo gde u svetu, borba je i za naš mir, ma koliko daleko sukob izgledao.</p> <p>Završna radionica, <i>Putovanje kroz vreme za mir</i>, istražuje uzroke i posledice, pozivajući učesnike da nauče kako da zajedno intervenišu za bolju zajednicu i globalni mir.</p>
Procenjivanje modula	NP
Sistem ocenjivanja	NP
Izvori i obavezna literatura	<p>Burić, Marcel. "Vinčanska kultura. / The Vinča Culture." <i>DAROVI ZEMLJE: neolitik između Save, Drave i Dunava. / GIFTS OF THE EARTH: Neolithic between the Sava, Drava and Danube</i>. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2014.</p> <p>"Five Facts about the Vinča Culture." https://historychronicles.org/5-facts-about-the-vinca-culture/</p> <p>Galtung, Johan. <i>Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization</i>. International Peace Research Institute Oslo; Sage Publications, 1996.</p> <p>Lederach, John Paul. <i>Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies</i>. United States Institute of Peace Press, 1997.</p> <p>Srejović, Dragoslav. „Vinča i njena kultura.“ <i>Iskustva prošlosti</i>. Beograd: Ars Libri i Kremen, 2001.</p>

Onlajn izvori i časopisi

<https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/>

<https://www.visionofhumanity.org/new-research-reveals-educations-potential-in-reducing-violence-and-advancing-peace/>

<https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/01/GPE-EP-2Pager-1.pdf>

<https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>

<https://www.prio.org/>

<https://www.culture-of-peace.info/index.html>

<https://www.positivepeace.academy/>

<https://cpnn-world.org/new/?p=14394>

<https://www.grainesdepaix.org/en>

<https://internationaldayofpeace.org/culture-of-peace/>

<https://ecdpeace.org/work-content/what-peace>

<https://www.nonviolenceny.org/post/modern-peacebuilding-and-nonviolence-5>

<https://www.nonviolenceny.org/post/culture-of-peace-and-peacebuilding>

<https://nationalpeaceacademy.us/about-us/5-spheres-of-peace>

Radionica 1 – Prvi deo

Naziv radionice	Niti mira
-----------------	-----------

Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Da se predstave osnovne karakteristike negativnog i pozitivnog mira kroz istoriju; ● Da se predstave osnovne karakteristike mirnog društva drevne vinčanske kulture; ● Upoznati učesnike sa pozorišnim veštinama i istaći važnost saradnje i međuzavisnosti u mirnom društvu; ● Ponuditi telesne vežbe za razvijanje povezanosti i saradnje sa drugima; ● Razvijanje sposobnosti za vođenje aktivnosti zasnovanih na fizičkom pozorištu u predavanju istorije; ● Razvijanje sposobnosti za predstavljanje istorije na kreativan i uzbudljiv način; ● Pružiti mogućnost povezivanja ličnog iskustva sa istorijskim i političkim idejama o miru.
Obrazovni ishodi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Učesnici će poboljšati svoje razumevanje miroljubivih kultura; ● Učesnici će steći sposobnost za telesno izražavanje i neverbalnu komunikaciju u nastavi istorije; ● Povećaće se samosvest učesnika, kao i ideja da smo svi mi stvaraoci istorije, kroz odnos sa drugima i našu sposobnost da slušamo, prihvatamo i budemo prihvaćeni; ● Učesnici će promišljati savremeno društvo i da li naše interakcije stvaraju mir; ● Učesnici će steći novo razumevanje mirne koegzistencije u ljudskoj istoriji.
Trajanje	90 minuta
Ime autora/-ke	Jadranka Anđelić, DAH Teatar, Srbija
Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> ● Pozorište / izvođačke umetnosti
Učesnici	15 <ul style="list-style-type: none"> ● Rampa za invalidska kolica ● Prevod na znakovni jezik (po potrebi)
Broj facilitatora po grupi	Jedan
Obrazovne metode	<ul style="list-style-type: none"> ● Predavanje (uvod) ● Iskustveno učenje: iskustva fizičkih vežbi, reflektivna zapažanja (sopstvenih radnji učesnika i kroz posmatranje drugih), apstraktna konceptualizacija (uvidi iz iskustva i traženje veza sa mirnim suživotom), aktivno eksperimentisanje (radnje ponovljene nakon razmišljanja)

Resursi i materijali	Facilitator: <ul style="list-style-type: none"> ● Konopci ● Konac za šivenje ● Šešir ● Zvučnici ● Projektor ● Lap top Učesnici: <ul style="list-style-type: none"> ● Udobna odeća
STRUKTURA RADIONICE	
Uvod	Trajanje: 15 minuta Radionica <i>Niti mira</i> predstavlja karakteristike pozitivnog mira kroz fizičke pozorišne veštine.
Fizičko i glasovno zagrevanje i igre	Trajanje: 15 minuta Vežbe 1. Lanac 2. Kopiranje / Magični šešir
Osnovna lekcija sa vežbama i ključna tema	Trajanje: 35 minuta Vežbe 3. Delovi celine 4. Niti
Opuštanje i predah	Trajanje: 5 minuta 5. Kolektivna masaža
Promišljanja i utisci	Trajanje: 20 minuta 6. Promišljanja i utisci
Izvori i osnovna literatura	<ol style="list-style-type: none"> 1. Roberts, B. et al (2021). "The Vinča culture: an overview." <i>ResearchGate</i> (https://www.researchgate.net/publication/357870444_The_Vinca_culture_an_overview) 2. https://www.positivepeace.academy/ 3. https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/ 4. https://www.dahteatarcentar.com/ 5. https://www.atwsresources.com/

Radionica 1 – Drugi deo

Naziv vežbe	Uvod
Broj vežbe	1

Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Da se pruži prilika facilitatoru da se predstavi učesnicima, kao i učesnici međusobno ● Da učesnicima predstavi radionicu ● Da uvede temu radionice – odlike pozitivnog mira ● Da uvede metod učenja
Fokus vežbe	Srednji/nizak
Energija vežbe	Niska
Potrebni materijali	Projektor
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator se predstavlja i svima želi dobrodošlicu. 2. Facilitator predstavlja radionicu – vidi dole. 3. Facilitator uspostavlja zajednička pravila komunikacije u radionici. U smislu Kodeksa ponašanja, dobrobiti i bezbednosti, facilitator traži od svih učesnika da se potrudu da radionice budu fokusirane, produktivne, efikasne i bezbedne i traži da učesnici vode računa o međusobnoj bezbednosti, da pažljivo slušaju jedni druge, da dele svoje uvide, ali i da poštuju i budu pažljivi prema radu drugih kada o njemu govore ili iznose svoje mišljenje. Učesnici moraju biti prisutni i svesni drugih, i to na fizičkom nivou, da nikada ne budu grubo ili da nanesu štetu sebi, drugim ljudima ili prostoru. Facilitator treba da obavesti učesnike o dostupnim izlazima u prostoriji za radionicu i da odvoji dovoljno vremena za pauze i osveženje. 4. Facilitator uvodi prvu vežbu. U nastavku je data struktura predstavljanja radionice/lekcije koju facilitator održava učesnicima. Uvod treba da sadrži: <ul style="list-style-type: none"> ● Pregled onoga što radionica/čas uključuje ● Informacije o radionici/temi lekcije ● Osnovno predavanje o vinčanskoj kulturi, sa fokusom na njihovu sposobnost da sarađuju kako između sebe tako i sa drugim kulturama ● Osnovne informacije o razumevanju negativnog, odnosno pozitivnog mira 	
Ključni pojmovi	Aktivno slušanje, uzajamno poštovanje, miroljubive kulture, suživot, saradnja, dijalog, telo

Radionica 1 – Treći deo

Naziv vežbe	Lanac
Broj vežbe	Jedan
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Fizičko zagrevanje i svest o telu ● Upoznavanje učesnika sa telesnim pokretom ● Navikavanje učesnika na telesne akcije ● Uvođenje u fokus i posmatranje drugih
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Srednja
Potrebni materijali	NP

Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator poziva učesnike da formiraju krug. 2. Jedan učesnik predlaže jedan pokret tela, a drugi ga ponavljaju, ostajući na svom mestu. 3. Jedan po jedan, nastavljaju da rade različite pokrete različitim delovima tela, a drugi to ponavljaju. 4. Facilitator podstiče učesnike da ne razmišljaju već da deluju spontano i brzo, tako da grupa održava tok pokreta zajedno, sve do poslednjeg člana kruga. 	
Ključni pojmovi	Posmatranje, vođenje, eksperimentisanje, slobodan tok, razigranost

Naziv vežbe	Kopiranje / Magični šešir
Broj vežbe	Dva
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Upoznavanje učesnika sa pozorišnim igrama/veštinama • Da „zagreje“ maštu učesnika i slobodu kretanja u prostoru • Povećati svest o grupi kao celini
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Visoka
Potrebni materijali	Šešir
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator zamoli učesnike da slobodno hodaju prostorom, u svim pravcima; 2. Od njih se traži da svesno posmatraju unaokolo i da uspostave kontakt očima sa drugima u prostoriji; 3. Od njih se traži da se osmehnu onima koje sretnu; 4. Facilitator uvodi pravilo: jedno će početi da hoda na određeni, neuobičajen način, a drugi će kopirati taj način hoda dok se kreću u prostoriji dok svi učesnici ne počnu da se kreću na taj način; 5. Zatim će neko drugi uvesti novu vrstu šetnje, a ostali će slediti i tako dalje; 6. Facilitator podstiče učesnike da se igraju i koriste sve vrste „čudnog“ hoda (uključujući celo telo, ruke...), da iznenade druge i da uživaju! 7. Razrada, nakon nekog vremena: može se dodati zvuk, a svi ostali će se pridružiti ponavljanju tog zvuka (reč, smeh i pevanje) tokom hodanja; 8. Varijanta: Facilitator može dodati „Magični šešir“ kojim će se, kada se nekome prenese na glavu, ta osoba transformisati u nekog drugog (osobu, biće, životinju) i nastaviti da hoda. Nakon nekog vremena, osoba sa šeširom će ga staviti na glavu druge osobe i ta osoba će se transformisati. Šešir mora da „putuje“ po sobi, od glave do glave. 	
Ključni pojmovi	Razigranost, opuštenost, fokus, praćenje vođstva, bez osude, razvijanje osećaja za druge

Naziv vežbe	Delovi celine
Broj vežbe	Tri
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Upoznavanje učesnika sa pozorišnim veštinama ● Da se pomogne učesnicima da razviju maštu ● Stvaranje osećaja pripadnosti celini, međuzavisnosti u težnji ka zajedničkom cilju ● Doživeti na delu saradnju kao mirnodopsku odliku koja donosi napredak (primer vinčanske kulture)
Fokus vežbe	Visok
Energija vežbe	Visoka
Potrebni materijali	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator deli grupu u dve grupe po 7 ili 8 učesnika; dok je jedna grupa aktivna, druga posmatra. 2. U <i>Delovima celine</i>, jedan učesnik istupa napred da pokretima tela stvori deo mašine, životinje ili drugog objekta. 3. Facilitator <u>može navesti primer iz istorije miroljubivih civilizacija, poput Vinče</u>, kada se cela zajednica bavila grnčarstvom, tako da grupa može da rekreira proces izrade keramičkih predmeta. 4. Jedan po jedan, ostali učesnici se udružuju kako bi stvorili celu sliku ili veliki, pokretni objekat. 	
Ključni pojmovi	Saradnja, tajming, zajednički cilj

Naziv vežbe	Niti
Broj vežbe	Četiri
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Upoznavanje učesnika sa veštinama fizičkog pozorišta koje su korisne u podučavanju o mirnodopskim kulturama; ● Podsticanje učesnika da razmisle o nitima – vezama između članova zajednice; ● Povećanje kapaciteta za slušanje drugih i interakciju sa njima; ● Vežbanje dijaloga na fizičkom nivou; ● Odražavanje međuzavisnosti članova zajednice; ● Povezivanje pojedinačnih kapaciteta sa stavovima koji doprinose stvaranju pozitivnog mira, kao što su tolerancija, dobri odnosi sa komšijama i prihvatanje prava drugih, što sve možemo primetiti i u vinčanskoj kulturi.
Fokus vežbe	Visoki

Energija vežbe	Visoka
Potrebni materijali	Konopac Konac za šivenje
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator traži od učesnika da izaberu svoj par; 2. Svaki par dobija konopac dužine 1,5 m; 3. Veće grupe učesnika treba podeliti u 2 kruga – jedan posmatra drugi, a zatim se menjaju; 4. Facilitator uvodi pravilo vežbe: svaka osoba je povezana sa drugom konopcem, koji prstima jedne ruke drži svaki od učesnika. Konopac mora da ostane zategnut sve vreme dok se kreću u prostoru. Jedan će voditi drugog u jednom pravcu dok drugi ne počne (prema slobodnoj volji) da vodi u drugom pravcu, što preciznije. Na taj način će se kretati u prostoru povezani konopcem. Jedan ne treba da gura ili vuče drugog na silu, već će partner „slušati” impuls i pravac kroz konopac i dozvoliti partneru da ga vodi ili će ga voditi. Traži se da se koristi samo „neophodna minimalna energija” za aktiviranje partnera (adekvatna energija/snaga/ni više ni manje). 5. Učesnici su pozvani da se uključe u „dijalog” na taj način, uvek pazeći da je konopac zategnut, da nikada nije labav. Facilitator podseća učesnike da je dijalog stalna razmena i da budu slobodni da odgovaraju, preuzimaju inicijativu i vode u novom pravcu. 6. Da bi se povećao telesni senzibilitet i prilagodio partnerovom impulsu, od učesnika se traži da hoda samo kada je to neophodno — kada ga vodi partner i u pravcu u kom ga partner vodi. 7. Kada se uspostavi veza i komunikacija, facilitator poziva učesnike da istraže različit tempo [brzine] i razdaljinu, različite nivoe prostora, koristeći konopac na različite načine. 8. Grupa koja posmatra je pozvana da posmatra da li opaža da postoji stvarna veza između partnera ili ne. 9. Zatim facilitator menja grupe i poziva učesnike da iskoriste svoje iskustvo posmatrača dok sami rade vežbu. 10. Facilitator ukazuje na važnost „slušanja” svog partnera i da se ne radi ono što zamišljamo da se od nas traži, već samo ono na šta partner zapravo podstiče. Oni takođe treba da budu jasni kada vode partnera. 11. Razvoj: nakon što se učesnici osećaju lagodno sa konopcem, facilitator će zameniti užad koncem za šivenje. 12. Od učesnika se traži da urade isti zadatak, sa mnogo delikatnijim koncem koji je lakše prekinuti i da primene senzibilitet i energiju adekvatnu ovoj novoj niti u svojim rukama. Uvek imajte na umu da ne smete prekinuti nit, ali ni dozvoliti da se olabavi. 13. Razvoj – facilitator može da poveže celu grupu (do 10) koncem, sa istim pravilima, tražeći od njih da se kreću u prostoru, „oslušujući” jedni druge kroz niti. 14. Oba partnera su odgovorna za prostor, kao i da vode računa da jedan ne udari u granice prostora ili naleti na drugi par, izbegavajući prepreke vodeći partnera u drugom pravcu. 	
Ključni pojmovi	Osluškivanje, praćenje, predlaganje, vođstvo, briga za drugog

Naziv vežbe	Masaža
Broj vežbe	Pet
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Da se opusti nakon fizičke vežbe ● Održavanje grupne povezanosti i uzajamne brige ● Za opuštanje tela i uma
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Srednja
Potrebni materijali	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator traži od učesnika da formiraju krug. 2. Facilitator traži da okrenu leđa jedni drugima, i da nežno masiraju vrat i leđa onima ispred sebe. 3. Posle nekog vremena svi se okreću na suprotnu stranu i oni koji su do sada bili masirani, sada nežno masiraju. 4. Opuštanje i smeh su dobrodošli. 	
Ključni pojmovi	Opuštanje, pažljivost, osmeh, razgovor

Naziv vežbe	Promišljanja i utisci
Broj vežbe	Šest
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Da se pruži prilika učesnicima da podele svoja razmišljanja i osećanja u vezi sa radionicom i kako su je doživeli; ● Promišljanje povezanosti vinčanske kulture, pozitivnih primera mira i ličnog iskustva koje su vežbe ponudile; ● Da se dobiju povratne informacije od učesnika o tome kako su se nosili sa zadacima i uputstvima; ● Deljenje uvida koje im je radionica donela.
Fokus vežbe	Visok
Energija vežbe	Srednja
Potrebni materijali	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Učesnici sednu u krug. 2. Facilitator počinje razmišljanje i deljenje povratnih informacija postavljajući neka od sledećih pitanja: <ol style="list-style-type: none"> a. Šta vam se najviše dopalo na radionici? b. Šta vam je bilo lako ili teško u radu sa partnerima/drugima? c. Da li se nešto promenilo u vašem shvatanju mirnog društva? d. Da li je bilo korisno iskusiti vežbanje i razmišljati o mirnoj kulturi? e. Da li se istorijske lekcije mogu bolje sagledati sa stanovišta svakodnevnog 	

ljudskog iskustva?	
Ključni pojmovi	Pozitivni mir, istorija kao vodilja u stvaranju mira

Radionica 2 – Prvi deo

Naziv radionice	Mapa sveta
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Upoznati učesnike sa objektivnom mapom sveta; ● Stvoriti priliku za učesnike da povežu geografiju sa istorijom mira; ● Stvaranje osećaja međusobnog poštovanja i tolerancije prepoznajući da svi delimo iste ili slične snove o miru i o transformaciji bola i gubitka.
Obrazovni ishodi radionice	Po završetku ove radionice polaznici će: <ul style="list-style-type: none"> ● razumeti koncept pozorišta i izgradnje mira ● imati pristup pozorištu kao moćnom oruđu za posredovanje, izgradnju mira i pomirenje ● biti u stanju da koristi praktične pozorišne veštine u nastavi istorije mira.
Trajanje	90 minuta
Ime autora/-ke	Dijana Milošević, DAH Teatar, Srbija
Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> ● Pozorište / izvođačke umetnosti
Učesnici	15 <ul style="list-style-type: none"> ● Rampa za invalidska kolica ● Prevod na znakovni jezik (po potrebi)
Broj facilitatora po grupi	Jedan
Obrazovne metode	<ul style="list-style-type: none"> ● Teorijska osnova i glavna teorijska razmatranja za radionicu se oslanjaju na istraživanje rezolucije o izgradnji mira Dž. P. Lederaha. Pristupi su preuzeti i od vodećih stručnjaka iz ove oblasti Sintije Koen, Poli Voker i Olivere Simić. ● U ovoj radionici korišćićemo strategije aktivnog učenja da naučimo polaznike i instruktore efikasnim načinima koji mogu pomoći svima da se uključe u aktivnosti koje su zasnovane na

	<p>idejama o tome kako ljudi uče. Privlačenje pažnje polaznika i njihovo angažovanje su suštinske tačke u procesu učenja. Aktivne metodologije stavljaju učenike u centar procesa i čine ih protagonistima otkrića, a ne samo pasivnim primaocima informacija.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Savremena istraživanja dokazuju da aktivno učenje poboljšava razumevanje i pamćenje informacija. Takođe je efikasno u razvoju kognitivnih veština višeg reda. ● Postoje različite nastavne strategije za stvaranje aktivnog okruženja za učenje. Koristićemo pozorišnu radionicu kao način visokog intenziteta učenja i stvaranja međusobnog poštovanja i tolerancije.
Resursi i materijali	<p>Facilitator</p> <ul style="list-style-type: none"> ● A4 papiri – po jedan za svakog učesnika ● Markeri ● Olovke ● Zvučnici <p>Učesnici</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Udobna odeća
STRUKTURA RADIONICE	
Uvod	<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator se predstavlja i pozdravlja sve. 2. Facilitator predstavlja radionicu. Ova radionica nosi naziv <i>Mapa sveta</i> i fokusira se na uvođenje pozorišnih veština u izgradnju mira. Radionica se sastoji od niza pozorišnih igara i vežbi. 3. Facilitator uspostavlja zajednička pravila komunikacije u radionici. U smislu Kodeksa ponašanja, dobrobiti i bezbednosti, facilitator traži od svih učesnika da se potrudu da radionice budu fokusirane, produktivne, efikasne i bezbedne i traži da učesnici vode računa o međusobnoj bezbednosti, da pažljivo slušaju jedni druge, da dele svoje uvide, ali i da poštuju i budu pažljivi prema radu drugih kada o njemu govore ili iznose svoje mišljenje. Učesnici moraju biti prisutni i svesni drugih, i to na fizičkom nivou, da nikada ne budu grubo ili da nanesu štetu sebi, drugim ljudima ili prostoru. Facilitator treba da obavesti učesnike o dostupnim izlazima u prostoriji za radionicu i da odvoji dovoljno vremena za pauze i osveženje. 4. Facilitator daje do znanja grupi da se podstiče postavljanje pitanja u bilo kojoj fazi radionice. 5. Facilitator radi sa grupom na obezbeđivanju pristupa invalidskim kolicima, tumača za znakovni jezik i drugih uslova za pristup radionici prema potrebama grupe.

Fizičko i glasovno zagrevanje i igre	Trajanje: 15 minuta Vežbe 1. Igra imena 2. Kako si 3. Mapiranje prostora
Osnovna lekcija sa vežbama i ključna tema	Trajanje: 50 minuta Mapa sveta Vežbe 1. Crtanje mape sveta 2. Prevođenje mape sa papira na pod 3. Putovanje do određenih mesta na mapi 4. Izvođenje određene akcije na određenom mestu na mapi
Opuštanje i predah	Trajanje: 5 minuta 5. Priča od jedne reči Trajanje: 10 minuta 6. Raspevano kolo
Promišljanje i utisci	Trajanje: 10 minuta 6. Promišljanja i utisci
Izvori i osnovna literatura	Roberts, B. et al (2021). "The Vinča culture: an overview." <i>ResearchGate</i> (https://www.researchgate.net/publication/357870444_The_Vinca_culture_an_overview) https://www.positivepeace.academy/ https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/ https://www.dahtearcentar.com/ https://www.atwsresources.com/

Radionica 2 – Drugi deo

Naziv vežbe	Uvod
Broj vežbe	1
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Da se pruži prilika facilitatoru da se predstavi učesnicima ● Da se učesnicima predstavi radionica ili lekcija ● Predstaviti kodeks ponašanja i uputstva za dobrobit i bezbednosti
Fokus vežbe	Srednji/visok
Energija vežbe	Srednja
Potrebni materijali	NP
Uputstva	

1. Facilitator se predstavlja i pozdravlja sve
2. Facilitator daje uvod u radionicu
3. Facilitator uspostavlja zajednička pravila komunikacije u radionici.

Uvod treba da sadrži:

- Opis strukture i organizacije delova radionice;
- Osnovno predavanje o vinčanskoj kulturi, sa fokusom na sposobnost starih Vinčanaca da sarađuju između sebe i sa drugim kulturama;
- Osnovne informacije o pojmovima mira;
- Osnovne podatke o periodima mira u ljudskoj istoriji.

Ključni pojmovi	Aktivno slušanje, mir, pozorište kao sredstvo
------------------------	---

Radionica 2 – Treći deo

Naziv Vežbe	Igra imena
Broj vežbe	Jedan
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Upoznavanje učesnika sa pozorišnim veštinama ● Razvijanje fokusa i koncentracije ● Pomoć učesnicima da nauče imena jedni drugih (ukoliko je ovo grupa koja ranije nije radila zajedno)
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Srednja
Potrebni materijali	NP
Uputstva	
<p>Facilitator počinje igru tako što se predstavlja. Facilitator izgovara svoje ime i istovremeno pravi fizički, apstraktni gest koristeći celo telo, kao i alteraciju svog imena. Na primer, „Ja sam vesela Vesna“ ili „Ja sam srećni Stevan“. Ideja je da učesnik/-ca pronađe reč koja počinje istim slovom kao i njeno/njegovo ime, koja ga na neki način opisuje, i da je stave ispred svog imena. Gest može biti apstrakan, dakle, može biti nerealan i ne mora da ima nikakvo značenje. Svaka osoba može napraviti fizički gest ili pomeriti svoje telo kako god želi.</p> <p>Kada facilitator, kao prvi igrač, izgovori svoje ime sa rečju ispred i učini fizički gest, osoba sa njegove leve strane koja je drugi igrač, pokazuje na prvog igrača i ponavlja rečenicu i fizički gest prvog igrača. Kada drugi igrač ponovi ime, atribut i gest prvog igrača, onda izgovara svoje ime sa izabranim atributom ispred njega – na primer, „Ja sam emotivni Emir“ – i u isto vreme pravi gest celim telo.</p>	
Ključni pojmovi	Fokus, upoznavanje drugih, razigranost

Naziv vežbe	Kako si
--------------------	----------------

Broj vežbe	Dva
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Povezati učesnike sa tim kako se trenutno osećaju ● Da se stvori veza između učesnika ● Da se „zagreje“ sloboda učesnika da se kreativno izraze ● Da se podstaknu učesnici da se izraze kroz pokret
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Visoka
Potrebni materijali	List papira
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator traži od učesnika da formiraju krug. 2. Facilitator uzima komad papira i pravi malu loptu od njega. 3. Facilitator baca loptu jednom od učesnika pitajući „Kako si?“ 4. Facilitator daje uputstva da učesnici ne odgovaraju na formalan način, već da kažu nešto o tome kako se zaista osećaju u tom trenutku. 5. Facilitator zamoli jednog od učesnika da im baci loptu kako bi dao primer i pokušava da odgovori na pitanje „Kako si?“ iskreno. 6. Facilitator baca loptu drugom učesniku pitajući „Kako si?“ 7. Učesnici nastavljaju da bacaju loptu jedni drugima sa istim pitanjem dok svaki učesnik ne odgovori na pitanje. 	
Ključni pojmovi	Preciznost, iskrenost, kontakt, uzajamna veza

Naziv vežbe	Mapiranje prostora
Broj vežbe	Tri
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Upoznavanje učesnika sa pozorišnim veštinama ● Upoznavanje učesnika sa idejom zajedničkog prostora ● Razvijanje fokusa i koncentracije
Fokus vežbe	Visoki
Energija vežbe	Visoka
Potrebni materijali	Stolice koje će se koristiti za podelu prostora
Uputstva	

1. Svi učesnici slobodno hodaju prostorom u različitim pravcima pokrivajući ceo prostor. Poenta je da se ne sudaraju jedni sa drugima;
2. Zamolite učesnike da povećavaju tempo od jedan do pet, a zatim se vrate na jedan;
3. Posle jednog minuta, facilitator stoji u sredini i pokazuje rukama da se sada može koristiti samo jedna strana prostora. Ideja je da se smanji veličina prostora za polovinu, tako da se učesnici sada nalaze u manjem prostoru, a moraju da poštuju uzajamni prostor unutar ovog manjeg prostora, jer nastavljaju da se slobodno kreću u prostoru u različitim pravcima.
4. Posle jednog minuta facilitator ponovo smanjuje prostor za polovinu, tako da sada učesnici rade istu vežbu u još manjem prostoru. Ponovo smanjiti prostor tako da postane još manji. Učesnici na koncu završe u veoma malom prostoru, ali nastavljaju da se slobodno kreću u različitim pravcima, pokušavajući i da poštuju jedni druge i lične granice.

Ključni pojmovi	Zajednički prostor, granice, saradnja
------------------------	---------------------------------------

Naziv vežbe	Mapa sveta
Broj vežbe	Četiri
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Upoznavanje učesnika sa mapom sveta povezanom sa mirnim periodima istorije ● Stvaranje uzajamnog poštovanja i tolerancije ● Prepoznavanje da svi delimo iste ili slične snove ● Uviđanje da su bol, tuga ili gubitak osećanja koja svi možemo iskusiti i koja se mogu transformisati kroz kreativnost ● Prepoznavanje da smo svi (za)jedno na ovom svetu
Fokus vežbe	Visoki
Energija vežbe	Visoka
Potrebni materijali	A4 papiri Markeri Olovke
Uputstva	

1. Učesnici uzimaju papir i olovku; zadatak je da nacrtaju mapu sveta koliko god precizno mogu da se sete.
2. Kada je mapa gotova, papiri se izlažu tako da svi mogu da vide kako svaki učesnik doživljava svet. Kada se odabere najprecizniji crtež, svi se slažu gde se nalaze kontinenti (identifikujte gde je koja država).
3. Učesnici stoje u redu na ivici prostora (blizu zida) i pokušavaju da zamisle kartu sveta u prostoru ispred sebe.
4. Radeći zajedno, svi učesnici pokušavaju da definišu u prostoru gde su sledeća mesta: Njujork, Pariz, Moskva, Peking, Melburn, Toronto, Beograd, Rio de Žaneiro (bilo koji glavni grad na svetu).
5. Učesnici se zatim vraćaju da stoje u redu na ivici prostora. Facilitator daje prvo uputstvo: svako (jedan po jedan, svako svojim tempom) treba da ode u zemlju (ili grad) svog rođenja i ostane u toj tački. Kada svi učesnici završe, svi se vraćaju u prvobitni red.
6. Facilitator počinje drugu rundu sa sledećim uputstvom: idite na mesto gde ste se prvi put preselili. Svi se kreću u tu poziciju. Kada svi učesnici završe, svi se vraćaju u red na ivici prostora.
7. Facilitator počinje sledeću rundu sa uputstvom: idite u svoju zemlju (grad) svojih snova. Gde biste voleli da idete? Kada svi učesnici završe, svi se vraćaju u red.
8. Facilitator počinje još jedan krug, a četvrto uputstvo je: idite na mesto tuge (najtužnije mesto za njih). Kada svi učesnici završe, svi se vraćaju u red.
9. Facilitator počinje narednu rundu sa sledećim, petim uputstvom: idite na mesto gde se desio veliki period mira kroz istoriju. Kada svi učesnici završe, svi se vraćaju u red.
10. Šesto uputstvo je: idite na mesto gde se trenutno nalazite. Kada svi učesnici završe, svi se vraćaju u red.
11. Facilitator počinje još jedan krug, ali SADA se oni, učesnici, ne vraćaju u red. Umesto toga, oni treba da počnu ovu rundu od poslednje tačke na kojoj su bili i da pređu na sledeću tačku (npr., ako je neko rođen u Dablinu, ide iz Dablina, a za sledeće pitanje, npr. preseljenje u Bangkok, ide iz Dablina pravo u Bangkok).
12. Sada ponavljaju sva gornja uputstva i odgovarajuće pozicije. Oni pokušavaju da zapamte kuda su išli, poteze koje su napravili i da zapamte ritam i tempo, način na koji su hodali – sve ključne tačke. Ponavljajte onoliko koliko je potrebno da bi se ponovo kreirale specifičnosti pokreta (kuda su išli, način na koji su hodali, koliko brzo ili sporo, da li su se smejali ili češali nos, bilo šta čega se sećaju da su radili dok su se kretali u svaki od položaja). Fokus je na prelasku sa jednog mesta na drugo.
13. Sada ponovite sve bez razgovora.
14. Sledeći zadatak: svi učesnici treba da počnu iz početka, ali sada na određenim tačkama svaka osoba mora da izvrši određene radnje. Sledi kratko objašnjenje: telo je naše najveće i najvidljivije oruđe na sceni (zajedno sa našim očima, glasom i emocijama, našim umom i mislima). Kroz telo stvaramo kretanje i fizičku akciju. Pokret i akcija nisu isto. Pokret može biti prazan, ali akcija je pokret koji sadrži nameru (misao). Namera je nešto što angažuje celo naše biće, kao i pažnju gledaoca. Primeri akcije su šutiranje lopte ili zatvaranje vrata, tj. pokreti sa namerom. Učesnici treba da urade određene vrste akcija koje se odnose na

tačku/mesto gde se nalaze. Konkretno, i što je najvažnije, u tački ili mestu tuge, učesnici treba da urade transformativnu akciju, nešto što će promeniti ili pretvoriti tu tačku u bolje mesto. Na mestu „trajnog mira“ treba da opišu postupcima šta misle da su ljudi na tom mestu radili. Učesnici ne moraju da govore, ali mogu ako imaju potrebu, mogu čak i da pevaju ako žele.

15. Ponoviti još jednom uključujući sve što su smislili do ove tačke.

16. Sada svi učesnici sedaju oko stola i ponavljaju sve akcije (samo manje) bez hodanja, samo radnje koje izvode oko stola, pokušavajući da održe red, pokušavajući da se gledaju kao u prostoru. U osnovi, cilj je da se sve ponovo izvede, osim što se to radi sedeći za stolom. Završavaju u SADA (tačka na mapi *sada* i stvarno sada oko stola), svi zajedno kao jedna velika porodica u jednoj velikoj slici – zamrznuti – KRAJ. Opuštanje

Ključni pojmovi	Prostor, koncentracija, preobražaj
------------------------	------------------------------------

Naziv vežbe	Priča od jedne reči
Broj vežbe	Pet
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Opuštanje na kraju radionice ● Da čujemo jedni druge ● Inspirisanje učesnika da rade zajedno
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Srednja
Potrebni materijali	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Napraviti krug 2. Jedan po jedan u krugu, učesnici treba da kažu po jednu reč koja se odnosi na mir. 3. Objasnite da kao grupa pokušavamo da stvorimo priču zajedno. 4. Kada svi kažu po jednu reč dodajući priči, facilitator označava kraj priče. 5. Pitajte da li neko iz grupe može da ponovi celu priču. 6. Zamolite grupu da u krugu napravi zamrznutu sliku svojim telom nekog detalja iz priče po svom izboru. 7. Pitajte učesnike kako je bilo dok su zajedno stvarali priču; npr. da li im je bilo teško kad su došli na red, da li je bilo teško upotrebiti samo jednu reč? 	
Ključni pojmovi	Priča, slušanje, reč, saradnja

Naziv vežbe	Promišljanja i utisci
Broj vežbe	Šest
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Promišljanje misli i osećanja koje je radionica izazvala
Fokus vežbe	Visok

Energija vežbe	Srednja
Potrebni materijali	NP
Uputstva	
1. Učesnici sede u krugu. 2. Facilitator počinje razmišljanje i razgovor postavljanjem pitanja kao što su: Šta vam se najviše dopalo na radionici? Šta ste naučili na radionici? Šta mislite o radionici? Šta je potrebno za stvaranje dugotrajnog mira?	
Ključni pojmovi	Učenje, mir, svet

Radionica 3 – Prvi deo

Naziv radionice	Putovanje kroz vreme za mir
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Razumevanje vinčanske kulture ● Podsticanje mirne saradnje i izgradnja zajednice ● Upotreba pozorišta za poboljšanje učenja i izražavanja
Obrazovni ishodi radionice	Po završetku ove radionice polaznici će: <ul style="list-style-type: none"> ● steći sveobuhvatno razumevanje vinčanske civilizacije, njenih kulturnih praksi, svakodnevnog života i dostignuća; ● naučiti važnost harmonične saradnje i vrednost mirnih interakcija, kroz interaktivne aktivnosti i igranje uloga; ● koristiti pozorišne tehnike da istraže i prenesu istorijski sadržaj, podstičući kreativnost i dublje angažovanje u učenju.
Trajanje	90 minuta
Ime autora/-ke	Ivana Milenović Popović, DAH Teatar, Srbija
Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> ● Pozorište / izvođačke umetnosti
Učesnici	15 <ul style="list-style-type: none"> ● Rampa za invalidska kolica ● Dodatne ogradice za prostor ● Prevod na znakovni jezik (po potrebi)
Broj facilitatora po grupi	Jedan
Obrazovne metode	<ul style="list-style-type: none"> ● Učenje kroz pokret i diskusiju
Resursi i materijali	Facilitator i učesnici <ul style="list-style-type: none"> ● Udobna odeća
STRUKTURA RADIONICE	

Uvod	Trajanje: 15 minuta <i>Putovanje kroz vreme za mir</i> se fokusira na pružanje uvoda u temu pozitivnog mira i glavnih karakteristika vinčanske civilizacije.
Fizičko i glasovno zagrevanje i igre	Trajanje: 20 minuta Vežbe: 2. Energetski krug (8 minuta) 3. Hipnoza rukom (12 minuta)
Osnovna lekcija sa vežbama i ključna tema	Trajanje: 50 minuta 4. Putovanje kroz vreme za mir
Promišljanja i utisci	Trajanje: 20 minuta 5. Promišljanja i utisci
Izvori i osnovna literatura	1. Roberts, B. et al (2021). "The Vinča culture: an overview." <i>ResearchGate</i> (https://www.researchgate.net/publication/357870444_The_Vinca_culture_an_overview) 2. https://www.irex.org/sites/default/files/node/resource/drama-for-conflict-transformation-toolkit.pdf

Radionica 3 – Drugi deo

Naziv vežbe	Uvod
Broj vežbe	1
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Da se pruži prilika facilitatoru da se predstavi učesnicima ● Da se učesnicima predstavi radionica ili lekcija ● Da se predstavi kodeks ponašanja i uputstva za dobrobit i bezbednosti ● Da se uvede glavna tema
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Niska
Potrebni materijali	NP
Uputstva	

1. Facilitator se predstavlja i pozdravlja sve.
2. Facilitator predstavlja radionicu *Putovanje kroz vreme za mir*. To je uvod u temu pozorišta, istorije i mira. Radionica se sastoji se od nekoliko pozorišnih igara i vežbi.
3. Facilitator uspostavlja zajednička pravila komunikacije u radionici. U smislu Kodeksa ponašanja, dobrobiti i bezbednosti, facilitator traži od svih učesnika da se potrudu da radionice budu fokusirane, produktivne, efikasne i bezbedne i traži da učesnici vode računa o međusobnoj bezbednosti, da pažljivo slušaju jedni druge, da dele svoje uvide, ali i da poštuju i budu pažljivi prema radu drugih kada o njemu govore ili iznose svoje mišljenje. Učesnici moraju biti prisutni i svesni drugih, i to na fizičkom nivou, da nikada ne budu grubo ili da nanesu štetu sebi, drugim ljudima ili prostoru. Facilitator treba da obavesti učesnike o dostupnim izlazima u prostoriji za radionicu i da odvoji dovoljno vremena za pauze i osveženje.
4. Facilitator daje do znanja grupi da se podstiče postavljanje pitanja u bilo kojoj fazi radionice.
5. Facilitator radi sa grupom na obezbeđivanju pristupa invalidskim kolicima, tumača za znakovni jezik i drugih uslova za pristup radionici prema potrebama grupe.
6. Facilitator predstavlja glavne tačke istraživanja iz priručnika o vinčanskoj civilizaciji, strukturi i svakodnevnom životu.

Ključni pojmovi

Mir, saradnja, solidarnost, empatija, kulturno nasleđe, istorija

Radionica 3 – Treći deo

Naziv vežbe	Energetski krug
Broj vežbe	Dva
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Da se probije led između učesnika • Da se učesnici zagreju • Naglasak je na učešću svakog učesnika
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Srednja
Potrebni materijali	NP
Uputstva	<ol style="list-style-type: none"> 1. Napravite krug. 2. Facilitator se okreće udesno i uspostavlja kontakt očima sa osobom koja se nalazi neposredno sa desne strane i pljeska rukama sa njima. 3. Ova osoba zatim pravi isti gest sa osobom sa njene desne strane, prenoseći pljesak. 4. Dozvolite da pljesak putuje po krugu nekoliko puta bez iščekivanja ili odlaganja, dok se ne dobije ritmični tok pljeskanja koje ide u krug bez prekida. 5. Facilitator zatim menja pravac pljeskanja tako da ono pređe na osobu sa leve strane i prođe kroz unaokolo. 6. Kada je to jasno utvrđeno, facilitator objašnjava da svaki pojedinac u krugu može preneti energiju pljeskanja svojoj neposrednoj desnoj ili levoj strani. 7. Kada je ta akcija utvrđena, facilitator uvodi zvuk, na primer „jo“ ili „ho“ ili „ha“, tako da

učesnici plješću i ispuštaju ovaj zvuk istovremeno dok prenose energiju po krugu. Facilitator uspostavlja kontakt očima sa osobom sa njegove/njene desne strane, plješće rukama i pravi glasno energično vokalizovanje „ha“, koje se prenosi istovremeno kao jedan gest. Zvuk/gest treba da bude moćan i energičan i da uključuje potpunu posvećenost tela i glasa.

8. Pljesak/zvuk se takođe može poslati preko dijagonale kruga. Brzina treba da ostane ista, pljesak se brzo kreće preko kruga isto kao i oko kruga, a naglasak treba da bude na kontaktu očima i snažnoj želji da gest pogodi metu.

9. Facilitator zatim ukratko govori o tome kako brže preneti pljesak, tako što su svi spremni i prisutni „u trenutku“.

10. Kada je grupa vešta u ovome, facilitator može uspostaviti pravilo da se „zdravo“ šalje u desnom smeru, a reč „zbogom“ u levom smeru. Varijacija je da svaka osoba radi svoj sopstveni zvuk i gest.

Ključni pojmovi	Biti prisutan, koordinacija, timski rad, fokus, stvaranje timskog mentaliteta
------------------------	---

Naziv vežbe	Hipnoza rukom
Broj vežbe	Tri
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Da se probije led između učesnika ● Da se učesnici zagreju ● Zajednički rad ● Izgradnja poverenja
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Srednja
Potrebni materijali	NP
Uputstva	<ol style="list-style-type: none"> 1. Učesnici hodaju nasumično po prostoriji, uvek idući ka praznom prostoru. 2. Facilitator kaže „stani“ i učesnici se uparuju sa osobom koja im je najbliža. 3. Facilitator bira jednu osobu sa kojom će ilustrovati vežbu; facilitator stavlja dlan svoje ruke (otprilike pola metra) od lica učesnika. Facilitator objašnjava da je učesnik sada „hipnotisan“ i da se uvek mora održavati isti razmak između facilitatoreve ruke i lica učesnika. Facilitator zatim pomera svoju ruku napred-nazad, a učesnik treba da je prati svojim licem. Facilitator može da hoda napred ili nazad, da se kreće gore ili dole, itd. 4. Parovi zatim odlučuju ko je A i B. A stavlja svoju ruku ispred lica B, sa vrhovima prstiju u ravni sa linijom kose i oko pola metra udaljenu od lica. A vodi B po sobi, uvek vodeći računa da je lice B jednako udaljeno od A-ove ruke i izbegavajući druge učesnike. 5. Kada su A i B dovoljno vežbali, uloge se menjaju tako da B sada vodi, a A sledi. 6. Facilitator traži tri volontera. A ispruži obe ruke tako da dlanovi budu okrenuti ka spolja. B i C se zatim stavljaju lice ispred svake ruke. Kako A pomera ruke tako se B i C kreću u skladu sa tim. Učesnici se zatim mogu podeliti u grupe od po tri i ovaj deo vežbe se može razraditi. Manjati uloge tako da svo troje u svakoj grupi imaju šansu da vode.

Neka pitanja koja bi facilitator mogao postaviti:

- a. Koji deo vežbe vam je bio lakši? Voditi ili pratiti?
- b. Da li je vođa olakšao praćenje ili ga je otežavao? Kako su to otežavali? Prebrzo pomerajući ruku tako da je postalo teško pratiti?
- c. Ko ima najveću kontrolu ili moć u ovoj vežbi? Vođa ili sledbenik? Da li je vođa ponekad zloupotrebio ovu moć ili iskorišćavao drugu osobu? Kako? Zašto?

Može uslediti kratka diskusija o moći i jednakosti. Na primer, u vezi, ljudi često mogu da eksploatišu jedni druge umesto da rade u harmoniji.

Ključni pojmovi

Fokus, poverenje, timski rad, vođstvo, praćenje

Naziv vežbe	Putovanje kroz vreme za mir
Broj vežbe	Četiri
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Koristiti pozorišne tehnike za istraživanje i prenošenje istorijskog gradiva, podstičući kreativnost i dublje bavljenje temom
Fokus vežbe	Visok
Energija vežbe	Srednja/Visoka
Potrebni materijali	NP

Uputstva

Pre stvaranja tri slike učesnici treba da razgovaraju o temi. Evo nekoliko korisnih pitanja za diskusiju:

Koje odlike vinčanske kulture ističu njihov miran način života?

Kako je pristup Vinčanaca svakodnevnom životu, trgovini i zanatstvu odražavao njihovo mirno društvo?

Kako nam razumevanje i uvažavanje drugih kultura može pomoći da gradimo mir danas?

Kako je kulturna razmena među drevnim civilizacijama doprinela njihovom mirnom suživotu?

Šta mislite kako su Vinčanci rešavali nesuglasice i održavali harmoniju unutar svoje zajednice?

1. Nakon diskusije, facilitator objašnjava principe Teatra slika. Pozorišne slika uključuje korišćenje naših tela za stvaranje nepokretnih slika ili prizora za pričanje priče. Zaleđenu sliku ili tablo kreira grupa koja radi zajedno i idealno bi bilo da prikaže ključni trenutak akcije. Svaki član tima doprinosi timskoj slici. Slika je neka vrsta trodimenzionalnog kadra, koji izražava temu vezanu za međuljudske odnose, jer je slika napravljena od ljudskih statua koje komuniciraju jedan trenutak radnje iz priče ili događaja.

2. Grupa će biti podeljena u manje grupe od po tri i od svake male grupe će se tražiti da odluči o priči koju želi da ispriča, bilo na osnovu rada koji je prethodno urađen tokom radionica ili rada sa zadatom temom. Grupa treba da razmeni nekoliko priča ili ideja, a zatim da izabere jednu za rad. Grupi treba da bude jasno gde se priča odvija, ko su likovi i

šta je glavna radnja, početak i precizan kraj.

3. Nakon što se odluči za priču, grupa svojim telima stvara tri nepokretne slike. Učesnici postaju likovi, zamrznuti usred radnje unutar „zaleđene slike“, poput statua, koristeći svoja tela da pokažu kolektivni stav. Podsetite svaku grupu da što potpunije istražuje sliku u smislu emocija, gestova, izraza lica, upotrebe tela i prostora. Glumci koriste svoja tela u okviru prizora da bi sugerisali šta likovi rade, kako reaguju jedni na druge na situaciju koja se dešava u trenutku. Tablo treba da ima jaku tačku fokusa i da ima varijacije kao što su različiti nivoi, akcije i namere suprotstavljenih likova. Grupa mora da osmisli slike sa kojima se svi članovi slažu.

4. Prva slika prikazuje svetsko stanje ugnjetavanja kakvo sada postoji, stvarnu sliku stvarnog ugnjetavanja, kako stvari sada stoje.

5. Treća slika prikazuje sliku iz mirnog vremena u istoriji. Treća slika je slika suprotna prvoj.

6. Druga slika će pokazati mogući način prelaska od stvarnog ka istorijskom.

7. Facilitator se kreće od grupe do grupe i prelazi preko glavnih tačaka teme i strukturiranja slika i improvizacije, pazeći da svi budu precizni i jasni sa svojom improvizacijom i nudeći savete i ohrabrenje po potrebi.

8. Sedišta za publiku su raspoređena tako da su okrenuti prema predviđenom prostoru za igru. Facilitator odlučuje o redosledu prikazivanja svake grupe, koje nastupaju jedna po jedna, predstavljajući svoje slike. Publika se podseća da gleda tiho i sa poštovanjem i da pamti svoje komentare za kasnije, dok se delo ne predstavi. Za početak, učesnici grupe jedan zauzimaju svoju pozu i drže prvi tablo. Na signal facilitatora, oni zatim zauzimaju i drže sliku dva (kroz promenu usporenog snimka); najzad, na signal facilitatora zauzimaju i drže sliku tri kroz promenu usporenog snimka.

9. Nakon što grupa jedan pokaže tri slike publici, od onih koji gledaju se traži da ukratko prokomentarišu ono što su videli, fokusirajući se na ono što slike sugerišu. Diskusija treba da se fokusira na priču i slike i prirodu transformacije od stvarne do idealne slike. Pitajte „šta možemo da uzmemo od svake slike i zašto?“ Pitajte kako svaka grupa prenosi akciju scene i zatražite da se ponude ideje koje mogu doprineti komunikaciji akcije unutar scene.

10. Zapamtite da ne postoje tačni ili pogrešni odgovori; učesnici jednostavno otvaraju područja za diskusiju dok istražuju šta određena tema znači u ovom trenutku.

Ključni pojmovi	Vinča, slika, intervencija
------------------------	----------------------------

Naziv vežbe	Promišljanja i utisci
Broj vežbe	Pet
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Da se pruži prilika učesnicima da podele svoja razmišljanja i osećanja u vezi sa radionicom i kako su je doživeli ● Uvidi i planiranje sledeće radionice ili serije radionica
Fokus vežbe	Nizak ka visokom
Energija vežbe	Niska
Potrebni materijali	NP
Uputstva	
	1. Učesnici sede u krugu.

2. Facilitator počinje promišljanje i deljenje utisaka sumirajući ono što je urađeno tokom radionice.
3. Facilitator zatim traži od učesnika da razmotre kako su data uputstva, redosled vežbi u okviru radionice i načine podsticanja učešća i davanja povratnih informacija u toku radionice.
4. Facilitator tada može da postavi pitanja kao što su:
 - Šta vam se najviše dopalo na radionici?
 - Šta ste naučili na radionici?
 - Šta ste mislili o vežbama i njihovoj dužini?
 - Da li je bilo tema za diskusiju ili vežbi zbog kojih ste se osećali neprijatno i niste bili voljni da u njima učestvujete?
5. Da biste zatvorili radionicu i razmislili o obavljenom poslu, uradite vežbu „Završna vizuelizacija“. Zamolite učesnike da zatvore oči i razmišljaju o svetu u kome postoje jednakost i ljudska prava za sve; da u svom umu zamisle svet bez ugnjetavanja i diskriminacije.
6. Jedno po jedno zamolite svaku osobu da kaže jednu reč kojom bi opisao/-la ovaj novi svet.
7. Facilitator zatim obilazi krug i traži od svakog učesnika da završi rečenicu „Zovem se _____ i danas sam naučio da za postizanje mira treba da_____.“
8. Zatim se svi opuste, protresu ruke, noge i na kraju celo telo uz dodavanje zvuka.
9. Čestitajte svima na učešću u radionici i zamolite sve da, na znak facilitatora, zajedno aplaudiraju kako bi završili radionicu.

Ključni pojmovi

Biti prisutan, koordinacija, timski rad, fokus, stvaranje timskog mentaliteta

Kolaborativni pozorišni pristup istoriji i miru

Aeroplio teatar: Grčka

Naziv modula	Kolaborativni pozorišni pristup istoriji i miru
Sažetak – opis modula	<p>Kolaborativne pozorišne metode nude dinamičan i privlačan način istraživanja istorije i fenomena mira. Aktivnim uključivanjem učesnika u kreativni proces, ove metode mogu pružiti duboko i lično razumevanje istorijskih događaja i koncepta mira.</p> <p>Kolaborativne pozorišne metode su povezane sa Procesnim teatrom, Forum teatrom, Plejbek pozorištem, Pozorištem zajednice, kao i Živim pozorištem.</p>
Obrazovni ciljevi modula	<p>Kolaborativne pozorišne metode mogu stvoriti snažno i transformativno obrazovno iskustvo, podstičući dublje razumevanje istorije i važnosti mira.</p> <p>Ovo uključuje:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Istorijsko razumevanje ● Kritičko mišljenje i analizu ● Empatiju i emocionalnu inteligenciju ● Komunikaciju i saradnju ● Kreativno izražavanje ● Lični rast i samopouzdanje ● Kulturna svest i raznolikost ● Građanski angažman i društvenu odgovornost
Obrazovni ishodi modula	<ul style="list-style-type: none"> ● Poverenje i saradnja: zajednički rad na pozorišnim projektima neguje poverenje, saradnju i timski duh među učesnicima. ● Kolektivni identitet: zajednička iskustva u pozorištu mogu pomoći u izgradnji osećaja kolektivnog identiteta i zajednice. ● Analitičke veštine: učesnici analiziraju složena društvena pitanja i sukobe, poboljšavajući svoje sposobnosti kritičkog mišljenja.
Teorijski okvir/ Pristup	<p>Ideje iza pozorišnih metoda kolaborativnog obrazovanja proizlaze iz nekoliko glavnih ideja i koncepata, a to su:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Pristup usmeren na osobu: ovaj metod se fokusira na to da obrazovanje svakog učesnika bude prilagođeno

	<p>njihovim specifičnim potrebama, interesovanjima i uzrastu. Razlikuje se od formalnih metoda zasnovanih na uobičajenom kurikulumu jer podržava prilagodljiviji i senzitivniji način podučavanja i učenja.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Učenje kroz iskustvo i osetljivost: progresivni obrazovni pokret Džona Djujija podržava učenje kroz iskustvo; u pozorištu, učenje se zasniva na sopstvenim iskustvima učesnika. ● Razvoj cele osobe: mnoge alternativne škole naglašavaju rast cele osobe, uključujući mentalni, emocionalni, društveni, fizički i duhovni razvoj. <p>Metode alternativnog pozorišnog obrazovanja su zasnovane na ovim teorijama. One imaju za cilj da uključe učesnike i na mentalnom i na emocionalnom nivou, podstičući ih da kritički razmišljaju, budu kreativni, posebno razmatrajući društvene fenomene kao što su mir, rat, siromaštvo, emigracija, itd.</p>
<p>Metode učenja i predavanja</p>	<p>Nekoliko glavnih načina na koje se predaju i uče veštine pozorišne saradnje o miru i istoriji su:</p> <p>Kolaborativne pozorišne metode naglašavaju koliko je važno koristiti angažovane i grupne aktivnosti kada se pozorište koristi za podučavanje i učenje o istoriji i miru.</p> <p>Pokazalo se da interaktivna pozorišna iskustva pomažu ljudima da zapamte ono što su naučili, da se osećaju bolje u učenju istorije, da razumeju kako su se drugi ljudi osećali u prošlosti i postanu zainteresovaniji za scensku umetnost i kulturu.</p> <p>Procesni teatar: Ovaj metod gradi društvenu ontologiju gledanjem i razumevanjem situacija i omogućavanjem različitih načina rada. Koristi se u izgradnji mira i u podsticanju rasta, pokazujući kako umetnost može doprineti rešavanju problema.</p> <p>Mirotvorno pozorište je grupni napor koji uključuje umetnike, ljude iz različitih oblasti i ljude iz same sredine kako bi promenili način na koji se doživljavaju sukobi i kako bi podržali mir. Govori o tome kako pozorište može pomoći ljudima da razumeju kulture drugog i na miran način rešavaju svoje razlike.</p> <p>Integracija umetnosti: Ovaj metod se koristi da pomogne</p>

	<p>učesnicima da budu što bolji u zadatim društvenim okvirima, uključujući razumevanje istorije i kako se osećaju kada je uče. Takođe, metod čini ljude zainteresovanijim za istoriju i izvođačke umetnosti.</p> <p>Kultura kao oruđe mira: Tokom istorije, pozorište se koristilo kao kulturno oruđe za promovisanje mira. Može se koristiti da pomogne ljudima da razumeju druge kulture i pronađu mirna rešenja.</p>
<p>Detaljan opis modula</p>	<p>Kolaborativne pozorišne metode nude dinamičan i privlačan način istraživanja istorije i fenomena mira. Aktivnim uključivanjem učesnika u kreativni proces, ove metode mogu pružiti duboko i lično razumevanje istorijskih događaja i koncepta mira.</p> <p>Procesno pozorište je proces kolaborativnog stvaranja gde učesnici kolektivno kreiraju predstavu od nule.</p> <p>Istorijska rekonstrukcija: učesnici istražuju istorijski period ili događaj, a zatim osmišljavaju scene koje podražavaju različite perspektive tog vremena.</p> <p>Improvizacija i igranje uloga (<i>role playing</i>): Kroz vežbe i igre improvizacije, učesnici mogu ući u cipele istorijskih ličnosti, mitskih, bajkovitih likova ili običnih ljudi. Ovo pomaže razumevanju složenosti i ljudskih emocija koje su u pozadini istorijskih događaja.</p> <p>Forum teatar koji je razvio Augusto Boal podstiče interakciju publike i poziva je da istražuje alternativna rešenja društvenih pitanja.</p> <p>Scenariji za rešavanje sukoba podrazumeva pravljenje scene koja prikazuju istorijske sukobe ili mirovne pregovore. Publika može intervenirati da predloži alternativne akcije ili dijalog, istražujući kako različiti izbori mogu dovesti do mira.</p> <p>Interaktivne debate: Likovi koji predstavljaju različite istorijske ličnosti ili gledišta raspravljaju o ključnim pitanjima. Članovi publike mogu da se uključe da podrže ili dovedu u pitanje izložene perspektive, podstičući dublje razumevanje istorijskog konteksta.</p>

	<p>U plejbek teatru, članovi publike dele lične priče, uspomene i bajke kojih se sećaju, a glumci zatim spontano izvode ove priče.</p> <p>Lične istorije mira: učesnici dele priče o vremenima kada su doživeli mir ili sukob u svojim životima. Ovi lični narativi mogu se povezati sa većim istorijskim događajima, naglašavajući kako istorija utiče na pojedince (tj. članove porodice koji su otišli u rat).</p> <p>Kolektivno pamćenje: grupe mogu da dele svoja kolektivna sećanja na značajne istorijske događaje i da ih vide kako se reprodukuju, podstičući zajedničko razumevanje istorije i njenih posledica po zajednicu.</p> <p>Pozorište zajednice: ovakav pristup uključuje lokalnu zajednicu u stvaranje i izvođenje pozorišnih događaja.</p> <p>Lokalne istorije: Uključuju članove zajednice u istraživanje sopstvene istorije, posebno u vezi sa mirom i sukobom. Ovo može uključivati usmenu istoriju, arhivska istraživanja i stvaranje predstava koje odražavaju iskustva zajednice.</p> <p>Međugeneracijski projekti: Uključuju različite generacije u razmenu iskustava i perspektiva o istorijskim događajima, podstičući dijalog i razumevanje između različitih starosnih grupa.</p>
Procenjivanje modula	Zavisi od facilitatora
Sistem ocenjivanja	Zavisi od facilitatora, institucije, zemlje.
Izvori i obavezna literatura	<p><i>Improvisations in Creative Drama: Workshops and Dramatic Sketches for Students</i> by B. Keller (1988)</p> <p><i>Improvisation for the Theatre</i> by V. Spolin (1983)</p> <p><i>Theatre Games for groups: A Handbook for educators</i> by V. Spolin (1986)</p> <p><i>Story Drama: Reading, Writing & Role-playing Across the Curriculum</i> by D. Booth (1994)</p> <p><i>Improvisation with Favorite Tales</i> by R. Heinig (1992)</p> <p><i>History in the Spotlight: Creative Drama and Theatre Practices for the Social Studies Classroom</i> by S. Fennessey (2000)</p>

	<p><i>Creative Drama for the Classroom Teacher</i> by R. Heinig (1992)</p> <p><i>Theatre of the Oppressed</i> by A. Boal (1985)</p> <p><i>Games for Actors and Non-actors</i> by A. Boal (1992)</p> <p><i>Legislative Theatre: Using Performance to Make Politics</i> by A. Boal (1999)</p>
Dodatna literatura	<i>Research in Drama Education</i> by a group of authors
Onlajn reference i časopisi	<p>https://www.goodreads.com/en/book/show/535850.Legislative_Theatre</p> <p>https://news.harvard.edu/gazette/story/2003/12/augusto-boals-theatre-of-the-oppressed/</p> <p>https://archive.org/details/imaginingtolearn0000wilh</p>
Dodatni detalji	<p>Heda project for Democracy https://theatrestudies.gr/the-heda-method/</p> <p>Aesop project for Storytelling http://aesop-project.eu/</p>

Radionica 1

Naziv radionice	Ako želiš mir pripremi se za rat: hronologija ličnosti
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Da se razume kako su (lične) istorijske odluke uticale na svet i kako su povezane sa geografskim granicama. ● Predstaviti velike istorijske ličnosti koje su imale suštinsku ulogu u globalnom miru i upoznati učesnike sa velikim odlukama koje su promenile istoriju. ● Poboľjšati razumevanje istorijskih prekretnica povezanih sa mirom i ratom.
Obrazovni ishodi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Razvijeno razumevanje političkog odnosa moći u vezi sa velikim odlukama. ● Stimulisano učenje putem analize ključnih odluka. ● Razvijena kreativnost. ● Povećana svest o posledicama političkih odluka.
Trajanje	90 minuta
Ime autora	Nikolas Kamtsis, Aeroplio teatar, Grčka
Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> ● Pozorišni izraz kroz dijalog. ● Impersonacija. ● Pričanje priča.

Učesnici	<ul style="list-style-type: none"> ● Maksimalno 20
Broja facilitator po grupi	Jedan
Obrazovne metode	<ul style="list-style-type: none"> ● Teorija ● Istorijska istraživanja ● Kreativna praksa.
Resursi i materijali	<p>Facilitator i učesnici.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Papirna traka dugačka nekoliko metara. ● Listovi papira ● Marker / olovke / bojice. ● Projektor ukoliko facilitator odluči da nešto predstavi
STRUKTURA RADIONICE	
Uvod	<p>Ova radionica u nazivu citira čuvenu izreku: Ako hoćeš mir, pripremi se za rat, koja jasno pokazuje kako su ove za naš život tako važne ideje međusobno povezane. Jedno bez drugog ne može postojati, a iza odluka koje donose lideri od velikog značaja, stoji jedan čovek koji može da promeni tok istorije. Tako ćemo saznati gde i ko je doneo odluke, a ostalo je postalo istorija.</p> <p>Studija slučaja <i>Hronologija ličnosti</i> je dinamična i interaktivna metoda za istraživanje istorije 20. veka kroz analizu uticajnih ličnosti. Kombinujući istraživanje, prezentaciju i pozorišnu rekonstrukciju, učesnici ne samo da uče o značajnim ličnostima i njihovim doprinosima miru, već i razvijaju veštine istraživanja, kritičkog mišljenja, saradnje i kreativnog izražavanja. Aktivnost kulminira bogatijim razumevanjem istorije, sagledanom kroz uticajne živote onih koji su je oblikovali.</p> <p>Demonstracija i prezentacija: Nakon što je početni vremenski niz završen, svaka grupa predstavlja ličnosti koje je postavila, pružajući kratak pregled njihovog života i rada, naglašavajući njihov doprinos miru. Ovaj segment omogućava učesnicima da steknu dublji uvid u značajne doprinose miru svake od ličnosti.</p>
Fizičko i glasovno zagrevanje	<p>Vežbe</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kreativno istezanje tela. 2. Ledolomac: Upoznajte svoje kolege učesnike. Predstavite ih. 3. Verujte drugima. <p>Flip knjiga/knjiga za listanje Centra za visoko obrazovanje pozorišnih</p>

	<p>studija</p> <p>https://issuu.com/home/docs/4213n24e1cv</p>
<p>Osnovna lekcija sa vežbama i ključna tema</p>	<p>Kompletna vežba, maksimalno 45 minuta</p> <p>Faza 1: priprema</p> <p>Facilitator je unapred pripremio i odštampao mnogo slika poznatih ličnosti iz politike, kulture, nauke i sporta koje su imale ključnu ulogu u izgradnji mira.</p> <p>Ove ličnosti treba da budu dobro poznate učesnicima (odluka je facilitatora da li će napisati ime ispod svake slike ili će imati imena odvojeno da bi dodali još jednu fazu u aktivnosti sa učesnicima koji spajaju odgovarajuće slike sa imenom, a potom i datumom).</p> <p>Neizbežno će izabrane ličnosti takođe imati neku vezu sa ratom, ali će njihove pozicije i filozofije biti jasno za mir.</p> <p>Faza 2: Na mestu sastanka grupe.</p> <p>Papirna traka dugačka nekoliko metara je raširena po prostoriji. Upravno na ovu dugačku papirnu traku mali komadi papirne trake se ubacuju jedan po jedan iznad i ispod dugačke papirne trake. Kredom se ispisuje hronologija 20. veka, na svakih 10 ili 5 godina u zavisnosti od centralnog perioda aktivnosti koju facilitator želi da pokrije.</p> <p>Grupa učesnika je podeljena u dve podgrupe. Jedna grupa će staviti fotografije ličnosti u hronologiju ispod crte, a druga grupa u one iznad.</p> <p>Facilitator razbacuje papire sa fotografijama ličnosti po prostoriji, a učesnici trče okolo i sakupljaju što više mogu da ih stave u hronologiju, u period u kom su delovali, živeli i kom su pripadali (npr. Čerčil 1940, Ruzvelt 1943. kada je Amerika ušla u rat, Lenjin 1917. itd.).</p> <p>Za godine koje nisu baš u deceniji, slike su umetnute između (npr. Lenjin između 1910. i 1920.).</p> <p>Faza 3: Istraživanje/akcija</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Za osobe koje su nepoznate i za koje ne znamo detalje o njihovim životima i postupcima učesnici koriste pametne telefone i brzo istražuju. Na osnovu ovog istraživanja postavljaju portrete ličnosti u vremensku liniju i kreiraju istoriju 20. veka prateći, ne događaje, već ličnosti koje su doprinele njenom oblikovanju. ● Pobednik je ekipa koja prva završi.

- Demonstracija/prezentacija: učesnici predstavljaju ličnosti koje pripadaju njihovoj grupi sa kratkim osvrtom na njihov život i rad, ističući mirovne aspekte njihovih života.

4. faza: Pozorišna radnja. Dijalog.

- Učesnici biraju jednu ili više ličnosti koje su istorijski povezane jedna sa drugom i stvaraju dijaloge koji su doveli do nekih važnih događaja.
- Dijalog može biti, na primer, zamišljeni telefonski poziv Čerčila Ruzveltu.
- Rasprava o argumentima za odlazak u rat.
- Glavni argument je da bi se rat završio samo ukoliko velika sila poput Amerike uđe u Drugi svetski rat.

Čerčil: Frenk, jesi li to ti?

Ruzvelt: Jesi li ti Vinston?

Čerčil: Slušaj, Frenk. Neophodno je intervenisati. Evropa je na ivici kolapsa. Samo bi intervencija velike sile mogla da slomi osovину Nemačke, Italije i Japana.

Ruzvelt: Nisam želeo da idem u rat do sada. Ovaj rat je evropska stvar, a mi smo daleko, ceo okean nas deli.

Čerčil: Ne, to nije tačno. Nismo tako daleko. Tako je i Staljin govorio, da je Rusija daleko, ali Hitler se sprema da napadne Rusiju i stigne do Moskve.

(drugi učesnik interveniše i kaže Ruzveltu da ima hitan telefonski poziv iz baze Perl Harbor)

Glas na telefonu: Gospodine Predsedniče, katastrofa. Japanci bombarduju Perl Harbor. Izgubili smo deset brodova. Ovde je pakao.

Ruzvelt: Onda je to jednosmerna ulica. Amerika ide u rat.

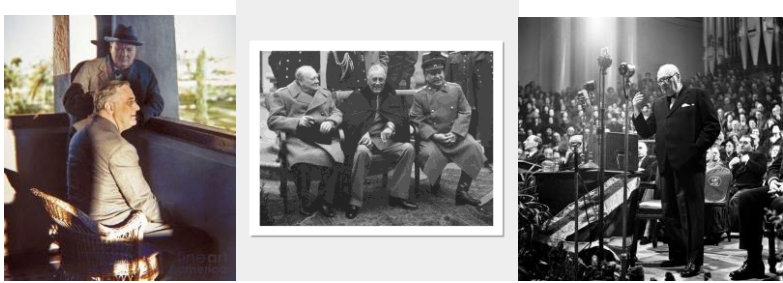
Čerčil: Hvala Bogu da ste to shvatili.

Ruzvelt: Bio si u pravu. Ipak nismo tako daleko.

Čerčil: Voleo bih da ste to razumeli pre nego što su sve ove posledice postale tako bolne za Ameriku. Zapamtite ovo: „Ako želite mir, dobro se pripremite za rat“.

Mnogo više učesnika može intervenisati i učestvovati u dijalogu. U zavisnosti od istraživanja, mašte i saradnje učesnika i podsticaja facilitatora.

Ideje za postavljanje pozorišne scene:

	<ul style="list-style-type: none"> ● Mogla bi biti izrežirana bolnička scena sa Amerikancima pogođenim bombama. ● Ljudi su mogli dolaziti i odlaziti, donoseći Čerčilove poruke sa fronta. ● Vojnici iz mnogo različitih mesta mogu da ispričaju priču (dalje istraživanje).
Opuštanje i predah	<p>Trajanje: 5-15 minuta u zavisnosti od veličine grupe.</p> <p>Unutrašnje rezonovanje i tvrdnja:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Razmislite i izaberite glavne tačke, teme ili ideje koje su vam se javile tokom ove radionice. ● Podelite lične slike koje je radionica izazvala.
Promišljanja i utisci	<p>Trajanje: 10-15 minuta</p> <p>Promišljanje i utisci</p> <p>Naziv vežbe: Fokusiranje na teme od interesa:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Danas smo naučili nešto novo 2. Sjajna osoba za uzor. 3. Negativna ili pozitivna tačka interesovanja
Dodaci	<p>Fotografije</p>
Izvori i osnovna literatura	<p>https://www.britannica.com/study/world-war-ii-leaders</p>
Procenjivanje radionice	<p>Za vreme Promišljanja i utisaka</p>

Radionica 2 – Prvi deo

Naziv radionice	Povratak mudracima: Praroditelji, o ratu i njegovim užasima
Sažetak	Sadržaj stude slučaja odnosi se na proučavanje tekstova velikih filozofa i istoričara klasične Grčke. Platon/Sokrat,

	<p>Aristotel, Tukidid govore o ratu i njegovim lošim stranama i vrlinama mira, u skladu sa njihovom filozofijom i učenjem.</p> <p>Prema filozofiji Platona, Aristotela i Tukidida, kada je rat između dve ili više država ili saveza opravdan, a kada nije?</p> <p>Na kojim principima se zasnivaju njihovi stavovi? Međuobno poštovanje i vrednosti mirnog suživota ljudi, naroda i država.</p> <p>Šta je zajedničko ratovima? Uzroci i okolnosti ratova kroz vekove. Kako je individualna odgovornost vođa povezana sa kolektivnim uticajem ratova na zemlje i narode?</p>
<p>Obrazovni ciljevi radionice</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Proučavanje tekstova starogrčkih filozofa. ● Razumevanje rata i njegovih zala, kao drevni razgovor. ● Razumevanje vrlina mira kao filozofskog koncepta. ● Zajedničke odlike ratova kroz istoriju. ● Analiziranje individualne odgovornost lidera u odnosu na rat. ● Kolektivni uticaj rata na ljude i zemlje.
<p>Obrazovni ishodi radionice</p>	<p>Po završetku ove radionice, polaznik će moći da:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Razume ulogu rata i mira u istoriji i njegov uticaj na ljude i zemlje. ● Prepozna starogrčke filozofe i njihovu misao. ● Shvati uticaj starogrčkih filozofa na naš savremeni svet. ● Koristi pozorišne dijaloge kako bi zapamtio istoriju
<p>Teorijski okvir/ Pristup</p>	<p>Antički filozofi kao što su Platon, Aristotel i Tukidid dali su značajan doprinos zapadnoj filozofiji i političkoj teoriji. Njihove ideje nude uvid u prirodu sukoba, principe upravljanja i etiku rata i mira. Platonovo idealno stanje, pravda i harmonija, kao i alegorija pećine mogu se koristiti za podučavanje učesnika o pravdi, upravljanju i u uslovima mira. Aristotelova filozofija u prvi plan stavlja vrlinu i moralni karakter, ističući ulogu države u postizanju dobrog života svojih građana.</p> <p>Tukididova istorijska analiza politike moći, kao što je Peloponeski rat, pruža detaljan prikaz sukoba između Atine i Sparte. On takođe naglašava ulogu ljudske prirode u sukobu, sugerišući da strah, čast i interes pokreću sukobe.</p> <p>Ovi filozofi se mogu integrisati u nastavni plan i program kroz</p>

	komparativnu analizu i filozofske debate. Upoređujući Platonov idealizam, praktičnu etiku Aristotela i Tukididov realizam, polaznici mogu razviti nijansirano razumevanje mira i sukoba. Baveći se ovim drevnim filozofima, učesnici stižu istorijske i filozofske uvide koji su ključni za razumevanje i rešavanje pitanja mira i rata u savremenom svetu.
Obrazovne metode	<ul style="list-style-type: none"> ● Istraživanje prošlosti, istorije na zanimljive kreativne načine fokusiranjem na temu. ● Kritičko mišljenje kroz kreativne postupke kao što su pozorište i umetnost.
Izvori i osnovna literatura	<ul style="list-style-type: none"> ● Aristotle, <i>Nikomahova etika</i>. ● Platon o demokratiji Pripremljeni odlomci Platonova demokratija: odlomci za koje facilitator misli da mu mogu pomoći u radu sa učesnicima
Dodatna literatura	9 Greek philosophers that shaped our world https://www.thecollector.com/ancient-greek-philosophers/
Onlajn izvori i časopisi	Rich, John, and Graham Shipley. 1993 War and Society in the Greek World. London; New York: Routledge, 1993.

Radionica 2 – Drugi deo

Naziv radionice	Povratak mudracima: Praroditelji, o ratu i njegovim užasima
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Uvesti primarne istorijske podatke o ratu i miru u staroj Grčkoj. ● Upoznati učesnike sa raspravama i procedurama glasanja u ovim drevnim periodima. ● Da stimuliše učenje kroz kreativne igre i pozorište. ● Poboljšati razumevanje ključne teme: mira nasuprot ratu, mirne koegzistencije sa susedima. ● Povećati svest o raznolikosti određenog regiona u antičko doba.
Obrazovni ishodi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Razvijeno razumevanje starogrčkih filozofa o ratu, miru i strategijama. ● Podstaknuti kritičko mišljenje i kreativnost. ● Povećana svest o prednostima mira.
Trajanje	90 minuta
Autor	Nikolas Kamtsis, Aeroplio Teatar, Grčka

Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> ● Pozorište ● Crtanje, stvaranje simbola.
Učesnici	<ul style="list-style-type: none"> ● Najviše 20
Broj facilitator po grupi	Jedan
Obrazovne metode	<ul style="list-style-type: none"> ● Teorija i literatura. ● Pozorišni dijalozi. ● Kreativna praksa.
Resursi i materijali	<p>Facilitator i učesnici.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Tabla / papiri. ● Mali beli kamenčići za crtanje simbola ● Marker / olovke / bojice ● 2 male glinene posude ● Ozvučenje za muzičku pozadinu ● Projektor
STRUKTURA RADIONICE	
Uvod	<p>Trajanje: maksimalno 20 minuta</p> <p>Facilitator može izabrati kako i na šta će da se fokusira u uvodu, u skladu sa potrebama razreda.</p> <p>Ova radionica nosi naziv <i>Povratak mudracima</i> i fokusira se na analizu pozicije i strategije starogrčkog filozofa o ratu i miru putem kreativne umetnosti i pozorišta.</p>
Fizičke i glasovne vežbe zagrevanja	<p>Vežbe</p> <p>Trajanje: maksimalno 20 minuta</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kreativno istezanje tela. 2. Ledolomac: Upoznajte svog kolegu učesnika. Razgovarajte, pogledajte jedni druge u oči i predstavite im se. 3. Verujte drugima. Građenje sigurnosti putem grupnih aktivnosti. <p>Flip knjiga Centra za visoko obrazovanje pozorišnih studija https://issuu.com/home/docs/42l3n24e1cv</p>

**Osnovna lekcija sa
vežbama i ključna
tema**

Trajanje: 45 minuta

Faza 1 (10 minuta) Crtanje, izmišljanje simbola rata i mira

Facilitator postavlja učesnike u krug na udaljenosti od po 70 cm jedne od drugih. Učesnicima daje po dva kamena, bele ili svetle boje, i bojice. Od njih se traži da razmisle i izmisle simbol mira i simbol rata i da ga nacrtaju na kamenju. Kada završe sa slikanjem, kamenje postavljaju tako da se formira krug.

Faza 2 (20 minuta) Čitanje odlomaka Platona i Aristotela.

Facilitator je odabrao kratke odlomke iz:

– Platona (*O demokratiji, Fedon*) i

– Aristotelova (*Nikomahova etika*)

Odlomci se tiču mira, mirnog suživota, poštovanja drugog. Odlomci se dele učesnicima kako bi što više njih učestvovalo. Učesnici čitaju tekstove kako bi stekli jasniju predstavu o vrednostima mira u odnosu na rat.

Facilitator može sam da odluči da li će faza 2 poprimiti oblik pozorišnog monologa/predavanja sa poverpointom ili projekcijom na platnu.

Faza 3 (15 minuta): Čitanje i gluma. Dijalog.

Učesnik u prethodnom dogovoru sa facilitatorom dolazi kao glasnik i donosi pismo od Tukidida. Pismo je kompozicija Tukididovih tekstova sa savremenim i aktuelnim elementima ratova, ratnih sukoba, gubitka mira u različitim regionima sveta (u ovom slučaju i u vreme pisanja, pismo govori o ratu u Ukrajini).

Facilitator čita Tukididovo pismo koje uključuje Atinjane i Milonjane (stanovnike ostrva Milos), dijalog koji je demonstracija sile i tvrdnja atinske superiornosti nad Milonjanima koji insistiraju da ostanu neutralni u Peloponeskom ratu.

Faza 4 (30 minuta) Promišljanje i utisci u grupama

Nakon prethodne aktivnosti, facilitator deli učesnike u manje grupe od po 4-5 i postavlja pitanje za diskusiju svakoj grupi prema onome što se čulo:

Da li je na koncu pravo moći ono koje treba da prevlada u odnosima naroda i država ili civilizacijski principi poštovanja i humanosti?

Kakvi su efekti rata na posao, porodicu, obrazovanje, pravdu?

Koje su prednosti mira nad koristima od rata?

Mogu se postaviti i druga pitanja u zavisnosti od fokusa koji facilitator izabere, od zahteva kursa i sposobnosti grupe.

Faza 5 (10 minuta) Prezentacija i glasanje

Opuštanje i predah	<p>Trajanje: 5-15 minuta u zavisnosti od veličine grupe.</p> <p>Unutrašnje rezonovanje i tvrdnja:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Razmislite i izaberite glavne tačke, teme ili ideje koje su vam se javile tokom ove radionice. ● Podelite lične slike koje je radionica izazvala.
Promišljanja i utisci	<p>Trajanje: 10-15 minuta</p> <p>Promišljanje i utisci</p> <p>Naziv vežbe: Fokusiranje na dve teme od interesa:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Danas smo naučili nešto novo 2. Negativna ili pozitivna tačka interesovanja
Izvori i osnovna literatura	<p>Justice and the Justification of War in Ancient Greece: Four Authors Tristan K. Husby Connecticut College, thusby@conncoll.edu</p> <p>Connecticut College Digital Commons @ Connecticut College</p> <p>https://digitalcommons.conncoll.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=classicshp</p>

Radionica 3 – Prvi deo

Naziv radionice	Drvo mira: pripovedanje u zajednici
Sažetak	Kroz ovu simboličku aktivnost i pripovedanje, grupa uči vredne lekcije o miru, razumevanju i prevazilaženju razlika, negovanju duha saradnje i jačanju važnosti mira u njihovim zajednicama.
Obrazovni ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> ● Pristupiti pojmu kao što je mir kroz pripovedanje. ● Pristupiti pojmu metaforički, kroz alegoriju. ● Razumevanje mira kao filozofskog koncepta u okviru jednostavnih priča. ● Korišćenje pripovedanja kao sredstva za razvoj koncepta.
Obrazovni ishodi	<p>Po završetku ovog modula, učenik će biti u stanju da:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Razume koncept mira (iz jednostavne priče) ● Razume ideju mirnih suseda ● Koristi pozorišne dijaloge da razvije priču

Teorijski okvir i pristup	<p>Zasnovano na konstruktivističkim teorijama učenja, teorijama socijalnog učenja i teorijama psihološkog razvoja, pripovedanje bajki je odličan način da naučite mlade o tome šta znače mir i rat. Ove teorije naglašavaju koliko su priče važne za izgradnju znanja. Bajke pomažu mladima da uspostave veze sa stvarima koje već znaju i da nauče čineći, npr. otkrivanje moralnih i društvenih implikacija priče.</p> <p>Prema teoriji socijalnog učenja, ljudi najbolje uče gledajući, kopirajući i sledeći dobre primere. Na primer, likovi u bajkama često pokazuju hrabrost, ljubaznost i znanje. Deca mogu koristiti ove priče kao modele za učenje o lošim posledicama rata i dobrim efektima mira. Teorije psihološkog razvoja pokazuju koliko je kulturno i društveno okruženje važno za učenje. Na primer, bajke mogu pomoći deci da nauče osnovne moralne vrednosti i poboljšaju svoju emocionalnu inteligenciju.</p> <p>Narativno podučavanje koristi priče kako bi pomoglo u organizaciji činjenica i iskustva, držeći pažnju dece i dajući im kulturnu i istorijsku pozadinu za razgovor o ratu i miru. Ove priče mogu da govore o kulturnim idealima i prošlim događajima, a podstičući na kritičko razmišljanje, one govore o tome kako da se reše problemi.</p> <p>Igranje uloga, kreativni zadaci, diskusija i razmišljanje su sve metode koje se mogu povezati sa bajkama. Koristeći ove teorije, instruktori mogu zaista da zainteresuju učesnike, čineći teške koncepte lakšim za razumevanje i pomažući im da steknu bolji osećaj šta mir i rat znače.</p>
Obrazovne metode	<ul style="list-style-type: none"> • Iscrpno istraživanje našeg nasleđa i tradicije pripovedanja. • Dijalog i naracija kao osnova pozorišta. • Igranje uloga (<i>role play</i>).
Izvori i osnovna literatura	<p>AESOP projekat, o tome kako napraviti priču, sveobuhvatan vodič, flip knjiga. Fasclitatori mogu kreirati sopstvenu priču za rad.</p> <p>http://aesop-project.eu/</p>
Dodatna literatura	<p>What makes a story so effective for learning, by Vanessa Boris December 20, 2017</p> <p>https://www.harvardbusiness.org/what-makes-storytelling-so-effective-for-learning/</p>

Onlajn izvori i časopisi	https://www.surlalunefairytales.com/ https://www.worldoftales.com/ http://www.childrenslibrary.org/
Dodatni detalji	<p>Tehnika štampe pravih biljaka na papiru.</p> <p>https://www.liverpoolmuseums.org.uk/stories/tataki-zome-how-make-prints-nature</p>

Radionica 3 – Drugi deo

Naziv radionice	Drvo mira: pripovedanje u zajednici
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Pristupiti konceptu mira na drugačiji način i upoznati učesnike sa pripovedanjem, tradicijom i važnim pričama u našim kulturama. ● Da stimuliše učenje kroz analizu i nikada ne potcenjuje jednostavnu priču. ● Da nauči kako stvarno ispričati priču i prepoznati njena značenja.
Obrazovni ishodi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Istražiti važnu temu putem jednostavne priče. ● Koristiti istoriju i nasleđe kao sredstvo za uspostavljanje složenih značenja mira. ● Identifikovati pitanja od velikog značaja u okviru tradicionalnih naracija.
Trajanje	90 minuta
Autor	Nikolas Kamtsis, Aeropljo teatar, Grčka
Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> ● Pozorište ● Pričanje priča/pripovedanje ● Crtanje
Učesnici	<ul style="list-style-type: none"> ● Najviše 20
Broj facilitator po grupi	Jedan
Obrazovne metode	<ul style="list-style-type: none"> ● Tradicionalne priče ● Pozorišni dijalozi i igranje uloga. ● Kreativna analiza i sinteza u praksi.

Resursi i materijali	<p>Facilitator i učesnici.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Papiri. ● Markeri / olovke / bojice / vodene boje. ● Male plastične boce. ● Zemlja. ● Možda neke grane ili lišće. ● Papirna traka.
STRUKTURA RADIONICE	
Uvod	<p>Trajanje: maksimalno 20 minuta</p> <p>Facilitator može izabrati šta i kako da opiše i gde da se fokusira u skladu sa potrebama razreda.</p> <p>Ova radionica nosi naziv <i>Drvo mira</i> i sastoji se od jednostavne tradicionalne priče koja ima veliko značenje.</p>
Vežbe fizičkog i vokalnog zagrevanja	<p>Trajanje vežbi: maksimalno 20 minuta</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kreativno istezanje tela. 2. Ledolomac: Upoznajte svoje kolege učesnike. Razgovarajte, pogledajte jedno drugo u oči i predstavite se. 3. Verujte drugima. Građenje sigurnost putem grupnih aktivnosti. <p>Flip knjiga Centra za visoko obrazovanje pozorišnih studija</p> <p>https://issuu.com/home/docs/42l3n24e1cv</p>
Osnovna lekcija i ključna tema	<p>Faza 1: Priprema (trajanje 10 minuta)</p> <p>Faza 2: Radnja 2 (trajanje 15 minuta)</p> <p>Faza 3: Radnja 3 (trajanje 15 minuta)</p> <p>Faza 4: Radnja 4 (trajanje 25 minuta)</p> <p>Finalna faza: Kraj i konačna poruka (trajanje 25 minuta)</p>
Opuštanje i predah	<p>Trajanje: 5-15 minuta u zavisnosti od veličine grupe.</p> <p>Unutrašnje rezonovanje i tvrdnja:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Razmislite i izaberite glavne tačke, teme ili ideje koje su vam se javile tokom ove radionice. ● Podelite lične slike koje je radionica izazvala.

Promišljanja i utisci	Trajanje: 10-15 minuta Promišljanja i utisci Naziv vežbe: Promišljanje dve teme od interesa: <ul style="list-style-type: none"> ● Danas smo naučili nešto novo ● Negativna ili pozitivna tačka interesovanja
Dodaci	<ul style="list-style-type: none"> ● Fotografije ● Tradicionalne priče o ideji mira
Izvori i osnovna literatura	https://mainlesson.com/ The Baldwin Online Children's Literature Project https://www.gutenberg.org/

Radionica 3 – Treći deo

Naziv vežbe	Uvod i priprema
Broj vežbe, uvod i priprema	Jedan Kroz ovu simboličnu aktivnost i pripovedanje priča, grupa uči vredne lekcije o miru, razumevanju i prevladavanju razlika, poticanju duha suradnje i jačanju važnosti mira u svojim zajednicama. Facilitator pedantno priprema materijale i aktivnosti za radionicu.
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Da se pruži prilika facilitatoru da se predstavi učesnicima ● Da se omogući učesnicima uvod u radionicu ili lekciju
Fokus vežbe	Srednji

Energija vežbe	Srednja
Potrebni materijali	<ul style="list-style-type: none"> ● Papiri za crtanje biljaka ● Delovi priče. ● Bojice, vodene boje. ● Male plastične boce ● Zemlja ● Možda delovi biljaka, grane ili listovi.
	<p>Uputstva</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator se predstavlja i pozdravlja sve. 2. Facilitator daje uvod u radionicu – vidi ispod. 3. Facilitator utvrđuje pravila za dobrobit i bezbednost. 4. Facilitator uvodi prvu vežbu. <p>Radionica je predstavljena po fazama.</p> <p>FAZA 1</p> <p>Pripremna faza: Facilitator detaljno priprema materijal i aktivnosti za radionicu. On deli priču „Drvo mira“ na delove, štampajući svaki deo na različitim listovima papira. Ovi odlomci su dizajnirani da budu sastavljeni kako bi formirali potpunu, koherentnu priču. Svaki deo uključuje akciju ili aktivnost, kao što je improvizacija ili igra, koju će učesnici izvesti. Facilitator koristi ove radnje da stvori angažovane i interaktivne aktivnosti koje uključuju pokret, govor, dijalog i saradnju.</p> <p>Facilitator priprema učesnike tako što ih prvo ohrabruje da prepolove jednostavnu flašu vode i zadrže donji deo. Zatim sakupljaju zemlju, bilo iz bašte, saksije za cveće ili iz parka, da napune svoj improvizovani kontejner. Ovaj kontejner će se koristiti kasnije tokom radionice.</p> <p>2. FAZA</p> <p>Prvi deo priče: Nekada davno, u jednoj dalekoj, dalekoj zemlji, postojala su dva susedna kraljevstva, Verdalja i Florazija. Poznati po svojim bujnim pejzažima i bogatim resursima, stanovnici su im bili obrazovani i marljivi. Uprkos svom prosperitetu, kraljevstva su stalno bila u ratu, tražeći više zemlje i bogatstva. Ovi beskrajni sukobi doneli su bol ljudima koji su žudeli za mirom. U šumi koja razdvaja dva kraljevstva stajalo je drevno i mudro Drvo mira, ovijeno legendama o magičnoj moći da donese harmoniju.</p>

AKCIJA Učesnici čitaju ovaj odlomak, a zatim se upuštaju u improvizaciju, oponašajući radnje setve i žetve useva, uz odgovarajuću muziku. Nakon što završe aktivnost, vraćaju se na priču kako bi pronašli sledeći odlomak.

FAZA 3: Akcija 3 (trajanje 15 minuta)

Drugi deo priče: Legenda o Drvetu mira tvrdila je da ono može doneti harmoniju onima koji traže njegovu mudrost, ali se malo ko usuđivao da uđe u začarani šumu. Jednog prolećnog dana, Lili, ćerka Verdalinog kralja, i Jasper, sin Florazijinog kralja, slučajno su se sreli na ivici šume dok su skupljali cveće i bilje. U početku odmeren i hladan, njihov razgovor je ubrzo otkrio zajedničku želju da okončaju patnju njihovih kraljevstava. Odlučili su da zajedno uđu u šumu kako bi pronašli Drvo mira.

AKCIJA Učesnici crtaju razne biljke i bilje na papiru, skrivaju svoje crteže, a zatim traže skrivene crteže drugih. Ova aktivnost naglašava teme otkrivanja i saradnje. Nakon ovoga, vraćaju se na priču za sledeći odlomak.

FAZA 4: Akcija 4 (trajanje 25 minuta)

Treći deo priče: Lili i Jasper su se suočili sa brojnim izazovima i zagonetkama u šumi, od kojih je svaka bila vezana za rat ili mir. Ova iskušenja su zahtevala timski rad i poverenje, jačajući njihovu vezu. Plovili su opasnim rekama, gustom maglom i vešto izbegli nestašne duhove, da bi na kraju stigli do srca šume gde je stajalo Drvo mira.

AKCIJA Učesnici učestvuju u igri zagonetki, pri čemu svaka grupa postavlja i rešava zagonetke kako bi razumeli logiku onih drugih i izgradili međusobno razumevanje.

Finalna etapa 5: Kraj i konačna poruka (trajanje 25 minuta)

Četvrti deo priče: Stigavši do veličanstvenog Drveta mira, Lili i Jasper objašnjavaju svoju želju za mirom. Drvo odgovara da se mir mora gajiti kao drvo, nudeći im seme koje će posaditi na granicama svojih kraljevstava. Ovo seme, negovano radošću i nadom, izrašće u Drveće mira, ujedinjujući njihove zemlje.

AKCIJA U ovoj završnoj aktivnosti, facilitator, koji simbolizuje Drvo mira, postavlja pitanja kako bi učesnike usmerio ka razumevanju

	uzroka rata i mira. Učesnici zatim sade seme u svoje kontejnere, što predstavlja gajenje mira. Ova semena simbolizuju naravoučenije priče, da mir zahteva trud, razumevanje i saradnju
Ključni pojmovi	Mir, mirni susedi, alegorija, pripovedanje, nasleđe i tradicija.

Kritičko promišljanje mira na primeru minojskog društva

Action Synergy: Grčka

Naziv modula	Kritičko promišljanje mira na primeru minojskog društva
Sažetak – opis modula	Ovaj modul je interdisciplinarni obrazovni program namenjen mladima. Modul spaja proučavanje istorije s pozorišnim tehnikama u cilju učenja mirovnih principa i principa rešavanja sukoba. Inspirišući se miroljubivom prirodom minojske civilizacije, učesnici istražuju kako saradnja i harmonija vode napretku društva. Kroz interaktivne aktivnosti poput pripovedanja, debata i kreativnih diskusija, učesnici razvijaju veštinu kritičkog mišljenja i sposobnosti empatije i saradivanja. Modul se sastoji od tri radionice koje se nadovezuju jedna na drugu i podstiču sveobuhvatno razumevanje obrazovanja za mir. Učesnici će izraditi mirovnu povelju, učestvovati u kreativnom pripovedanju i razmišljati o istorijskim i savremenim primenama mira, pripremajući se za ulogu zagovornika mira u svojim zajednicama.
Obrazovni ciljevi modula	<ul style="list-style-type: none"> ● Razvoj veštine kritičkog mišljenja o onome što neko društvo čini miroljubivim ● Dublje razumevanje koncepata solidarnosti i empatije ● Prepoznavanje problema kojima rat usporava društvo na putu napretka
Obrazovni ishodi modula	Po završetku modula, učenici će: <ul style="list-style-type: none"> ● Razumeti miroljubivu prirodu i dostignuća minojske civilizacije; ● Moći da objasne ključne koncepte mirovnog obrazovanja i njihovog značaja za savremeno društvo;

	<ul style="list-style-type: none"> ● Razviti veštine kritičkog mišljenja, empatije i grupnog rešavanja problema; ● Moći da osmisle i uobliče ličnu i kolektivnu viziju mira; ● Moći primeniti lekcije iz istorije prema modelu minojske civilizacije na napore rešavanja sukoba i izgradnje mira u današnje vreme.
Teorijska osnova/pristup	<p>Istorijski kontekst</p> <p>Minojska civilizacija, koja je cvetala na ostrvu Kritu od otprilike 2600. do 1100. godine p.n.e, poznata je po svom naprednom i miroljubivom društvu. Arheološki nalazi pokazuju da su Minojci davali prednost trgovini, umetnosti i arhitekturi u odnosu na ratne pohode. Odsustvo utvrđenja i predstave mirnodopskih aktivnosti u umetnosti ukazuju na društvo usmereno ka saradnji i kulturnim ostvarenjima. Ovaj istorijski kontekst ubjedljivo ilustruje mogućnost života u miru i napretka i služi kao inspirativni model za mirovno obrazovanje u današnje vreme.</p> <p>Teorija mirovnog obrazovanja</p> <p>Mirovno obrazovanje ima za cilj razvijanje znanja, veština, stavova i vrednosti potrebnih za promene u ponašanju koje će omogućiti deci, mladima i odraslima da sprečavaju sukobe i nasilje, kako otvoreno tako i strukturalno, da mirno rešavaju konflikte i da stvore uslove pogodne za mir. Ova radionica oslanja se na teoriju pozitivnog mira Johana Galtunga, koja naglašava neophodnost postojanja socijalne pravde i jednakosti, kao i na sistem sveobuhvatnog mirovnog obrazovanja Beti Rirdon, koji uključuje razvoj ličnih i socijalnih kompetencija neophodnih za miroljubiv suživot.</p> <p>Teorija konstruktivističkog učenja</p> <p>Modul koristi principe konstruktivističkog učenja, prema kojima učesnici konstruišu znanje kroz iskustvo i refleksiju. Angažovanjem učesnika u raspravama, pričanju priča u grupi i izradi mirovne povelje, modul omogućava aktivno učenje. Ovaj pristup je u skladu s društvenim konstruktivizmom Lava Vigotskog i naglašava značaj socijalne interakcije za razvoj kognicije.</p> <p>Primena pozorišta i drame u obrazovanju</p> <p>Upotreba pozorišta i drame u ovoj radionici inspirisana je radom Doroti Hitkot i Gavina Boltana, zastupnika procesne</p>

	<p>drame ili drame u nastajanju kao metoda istraživanja složenih društvenih pitanja. Pozorište služi kao medij za iskustveno učenje, omogućavajući učesnicima da dočaraju i istraže različite perspektive u bezbednom i kreativnom okruženju. Ovaj modul inspirisan je i konceptom pozorišta potlačenih Augusta Boala, posebno po akcentu koji stavlja na dijalog, refleksiju i osnaživanje kroz pozorišnu praksu.</p>
<p>Metode učenja i podučavanja</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Drama u nastajanju (procesna drama) ● Gluma (<i>role-playing</i>) ● Učenje kroz igru
<p>Detaljan opis modula</p>	<p>Modul se sastoji od tri radionice, od kojih svaka traje 90 minuta.</p> <p>Prva radionica: Alternativna istorija i mirnodopska naspram ratne ekonomije</p> <p>Sažetak:</p> <p>Učesnici radionice upoznaju se s minojskom civilizacijom i istražuju koncept mira kroz alternativni scenario istorijskih događaja. Uporediće ishode u mirnodopskom društvu naspram onog zahvaćenog ratom kroz interaktivne vežbe i diskusije.</p> <p>Aktivnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Upoznavanje s minojskom civilizacijom i njenim mirnodopskim ostvarenjima; ● Geografski kontekst kritskog i minojskog društva; ● Grupne aktivnosti simulacije upravljanja resursima u mirnodopskim i ratnim okolnostima; ● Promišljanje uticaja mira i rata na napredak društva <p>Trajanje radionice: 90 minuta</p> <p>Druga radionica: Istraživanje mita o Minotauru</p> <p>Sažetak: Ova radionica bavi se mitom o Minotauru i njegovim poreklom i postavlja pitanje zašto su mitovi s nasilnim sadržajem često poznatiji od priča mirnodopskog sadržaja. Plaznici će učestvovati u kreativnim aktivnostima u cilju razumevanja uticaja pripovedanja na kulturološke percepcije mira i nasilja.</p> <p>Aktivnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Upoznavanje s mitom o Minotauru i njegovim

	<p>istorijskim kontekstom.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Pravljenje kapija Lavirinta od jednostavnih materijala. ● Rad u malim grupama na osmišljavanju scena kao reakcija na mit o Minotauru. ● Grupno ispisivanje znaka/natpisa na Lavirintu. ● Vežba „vruće stolice“ s kraljem Minosom. ● Pisano izražavanje toka misli i montaža scena. ● Improvizacija i refleksije s učešćem čitave grupe <p>Trajanje radionice: 90 minuta</p> <p>Treća radionica: Mirovno obrazovanje kroz grupno stvaralaštvo</p> <p>Sažetak: Ova radionica bavi se mirovnim obrazovanjem kroz grupno stvaralaštvo i izradu mirovne povelje. Polaznici će učestvovati u debatama, pripovedanju priča i kreativnim diskusijama, kako bi formulisali i usvojili mirovne principe i njima se obavezali.</p> <p>Aktivnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Upoznavanje s minojskom civilizacijom i konceptima mirovnog obrazovanja. ● Aktivnosti fizičkog i glasovnog zagrevanja. ● Debata na temu Minojaca i diskusija o njihovim mirnodopskim ostvarenjima. ● Grupno pričanje priča prema scenarijima na temu mira. ● Izrada i predstavljanje mirovne povelje inspirisane minojskim vrednostima. ● Individualne refleksije i iznošenje mišljenja o mirovnim principima na nivou grupe <p>Trajanje radionice: 90 minuta</p>
Procena modula	Samoevaluacija pomoću refleksivnog upitnika
Ocena modula	100
Izvori na internetu, časopisi, ostalo	Kopaka Katerina, “Minos Kalokairinos and his early excavation at Knossos. An overview, a portrait, and a return to the Kephala pithoi” [„Minos Kalokerinos i njegova rana iskopavanja u Knososu. Pregled, portret i

	<p>povratak posudama iz Kefale”], u knjizi: <i>The Great Islands: Studies of Crete and Cyprus presented to Gerald Cadogan</i> [Velika ostrva: istraživanja Krita i Kipra predstavljena Džeraldu Kadoganu] (str. 143-51), 2015.</p> <p>Θεόδωρος Γούπας, «Η Μινωική Κρήτη», Εκδόσεις Κέδρος, 2005.</p> <p>Fitton, J. Lesley. <i>The Discovery of the Greek Bronze Age</i> [Otkriće grčkog bronzanog doba]. Harvard University Press, 1996.</p> <p>Marinatos, Nanno. <i>Minoan Religion: Ritual, Image, and Symbol</i> [Minojska religija: obred, slika i simbol]. University of South Carolina Press, 1993.</p>
--	---

Plan prve radionice

Naziv radionice	Alternativna istorija i mirnodopska naspram ratne ekonomije
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Predstavljanje osnovnih istorijskih podataka o minojskoj kulturi ● Razumevanje značaja mira za napredak civilizacije ● Shvatanje razlike između ratne i mirnodopske ekonomije (privrede)
Obrazovni ishodi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Bolje razumevanje minojske civilizacije ● Shvatanje značaja mira za napredak civilizacije ● Shvatanje mira kao preduslova prosperiteta
Trajanje	90 minutes
Ime autora	Kostas Dijamantis-Balaskas, Action Synergy, Grčka
Umetničke forme	Pozorište
Učesnici	<ul style="list-style-type: none"> ● Aktivnost organizovana u dve grupe ● Minimalni broj: 6 ● Maksimalni broj: 28
Broj facilitatora potrebnih po grupi	1
Metode učenja i podučavanja	Učenje kroz igru Gluma (<i>role-playing</i>)

Potrebni resursi i materijali	<ul style="list-style-type: none"> ● Mape Krita i vizualna nastavna sredstva na temu Krita ● Kartice s resursima (minojske kovanice, alat, ljudi, brodovi, tehničke veštine) ● Akcione kartice s prikazom različitih scenarija ● Bijela tabla ili flipčart papir za grupne diskusije ● Marker i flomasteri (hemijske olovke)
Struktura radionice	
Uvod	<p>Uvod</p> <p>Trajanje: 15 minuta</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pozdrav i kratko predstavljanje radionice (2 minuta) <ul style="list-style-type: none"> ● Kratko upoznavanje s nazivom i ciljevima radionice: „Alternativna istorija: mirnodopska naspram ratne ekonomije”. ● Objašnjenje da će sesija istraživati suprotne uticaje mira i rata na neko društvo kroz studiju slučaja minojske civilizacije. 2. Sažetak radionice (2 minuta) <ul style="list-style-type: none"> ● Predstaviti sadržaj radionice pomoću sažetka dugog dva reda: Na ovoj radionici videćemo kako su mirnodopska i ratna ekonomija uticale na razvoj minojske civilizacije, a akcenat će biti na njenim dostignućima u periodima mirnog suživota naspram fiktivne istorije iste te civilizacije, samo zahvaćene ratom. 3. Predstavljanje osnovnih odlika minojske civilizacije (5 minuta) <ul style="list-style-type: none"> ● Istaći prosperitet dostignut u uslovima mirnog suživota, s naglaskom na arhitekturi, visokim dometima u izradi nakita, sportu i drugim kulturnim ostvarenjima. 4. Uvod u geografiju Krita i minojske civilizacije (6 minuta) <ul style="list-style-type: none"> ● Pomoću geografskih karata i vizuelnih nastavnih sredstava upoznati učesnike s geografijom Krita i

	istorijskim kontekstom minojske civilizacije.
Fizičko i glasovno zagrevanje i igre	<p>Trajanje: 10 minuta</p> <ol style="list-style-type: none"> Jednostavne vežbe istezanja (3 minuta) <ul style="list-style-type: none"> Uraditi lagane vežbe istezanja radi opuštanja mišića i relaksacije. Vežbe disanja (2 minuta) <ul style="list-style-type: none"> Disati duboko radi poboljšanja koncentracije i smirivanja uma. Zagrevanje glasa (5 minuta) <ul style="list-style-type: none"> Raditi glasovne vežbe poput brujanja/zujanja, vibriranja usnama (imitiranja zvuka motora) i brzalice radi pripreme glasa.
Glavna lekcija sa vežbama i glavna tema	<p>Trajanje: 60 minuta</p> <ol style="list-style-type: none"> Podela u timove (5 minuta) <ul style="list-style-type: none"> Podeliti nasumice učesnike u dva tima, od kojih će jedan predstavljati miroljubivi minojski Krit, a drugi isto minojski Krit, samo fiktivni, zahvaćen ratom. Vežba dodele resursa (10 minuta) <ul style="list-style-type: none"> Podeliti obema grupama karte s resursima (minojske kovanice, alat, ljude, brodove, tehničke veštine). Svaka grupa je u ulozi savetodavnog tela kralja Minosa i odlučuje kako raspodeliti svoje resurse. Aktivnost s akcionim karticama (45 minuta) <ul style="list-style-type: none"> Predstaviti akcione kartice koje opisuju različite scenarije (strana invazija, pripremanje proslave, trgovanje, itd.). Svaka grupa raspravlja i donosi odluku kako bi odgovorili na svaki scenario, uzimajući u obzir mirnodopski ili ratni kontekst koji predstavljaju. Naglasiti učestalost ratnih aktivnosti za grupu koja predstavlja ratnu opciju i mirnodopskih aktivnosti za grupu koja predstavlja mirnodopsku opciju. Pomoći u fazi diskusije i dati smernice u fazi odlučivanja, uz podsticanje strateškog mišljenja i saradnje.

Promišljanja i utisci	Trajanje: 15 minuta <ol style="list-style-type: none"> 1. Grupna diskusija (10 minuta) <ul style="list-style-type: none"> ● Objediniti grupe. ● Povesti diskusiju o razlikama između iskustava i odluka dveju grupa. ● Istaći uticaj rata nasuprot miru na društvo i privredu. 2. Pojedinačne refleksije (5 minuta) <ul style="list-style-type: none"> ● Pozvati učesnike da podeli svoje misli i osećanja o lekciji (aktivnosti). ● Podstaći (pokrenuti) diskusiju o širim posledicama ratne ekonomije nasuprot mirnodopskoj ekonomiji po prosperitet jedne zemlje/nacije. 3. Zaključne napomene <ul style="list-style-type: none"> ● Sumirati glavne zaključke radionice. ● Zahvaliti se učesnicima na učešću i radu.
Procena/ocena radionice (po potrebi)	Subjektivna procena, upitnik za samoevaluaciju o znanju i veštinama stečenim u okviru radionice

Plan druge radionice

Naziv radionice	Vrata lavirinta
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Upoznavanje s motivima koji su u osnovi određenih istorijskih narativa ● Podsticanje mladih da se bave istorijskim pitanjima iz različitih perspektiva/s različitih tačaka gledišta ● Uvod u teme vezane za humanitarno pravo i njegov značaj za mirovne procese
Obrazovni ishodi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Bolje poznavanje motiva za postojanje određenih istorijskih narativa ● Jačanje sposobnosti za empatiju i solidarnost ● Podsticanje na preispitivanje motiva ljudi na vlasti
Trajanje	90 minuta
Ime autora	Ada Ciboli, „Insite Drama”, Mađarska Kostas Dijamantis-Balaskas, „Action Synergy”, Grčka
Umetničke forme	Pozorište

Učesnici	Maksimalno 30 učesnika
Broj facilitatora potrebnih po grupi	Poželjno dvoje
Metode učenja i podučavanja	Drama u nastajanju (procesana drama)
Potrebni resursi i materijali	<ul style="list-style-type: none"> ● Samolepljivi papirići (Post-it) ● hamer u boji ● smeđi pak-papir ● hemijske olovke
Struktura radionice	
Uvod	<p>Trajanje: 90 minuta</p> <p>Naziv radionice je „Vrata Lavirinta“, a cilj joj je jačanje kritičkog mišljenja i empatije po pitanju motiva moćnika i kapaciteta tj. moći solidarnosti u stvaranju miroljubivih društava.</p>
Fizičko i glasovno zagrevanje i igre	<p>1. faza: 5 minuta</p> <p>„Dolazak“ na sesiju: deljenje rasporeda radionice.</p> <p>2. faza: 15 minuta</p> <p>Aktivnost zagrevanja – igra čiji je cilj opuštanje učesnika i lakše uključanje u radionicu. Pitati učesnike da kažu kako se zovu i da ispričaju nešto o svom imenu (kako su dobili ime, njegovo značenje itd.).</p>
Glavna lekcija sa vežbama i glavna tema	<p>3. faza: 10 minuta</p> <p>Postavljanje radionice drame u nastajanju (procesne drame) kao eksperimenta. Uvođenje fiktivnog narativa pričanjem priče o Minotauru i kralju Minosu. Objasniti da su mit stvorili Grci po nestanku minojske civilizacije. Diskusija o razlozima nastanka jednog takvog mita i zašto je mit s nasilnim sadržajem najpoznatiji mit o jednoj miroljubivoj civilizaciji.</p> <p>4. faza: 5 minuta</p> <p>Izrada kapija Lavirinta u glavnom gradu Krita, Knososu, od zaštitne trake i flomastera.</p> <p>5. faza: 25 minuta</p> <p>Rad u malim grupama: osmišljavanje vrlo kratkih scena u kojima obični ljudi iz Knososa reaguju na zvukove</p>

Minotaura. Učesnici se dele u grupe od četvoro ili petoro da bi osmislili veoma kratke scene o ljudima koji prolaze kraj kapija Lavirinta.

6. faza: 10 minuta

Facilitator saopštava da će četrnaestoro mladih Atinjana doći kako bi bili žrtvovani i da je ispred Lavirinta postavljen novi znak/natpis. Grupno pisanje znaka/natpisa.

7. faza: 10 minuta

„Vruća stolica”. Jedan od učesnika (može i facilitator) igra ulogu kralja Minosa. Učesnici mogu postavljati pitanja u vezi s predstojećim žrtvovanjem mladih Atinjana.

8. faza: 5 minuta

Individualni zadatak: praćenje toka misli kroz pisanje: kakva bi bila razmišljanja omladine Knososa o žrtvovanju Atinjana? Reći učesnicima da zabeleže svoje misli na samolepljivim papirićima i zalepe ih na zid.

9. faza: 30 minuta

Montaža: rad u dve grupe.

a) Jedna grupa osmišljava dolazak Atinjana bez zvuka, u vidu usporene radnje.

b) Druga grupa smišlja recital (hor, refren) od misli mladih iz Knososa (koristeći papiriće iz prethodnog zadatka).

c) Zajedničko izvođenje dolaska i recitala.

10. faza: 20 minuta

Improvizacija sa čitavom grupom: učesnici se stavljaju u ulogu mladih ljudi iz Knososa nakon prvog dana, pošto je žrtvovan jedan od Atinjana. Facilitator se pridružuje u ulozi učitelja kao jedan od mladih.

Facilitator zaustavlja improvizaciju i menja uloge, nastavljajući kao kralj Minos (učitelj u ulozi) i nastavlja s improvizacijom.

11. faza: 20 minuta

Refleksija o događajima tokom improvizacije i diskusija o daljem razvoju događaja unutar fiktivne priče.

12. faza: 10 minuta

	Grafiti: tokom noći pojavili su se razni grafiti oko kapija Lavirinta – koje su poruke grafita? Učesnici osmišljavaju grafite pomoću samoljepljivih papirića, hamera u boji, smeđeg pak-papira i olovaka.
Promišljanja i utisci	13. faza: 30 minuta Refleksije o ličnom doživljaju procesa, doživljaj drame u nastajanju (procesne drame; bitni trenuci), koji svako zapisuje pojedinačno. Deljenje promišljanja i njihovo povezivanje s osnovnim principima drame u nastajanju.
Procena/ocena radionice (po potrebi)	<ul style="list-style-type: none"> • Zapisivanje subjektivnih refleksija (13. faza). • Refleksivna diskusija na osnovu subjektivnih doživljaja i obrazovnog okruženja (prostora aktivnosti).

Plan treće radionice

Naziv radionice	Izgradnja miroljubivog društva
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> • Predstavljanje osnovnih istorijskih podataka o minojskoj civilizaciji • Predstavljanje principa izgradnje miroljubivog društva • Predstavljanje principa miroljubivog rešavanja sukoba
Obrazovni ishodi radionice	<ul style="list-style-type: none"> • Učenje o principima života u miroljubivom društvu • Učenje o principima miroljubivog rešavanja sukoba
Trajanje	90 minuta
Ime autora	Kostas Dijamantis-Balaskas, Action Synergy, Grčka
Umetničke forme	Pozorište
Učesnici	Maksimalni broj učesnika je 28
Broj facilitatora potrebnih po grupi	1
Metode učenja	Gluma (<i>role-playing</i>)
Potrebni resursi i materijali	<ul style="list-style-type: none"> • Vizuelna nastavna sredstva (slike, videi) o minojskoj civilizaciji • Marker, papir i flomasteri (hemijske) za izradu mirovne povelje • Bela tabla ili flipčart papir za grupnu diskusiju

	<ul style="list-style-type: none"> • Samolepljivi papirići (<i>Post-it</i>) za individualne refleksije
Struktura radionice	
Uvod	<p>Trajanje: 90 minuta</p> <p>Naziv ove radionice je <i>Izgradnja miroljubivog društva</i>, a cilj joj je uvod u temu principa života u miroljubivom društvu.</p>
Fizičko i grasovno zagrevanje i igre	<p>Dobrodošlica i kratko predstavljanje radionice (5 minuta)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uvod facilitatora: Dobrodošlica učesnicima i kratko predstavljanje facilitatora. • Ciljevi radionice: Objasniti da je cilj radionice učenje o principima mirovnog obrazovanja na primeru istorije miroljubive minojske civilizacije i pozorišta. • Akcent na miru: Istaći da su Minojci poznati po svojoj miroljubivoj prirodi i onome što su postigli saradnjom i u harmoniji. <p>Uvodna aktivnost zagrevanja: imena, gest mira (10 minuta)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aktivnost: Učesnici se predstavljaju i pokazuju gest ili izvode radnju koja za njih simbolizuje mir. • Svrha: Izgradnja osećaja zajedništva i predstavljanje koncepta mira na sopstveni način, koji je istovremeno i zanimljiv.
Glavna lekcija sa vežbama i glavna tema	<p>Trajanje: 20 minuta</p> <p>1. Predstavljanje minojske civilizacije (10 minuta)</p> <p>Pomoću slika i video zapisa istaći miroljubive odlike minojskog društva, na primer, razvijenu arhitekturu, umetnost i trgovinske odnose. Razgovarati o tome kako su Minojci održavali mir i koji su faktori doprinosili njihovom miroljubivom suživotu. Naglasiti činjenicu da je miroljubiva priroda Minojaca omogućila kulturni i tehnološki razvoj.</p> <p>2. Uvod u mirovno obrazovanje (10 minuta)</p> <p>Definisati mirovno obrazovanje i njegov značaj. Razgovarati o tome kako se minojski pristup društvu podudara s principima mirovnog obrazovanja. Istaći činjenicu da nas poznavanje i razumevanje miroljubive minojske civilizacije može naučiti lekcijama važnim za današnje društvo.</p> <p>1. faza: Predstavljanje minojske civilizacije</p>

2. faza: Aktivnosti izgradnje mira

Trajanje: 40 minuta

1. Debata i diskusija o Minojcima (20 minuta)

Podeliti učesnike u male grupe i svakoj grupi dodeliti neko mirnodopsko dostignuće minojske civilizacije (npr. običaji pri trgovanju, tehnike u građevinarstvu, verske ceremonije). Svaka grupa razgovara o tome kako njihovo dostignuće odražava vrednosti mira i saradnje i priprema malu pozorišnu radnju/akciju kojom će to i predstaviti. Grupe osmišljavaju kratke scene o ovim mirnodopskim ostvarenjima. Nakon svakog predstavljanja, pokreće se diskusija o mirnodopskim strategijama i vrednostima koje su pomogle da se ostvare ova dostignuća.

2. Grupno pripovedanje (20 minuta)

U malim grupama, učesnici zajednički osmišljavaju priču koja se dešava u minojskoj civilizaciji kojom se ističe značaj mira i saradnje. Svaka grupa dobija početnu rečenicu i na osnovu nje dalje gradi priču (npr. svetkovina koja okuplja različite zajednice, grupni građevinski projekat, trgovački pregovori kojima se izbegava sukob). Grupe dele svoje priče sa svim učesnicima radionice putem malih pozorišnih aktivnosti.

3. faza: Priprema mirovne povelje

Trajanje: 20 minuta

1. Predstavljanje aktivnosti izrade mirovne povelja (5 minuta)

- **Objašnjenje:** Predstaviti koncept mirovne povelje kao skup smernica ili principa za očuvanje mira u zajednici.
- **Povezivanje s minojskim dostignućima:** Objasniti kako je miroljubivost Minojcima donela uspeh i kako se možemo ugledati na njih.

2. Grupna aktivnost: izrada mirovne povelje (15 minuta)

- **Aktivnost:** U malim grupama, inspirisani minojskim vrednostima, pređašnjom diskusijom i iskustvom pričanja priče, učesnici koriste tehniku slobodnih asocijacija da bi predložili principe koji su po njihovom uvjerenju suštinski za očuvanje mira.

	<ul style="list-style-type: none"> ○ Objedinjavanje informacija: Grupe se sastavljaju kako bi objedinile ideje i izradile jedinstvenu mirovnu povelju. ○ Isticanje minojskog iskustva: Konačna verzija mirovne povelje treba obavezno da odražava miroljubivi i saradnički duh minojske civilizacije.
<p>Promišljanja i utisci</p>	<p>4. faza: Refleksije i povratne informacije</p> <p>Trajanje: 15 minuta</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Lična promišljanja (5 minuta) <ul style="list-style-type: none"> ○ Individualni zadatak: Učesnici zapisuju sopstvene refleksije o onome što su naučili o miru i rešavanju sukoba. 2. Deljenje s grupom (10 minuta) <ul style="list-style-type: none"> ○ Aktivnost: Učesnici dele svoje utiske s grupom. ○ Diskusija: Facilitator vodi diskusiju o glavnim zaključcima i kako učesnici mogu primeniti naučeno u svakodnevnom životu. <p>5. faza: Kraj radionice</p> <p>Trajanje: 10 minuta</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Rekapitulacija i zahvaljivanje (5 minuta) <ul style="list-style-type: none"> ○ Rekapitulacija: Rezimiranje glavnih zaključaka radionice. ○ Zahvaljivanje: Zahvaliti se učesnicima na učešću i radu. 2. Mirovni simbol ili gestikulacija (finalna aktivnost) (5 minuta) <ul style="list-style-type: none"> ○ Aktivnost: Za kraj, svako od učesnika pokazuje mirovni simbol ili gest ili saopštava poruku mira pomoću reči.

Izrazi mira: simboli, novčići i skulpture

Prona: Crna Gora

Naziv modula	Izrazi mira: simboli, novčići i skulpture
<p>Sažetak – Opis modula</p>	<p>Modul <i>Izrazi mira: simboli, novčići i žive skulpture</i> integriše tri radionice osmišljene da istraže mir i jedinstvo kroz kreativno izražavanje. Učesnici će se baviti stvaranjem simboličkih mozaika, izradom novčića mira i korišćenjem telesnih skulptura za predstavljanje istorijskih perioda. Kroz ove aktivnosti razvićaće dublje razumevanje ličnog i kolektivnog mira, podstičući empatiju i saradnju.</p> <p>Prva radionica <i>Simboli Mira: Kreiranje Mozaika Jedinstva</i> podstiče učesnike da stvaraju individualne simbole koji predstavljaju mir, koji se zatim kombinuju u zajednički mozaik. Druga radionica <i>Izrada Novčića Mira</i> uključuje učesnike u izradu glinenih novčića koji simbolizuju njihove vrednosti mira. Poslednja radionica, <i>Skulpture Vremena: Prošlost, Sadašnjost, Budućnost</i> vodi učesnike kroz korišćenje telesnih skulptura kako bi promislili svoju prošlost, sadašnjost i budućnost, kulminirajući u kolektivnoj pozi koja predstavlja zajedničko sadašnje jedinstvo.</p> <p>Ove radionice koriste umetničko izražavanje kao medij za diskusiju i internalizaciju koncepata mira, ličnog razvoja i kohezije zajednice. Na kraju modula učesnici će poboljšati svoju samosvest, kreativne veštine i sposobnost da rade zajedno ka zajedničkim ciljevima.</p>
<p>Obrazovni ciljevi modula</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Podsticanje samorefleksije i ličnog izražavanja kroz razne umetničke forme. ● Promovisanje razumevanja i empatije među učesnicima. ● Podsticanje kreativne saradnje i efikasne komunikacije. ● Istraživanje i internalizacija koncepata mira i jedinstva.
<p>Obrazovni ishodi modula</p>	<p>Po završetku modula, učesnici će moći da:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Kreiraju i interpretiraju simboličke prikaze mira i jedinstva. ● Artikulišu lična iskustva i vrednosti kroz umetničko izražavanje. ● Sarađuju sa drugima u stvaranju jedinstvenih kolektivnih umetničkih projekata. ● Sagledaju lični razvoj i razumeju značaj mira u svojim

	životima i zajednicama.
Teorijska osnova/pristup	<p>Teorijski pristup ovog modula zasniva se na art terapiji i mirovnom obrazovanju. Art terapija koristi kreativne procese za poboljšanje mentalnog zdravlja i blagostanja, omogućavajući samoizražavanje i emocionalno izlječenje. Angažovanjem u umetničkim aktivnostima, pojedinci mogu istraživati svoje unutrašnje misli i osećanja, što vodi ka većoj samosvesti i ličnom rastu.</p> <p>Mirovno obrazovanje ima za cilj da usadi vrednosti, stavove i veštine neophodne za sprečavanje konflikta i promovisanje harmonije. Naglašava empatiju, poštovanje različitosti i važnost kolektivnog rešavanja problema. Kroz kreativne radionice u ovom modulu, učesnici će ne samo izraziti svoje individualne interpretacije mira, već i naučiti da cene i integrišu perspektive drugih.</p> <p>Kombinacija art terapije i mirovnog obrazovanja pruža holistički pristup razumevanju i unapređenju mira. Ovaj melanž pristupa omogućava učesnicima da se bave konceptom mira kako introspektivno tako i kolektivno, razvijajući dublje i složenije razumevanje šta znači živeti u harmoniji sa sobom i drugima.</p>
Metode i tehnike učenja	<ul style="list-style-type: none"> ● Vođene kreativne vežbe ● Individualne i grupne aktivnosti ● Diskusije i prezentacije ● Refleksivna praksa ● Kolaborativni projekti
Detaljan opis modula	<p>Radionica 1: <i>Simboli mira: kreiranje mozaika jedinstva</i> Učesnici stvaraju individualne simbole mira i predstavljaju ih grupi. Ovi simboli se zatim kombinuju u kolektivni mozaik koji predstavlja jedinstvo. Fokus na samoizražavanje, simboličko razmišljanje i saradnju.</p> <p>Radionica 2: <i>Izrada novčića mira</i> Učesnici meditiraju o unutrašnjem miru i stvaraju glinene novčiće koji predstavljaju njihove vrednosti. Novčići služe kao metafora za trajnu prirodu kulturnih vrednosti. Naglasak je na introspekciji, zanatstvu i istorijskoj svesti.</p> <p>Radionica 3: <i>Skulpture Vremena: Prošlost, Sadašnjost, Budućnost</i></p>

	<p><i>Mira</i> Učesnici dizajniraju skulpture koje simbolizuju njihovu prošlost, sadašnjost i budućnost. Predstavljaju ove skulpture i rade zajedno kako bi kreirali kolektivnu sadašnju pozu. Ističe ličnu refleksiju, pokret kao umetnost i timski rad.</p>
Procena modula	<ul style="list-style-type: none"> ● Zadaci: 70% (kreativni projekti i prezentacije) ● Kontinuirana procena: 30% (učesće, saradnja i refleksivne vežbe)
Ocena modula	<ul style="list-style-type: none"> ● A: Izvanredna kreativnost, saradnja i dubina refleksije. ● B: Jaka kreativnost i saradnja, dobra refleksija. ● C: Adekvatan nivo kreativnosti i saradnje, dovoljna refleksija. ● D: Ograničena kreativnost, saradnja i refleksija. ● F: Nedovoljno učesće i nedostatak truda u kreativnim zadacima.
Izvori i obavezna literatura	<ul style="list-style-type: none"> ● Johnson, David. "The Art of Movement: Exploring Personal and Collective Stories." <i>Performance Studies Journal</i>, Vol. 11, 2020. ● Smith, Laura. "Collaborative Art Projects for Community Building." Community Arts Press, 2019. ● Brown, Michael. "The Power of Performance Art." <i>Artistic Expression Review</i>, Vol. 7, 2021. ● Carter, Emily. "Symbols and Their Meanings." <i>Cultural Studies Review</i>, Vol. 3, 2019. ● Davis, Maria. "Collaborative Art Projects: A Guide for Facilitators." Community Arts Press, 2018.
Dodatna literatura	<ul style="list-style-type: none"> ● Thompson, Sarah. "Art Therapy and Self-Reflection." <i>Therapy Journal</i>, Vol. 6, 2018. ● Green, Thomas. "Peace Education: Theory and Practice." <i>Peace Studies Review</i>, Vol. 9, 2017.
Izvori na internetu, časopisi, ostalo	<ul style="list-style-type: none"> ● International Art Therapy Organization (www.iato.org) ● Peace Education Network (www.peace-ed.org) ● Journal of Art for Social Change
Dodatni detalji	<p>Za više informacija o modulu, uključujući detaljne rasporede radionica, liste materijala i vodiče za facilitatora, kontaktirajte Vuka Vučerakovića u Fondaciji za promociju nauke Crne Gore – Prona vuk.vucerakovic@prona.org</p>

Radionica 1 – Prvi Deo

Naziv radionice	Simboli mira: kreiranje mozaika jedinstva
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Podsticanje kreativnosti i samoizražavanja kroz umetnost. ● Promovisanje mira i jedinstva unutar zajednice. ● Podsticanje saradnje i kolektivnog rešavanja problema.
Obrazovni ishodi radionice	<p>Po završetku radionice, učesnici bi trebalo da mogu da:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Izraze individualne ideje i vrednosti kroz simboličku umetnost. ● Razumeju značaj mira i jedinstva u društvu. ● Kolektivno stvore umetničko delo koje predstavlja vrednosti zajednice.
Trajanje	120 minuta
Autor	Vuk Vučeraković, Prona, Crna Gora
Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> · Vizuelna umetnost · Kolaborativna umetnost
Učesnici:	<ul style="list-style-type: none"> ● Maksimalan broj učesnika po grupi: 20 ● Dodatne potrebe: Pristupačan prostor za učesnike sa poteškoćama u kretanju i materijali za umetnost pogodni za različite nivoe veština.
Broj facilitatora potrebnih po grupi	2 facilitatora
Metode i tehnike učenja	<ul style="list-style-type: none"> ● Vođene kreativne vežbe ● Diskusije i prezentacije ● Grupni rad i saradnja ● Refleksivne vežbe
Potrebni resursi i materijali	<p>Resursi i materijali:</p> <p>(a) Facilitator:</p> <p>Flip chart i markeri</p> <p>Primeri simbola i njihova značenja</p> <p>Tajmer</p> <p>Kamera za dokumentovanje završnog mozaika</p> <p>(b) Učesnici:</p> <p>Listovi A4 papira</p> <p>Olovke, markeri ili bojice</p> <p>Lepak ili lepljiva traka</p>

	<p>Veliko platno ili tabla za mozaik</p> <p>Opcionalno: prirodni materijali (lišće, kamenje) pronađeni na lokalitetu za uključivanje u simbole</p> <p>*U slučaju da se zbog meteroloških ili geografskih uslova ne može pristupiti arheološkom nalazištu, radionica se uspješno može uraditi u zatvorenom prostoru koristeći pametne uređaje kao izvore simbola za inspiraciju.</p>
STRUKTURA RADIONICE	
Uvod	<p>Dužina: 10 minuta</p> <p>Facilitator će započeti predstavljanjem sebe i iznošenjem ciljeva i svrhe radionice. Objasniće pravila i smernice za komunikaciju i učešće, osiguravajući da svi razumeju važnost poštovanja i saradnje. Facilitator će zatim dati kratak pregled planiranih aktivnosti za sesiju.</p>
Glavna lekcija sa vežbama i glavna tema	<p>Trajanje: 90 minuta</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Uvod i prezentacija Facilitatora (10 minuta) ● Vežba 1: Crtanje simbola (20 minuta) ● Vežba 2: Individualna prezentacija simbola (40 minuta) ● Vežba 3: Kreiranje kolektivnog mozaika (20 minuta)
Opuštanje i odmor	<p>Trajanje: 5 minuta</p> <p>Vežba opuštanja: Grupno istezanje i disanje</p>
Promišljanja i utisci	<p>Trajanje: 10 minuta</p> <p>Refleksija i povratne informacije</p>
Prilozi	<ul style="list-style-type: none"> ● Dodatak A: Primeri simbola i njihova značenja ● Dodatak B: Detaljna uputstva za vežbe ● Dodatak C: Raspored i satnica radionice ● Dodatak D: Obrazac za povratne informacije učesnika
Izvori i obavezna literatura	<ul style="list-style-type: none"> · Smith, John. "Art and Peacebuilding." <i>Peace Journal</i>, Vol. 5, 2020. · Davis, Maria. "Collaborative Art Projects: A Guide for Facilitators." <i>Community Arts Press</i>, 2018. · Jones, Emily. "Symbols and Their Meanings." <i>Cultural Studies Review</i>, Vol. 3, 2019.
Procena /Ocena	<ul style="list-style-type: none"> ● Obrasci za povratne informacije učesnika prikupljeni na kraju

radionice (po potrebi)	<p>radionice.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Zapažanja i beleške Facilitatora tokom sesije. ● Procena završnog mozaika i individualnih simbola koje su učesnici kreirali, procena kreativnosti i razumevanja ključne teme mira i jedinstva.
-------------------------------	---

Radionica 1 – Drugi Deo

Naziv vežbe	Uvod
Broj vežbe	NP
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Predstaviti Facilitatora i učesnike jedni drugima. ● Utvrditi ciljeve, pravila i strukturu radionice. ● Stvoriti ugodno i otvoreno okruženje za učešće.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP
Uputstva	<ul style="list-style-type: none"> ● Facilitator se predstavlja i pozdravlja učesnike: <ul style="list-style-type: none"> ○ Započnite toplim pozdravom i kratkim uvodom o sebi. Podelite nešto o svojoj biografiji i interesovanju za temu radionice. ● Facilitator daje uvod u radionicu: <ul style="list-style-type: none"> ○ Pružite kratak pregled onoga što će radionica uključivati. Spomenite ključne teme i aktivnosti u kojima će učesnici učestvovati. ○ Primer: „Danas ćemo istraživati koncept mira i jedinstva kroz kreativne vežbe koje uključuju simboličnu umetnost, izradu i pokret. Naš cilj je podsticanje autorefleksije, empatije i zajedničke kreativnosti.” ● Facilitator utvrđuje mere bezbednosti i sigurnosti: <ul style="list-style-type: none"> ○ Izdvojite važne smernice za zdravlje i sigurnost. Obratite pažnju da svi učesnici budu svesni svih potrebnih mera opreza, posebno ako radionica uključuje fizičke aktivnosti ili rukovanje različitim materijalima. ● Facilitator uvodi prvu vežbu: <ul style="list-style-type: none"> ○ Objasnite strukturu radionice i redosled aktivnosti. Naglasite važnost aktivnog učešća i poštovanja u komunikaciji. ○ Primer: „Počecemo s individualnim vežbama gde ćete kreirati simbole ili skulpture koje predstavljaju vaša lična iskustva. Kasnije ćemo zajedno raditi na stvaranju zajedničkih umetničkih dela koja simbolizuju naše zajedničko razumevanje mira.” ● Pojašnjavanje pravila radionice i smernica za komunikaciju: <ul style="list-style-type: none"> ○ Navedi osnovna pravila za radionicu, kao što su pažljivo slušanje, omogućavanje svima da govore i održavanje pozitivnog i podržavajućeg okruženja. ○ Primer: „Podstičemo otvorenu i komunikaciju punu poštovanja. Molimo vas da pažljivo slušate kada drugi govore i da slobodno delite svoje misli i ideje.”

- Facilitator uključuje učesnike u vežbu za probijanje leda:
 - Koristite jednostavnu aktivnost za probijanje leda kako bi se učesnici međusobno upoznali. To može biti igra imena, zabavno pitanje ili kratko deljenje.
 - Primer: „Idemo u krug, podelite svoje ime i jednu riječ koja opisuje kako se danas osećate.”

Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> ● Facilitator: Osoba koja vodi i usmjerava radionicu. ● Učesnici: Osobe koje učestvuju u radionici. ● Osnovna pravila: Smernice postavljene kako bi se osiguralo poštovanje i produktivno okruženje. ● Probijanje leda: Aktivnost osmišljena da pomogne učesnicima da se upoznaju i osećaju ugodno jedni s drugima.
------------------------	--

Opis vežbe

Naziv vežbe	Crtanje simbola
Broj vežbe	1
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Poticanje individualne kreativnosti i samoizražavanja. ● Upoznavanje učesnika s konceptom simbolizma. ● Povezivanje lične simbole s temom mira u društvu.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska ka srednjoj
Potreban materijal	<ul style="list-style-type: none"> ● Listovi A4 papira ● Olovke, markeri ili bojice
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator daje uvod u radionicu – vidi ispod. 2. Facilitator utvrđuje zdravlje i sigurnost. 3. Facilitator uvodi prvu vežbu. 4. Učesnici dobijaju A4 papir i materijale za crtanje. 5. Facilitator objašnjava zadatak: svaki učesnik treba da nacrti simbol koji zamišlja da je pronađen na arheološkom nalazištu i da mu doda značenje vezano za mir u društvu. 6. Učesnicima se daje 20 minuta da završe svoje crteže. <p>Uvod u radionicu:</p> <p>(a) Ova radionica uključuje kreiranje i diskusiju simboličke umetnosti kako bi se promovisali mir i jedinstvo. Učesnici će individualno crtati simbole, a zatim zajedno stvoriti kolektivni mozaik.</p> <p>(b) Ključna tema je korištenje umetnosti i simbolizma za podsticanje mira i razumevanja unutar zajednice.</p>	

(c) Dodatne informacije: Učesnici su ohrabreni da duboko razmisle o simbolima koje kreiraju i kako ti simboli mogu predstavljati mir u širem društvenom kontekstu.

Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> ● Simbol: Znak ili lik koji se koristi kao konvencionalni predstavnik objekta, funkcije ili procesa. ● Mir: Stanje mira i tišine; sloboda od uznemirenja ili sukoba.
------------------------	---

Opis vežbe

Naziv vežbe	Individualna prezentacija simbola
Broj vežbe	2
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Omogućiti učesnicima da dele i objašnjavaju svoje lične simbole. ● Podstaci komunikaciju i razumevanje među učesnicima. ● Ojačati vezu između ličnih simbola i šire teme mira.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	Simboli nacrtani u vežbi 1
Uputstva	
<ul style="list-style-type: none"> ● Facilitator traži od učesnika da se okupe u krug. ● Svaki učesnik redom predstavlja sebe i svoj simbol grupi. ● Učesnici objašnjavaju značenje svog simbola i kako se odnosi na mir u društvu. ● Facilitator moderira diskusiju, potičući učesnike da postavljaju pitanja i komentarišu simbole drugih. ● Facilitator se stara da svako od učesnika ima barem 2 minuta da predstavi svoj simbol. 	
Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> ● Prezentacija: prikaz ili objašnjenje ideje, simbola ili koncepta grupi. ● Diskusija: razmena ideja i mišljenja između učesnika.

Opis vežbe

Naziv vežbe	Kreiranje kolektivnog mozaika
Broj vežbe	3

Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Promovisanje saradnje i zajedničkog kreativnog izražavanje. ● Vizualno predstavljanje ličnih simbola kao jedinstvenog umetničko djelo. ● Jačanje osećaja zajedništva među učesnicima.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	<ul style="list-style-type: none"> ● Veliko platno ili tabla za mozaik ● Lepak ili lepljiva traka ● Simboli nacrtani u vežbi 1
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator objašnjava zadatak: svaki učesnik će doprineti svojim simbolom u stvaranju zajedničkog mozaika. 2. Učesnici redom postavljaju svoje simbole na platno ili tablu, stvarajući jedinstveni mozaik. 3. Facilitator vodi proces postavljanja simbola, starajući se da svi učesnici učestvuju. 4. Nakon završetka mozaika, facilitator vodi kratku diskusiju o zajedničkom djelu i njegovom značenju. 	
Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> ● Mozaik: Umetničko delo sastavljeno od mnoštva sitnih, pojedinačnih delova. ● Zajedništvo: Stanje zajedničkog rada ili deljenja s drugima za postizanje zajedničkog cilja.

Opis vežbe

Naziv vežbe	Opuštanje i odmor: Grupno istežanje i disanje
Broj vežbe	4
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pomoći učesnicima da se opuste i smire. ● Preći iz stanja visoke energije saradničkog rada u smireno stanje. ● Podstaći osećaj ispunjenosti i jedinstva.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Srednja
Potreban materijal	NP

Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator vodi učesnike kroz seriju laganih istezanja. 2. Facilitator vodi kratku vežbu disanja, podstičući duboke, spore udisaje i izdisaje. 3. Učesnici su pozvani da tiho razmisle o aktivnostima radionice. 	
Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> ● Istezanje: vežbe osmišljene za poboljšanje elastičnosti mišića i opsega pokreta u zglobovima. ● Vežba disanja: Praksa koja uključuje specifične obrasce disanja s ciljem opuštanja i mentalne jasnoće.

Opis vežbe

Naziv vežbe	Promišljanja i utisci
Broj vežbe	5
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Omogućiti učesnicima da podele svoje misli i osećanja. ● Prikupiti povratne informacije za poboljšanje budućih radionica. ● Ojačati učenje i emocionalna iskustva sa radionice.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	Obrazac za povratne informacije učesnika (Dodatak D)
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator poziva učesnike da sednu u krug. 2. Učesnici su zamoljeni da podele svoje misli i osećanja o radionici. 3. Facilitator postavlja pitanja za vođenje refleksije (npr., „Šta vam se najviše dopalo?“ „Šta ste naučili?“). 4. Učesnici popunjavaju Obrazac za povratne informacije koji im je dat. 5. Facilitator zahvaljuje svima na učešću i zatvara sesiju. 	
Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> ● Refleksija: Ozbiljno razmišljanje ili razmatranje. ● Povratne informacije: Informacije date učesniku o njihovom učinku koje se mogu koristiti za poboljšanje.

Brošura za pratnju radionice

Naziv radionice	Simbol mira: stvaranje mozaika jedinstva
------------------------	---

Naslov brošure	Simboli jedinstva i mira
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> ● Podstaknuti kreativnost i samoizražavanje kroz simboličnu umetnost. ● Promovisati mir i jedinstvo unutar zajednice. ● Podići saradnju i kolektivnu kreativnost.
Glavne tačke	<ul style="list-style-type: none"> · Ključna tačka jedan: Simboli mogu biti moćni predstavnici ideja i vrednosti. <ul style="list-style-type: none"> ● Učesnici uče kako da kreiraju simbole koji predstavljaju mir i jedinstvo. · Ključna tačka dva: Umetnost može olakšati lično izražavanje i zbližavanje zajednice. <ul style="list-style-type: none"> ● Stvaranje i deljenje ličnih simbola pomaže učesnicima da razumu i cijene različite perspektive. · Ključna tačka tri: Saradnja poboljšava kreativnost i jača veze unutar zajednice. <ul style="list-style-type: none"> ● Rad zajedno na stvaranju zajedničkog mozaika podstiče osećaj jedinstva i zajedničkog cilja.
Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> ● Simbol: Znak ili oznaka koji predstavlja ideju, objekat ili odnos. ● Samoizražavanje: Izražavanje vlastitih osećanja, misli ili ideja. ● Mozaik: Slika ili uzorak stvoren slaganjem zajedno malih obojenih komada tvrdog materijala, poput kamena, pločica ili stakla. ● Jedinstvo: Stanje jedinstva ili povezanosti kao celina. ● Saradnja: Rad sa nekim na proizvodnji ili stvaranju nečega.
Resursi	<ul style="list-style-type: none"> ● Lokalni muzeji umetnosti: često imaju izložbe o simboličnoj umetnosti i mozaicima. ● Grupe mirovnih aktivista: mogu pružiti dodatne resurse i aktivnosti fokusirane na promovisanje mira i jedinstva. ● Zajednički umetnički centri: Nude radionice i materijale za saradničke umetničke projekte.

Reference	<ul style="list-style-type: none"> ● Brown, Lisa. „Simboli i njihova značenja u umetnosti.“ Art History Journal, Vol. 12, 2019. ● Anderson, Mark. „Zajednički umetnički projekti: Izgradnja jedinstva kroz kreativnost.“ Unity Press, 2017. ● Carter, Emily. „Moć simbola u društvu.“ Cultural Studies Quarterly, Vol. 8, 2021.
------------------	--

Radionica 2 – Prvi deo

Naziv radionice	Stvaranje novčića mira
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Razvijati unutrašnji mir i samosvest kroz meditaciju. ● Podsticati kreativno izražavanje i simboličko razmišljanje. ● Promovisati razumevanje kulturnih vrednosti i njihovog prikazivanja u umetnosti.
Obrazovni ishodi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Dosegnuti unutrašnji mir. ● Izražavati svoje lične vrednosti i ideje kroz umetnost. ● Razumeti kulturni značaj novčića kao istorijskih artefakata.
Trajanje	120 minuta
Autor	Vuk Vučeraković, Prona, Crna Gora
Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> ● Meditacija ● Simbolička umetnost ● Skulptura
Učesnici	<ul style="list-style-type: none"> ● Maksimalan broj učesnika po grupi: 20 ● Dodatne potrebe: Pristupačan prostor za učesnike s problemima mobilnosti i umetnički materijali prikladni za različite nivoe veština.
Broj facilitatora potrebnih po grupi	2 facilitatora
Metode i tehnike učenja	<ul style="list-style-type: none"> ● Vođena meditacija ● Individualna kreativna aktivnost ● Grupna diskusija i prezentacija
Potrebni resursi i materijali	(a) Facilitator: <ul style="list-style-type: none"> ● Muzički uređaj i smirujuća muzika za meditaciju ● Flipchart i markeri ● Tajmer

	<ul style="list-style-type: none"> ● Kamera za dokumentovanje završnih radova <p>(b) Učesnici:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Udobna sedišta ili prostirke za meditaciju ● Glina ● Alati za oblikovanje ● Boje i četkice za ukrašavanje novčića
STRUKTURA RADIONICE	
Uvod	<p>Trajanje: 5 minuta</p> <p>Facilitator će započeti predstavljanjem sebe i iznošenjem ciljeva i svrhe radionice. Objasniće pravila i smernice za komunikaciju i učešće, osiguravajući da svi razueju važnost poštovanja i saradnje. Facilitator će zatim dati kratak pregled planiranih aktivnosti za sesiju.</p>
Glavna lekcija sa vežbama i glavna tema	<p>Trajanje: 100 minuta</p> <ul style="list-style-type: none"> ● vežba 1: Vođena meditacija ● vežba 2: Deljenje reči mira ● vežba 3: Stvaranje novčića mira ● vežba 4: Predstavljanje novčića i njihovih značenja
Opuštanje i odmor	<p>Trajanje: 5 minuta</p> <p>Vežba opuštanja i odmora: Grupno istezanje i disanje</p>
Promišljanja i utisci	<p>Trajanje: 10 minuta</p> <p>Promišljanja i utisci</p>
Prilozi	<ul style="list-style-type: none"> ● Prilog A: primeri simbola i njihovih značenja ● Prilog B: Detaljna uputstva za vežbe ● Prilog C: Raspored i vremenski okvir radionice ● Prilog D: Obrazac za povratne informacije učesnika
Izvori i obavezna literatura	<ul style="list-style-type: none"> ● Smith, John. „Umetnost i izgradnja mira.” Peace Journal, Vol. 5, 2020. ● Davis, Maria. „Kolektivni umetnički projekti: Vodič za facilitators.” Community Arts Press, 2018. ● Jones, Emily. „Simboli i njihova značenja.” Cultural Studies Review, Vol. 3, 2019.

Procena /Ocena radionice (po potrebi)	<ul style="list-style-type: none"> • Obrasci za povratne informacije učesnika prikupljeni na kraju radionice. • Zapažanja i beleške koje su facilitatori zabeležili tokom sesije. • Ocena završnih novčića i individualnih prezentacija, procenjujući kreativnost i razumevanje ključne teme mira i jedinstva.
--	---

Radionica 2 – Drugi deo

Naziv vežbe	Uvod
Broj vežbe	NP
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Predstaviti Facilitatora i učesnike jedne drugima. • Utvrditi ciljeve, pravila i strukturu radionice. • Stvoriti prijatno i otvoreno okruženje za učešće.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP
Uputstva	
<ul style="list-style-type: none"> • Facilitator se predstavlja i pozdravlja učesnike: <ul style="list-style-type: none"> ○ Započnite toplim pozdravom i kratkim uvodom o sebi. Podelite nešto o svojoj biografiji i interesovanju za temu radionice. • Facilitator daje uvod u radionicu: <ul style="list-style-type: none"> ○ Pružite kratak pregled onoga što će radionica uključivati. Spomenite ključne teme i aktivnosti u kojima će učesnici učestvovati. ○ Primer: „Danas ćemo istraživati koncept mira i jedinstva kroz kreativne vežbe koje uključuju simboličnu umetnost, izradu i pokret. Naš cilj je podsticanje autorefleksije, empatije i zajedničke kreativnosti.” • Facilitator utvrđuje mere bezbednosti i sigurnosti: <ul style="list-style-type: none"> ○ Izdvojite važne smernice za zdravlje i sigurnost. Obratite pažnju da svi učesnici budu svesni svih potrebnih mera opreza, posebno ako radionica uključuje fizičke aktivnosti ili rukovanje različitim materijalima. • Facilitator uvodi prvu vežbu: <ul style="list-style-type: none"> ○ Objasnite strukturu radionice i redosled aktivnosti. Naglasite važnost aktivnog učešća i poštovanja u komunikaciji. ○ Primer: „Počecemo s individualnim vežbama gde ćete kreirati simbole ili skulpture koje predstavljaju vaša lična iskustva. Kasnije ćemo zajedno raditi na stvaranju zajedničkih umetničkih dela koja simbolizuju naše zajedničko razumevanje mira.” • Pojašnjavanje pravila radionice i smernica za komunikaciju: <ul style="list-style-type: none"> ○ Navedi osnovna pravila za radionicu, kao što su pažljivo slušanje, omogućavanje svima da govore i održavanje pozitivnog i podržavajućeg okruženja. 	

<ul style="list-style-type: none"> ○ Primer: „Podstičemo otvorenu i komunikaciju punu poštovanja. Molimo vas da pažljivo slušate kada drugi govore i da slobodno delite svoje misli i ideje.” ● Facilitator uključuje učesnike u vežbu za probijanje leda: <ul style="list-style-type: none"> ○ Koristite jednostavnu aktivnost za probijanje leda kako bi se učesnici međusobno upoznali. To može biti igra imena, zabavno pitanje ili kratko deljenje. ○ Primer: „Idemo u krug, podelite svoje ime i jednu riječ koja opisuje kako se danas osećate.” 	
Ključni pojmovi	Smernice, raspored, bezbednost

Naziv vežbe	Vođena meditacija
Broj vežbe	1
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pomoći učesnicima da postignu stanje unutrašnjeg mira. ● Podstaci introspekciju i samosvest. ● Postaviti temelje za kreativne vežbe koje slede.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska ka srednjoj
Potreban materijal	<ul style="list-style-type: none"> ● Muzički uređaj ● Smirujuća muzika
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator se predstavlja i pozdravlja sve prisutne. 2. Facilitator daje bezbedonosne i sigurnosne smernice. 3. Facilitator predstavlja uvod u radionicu – vidi ispod. 4. Facilitator uvodi prvu vežbu. 5. Učesnici nalaze udoban položaj i zatvaraju oči. 6. Facilitator pušta umirujuću muziku i vodi učesnike kroz meditaciju, tražeći od njih da se fokusiraju na svoj unutarnji mir i ono što ih čini smirenim u svakodnevnom životu. 7. Nakon 10 minuta, učesnici su zamoljeni da razmišljaju o tri reči koje opisuju njihov unutarnji mir. <p>Uvod u Radionicu:</p> <p>(a) Ova radionica uključuje korištenje meditacije i umetničkog stvaranja kako bi se istraživale i izrazile lične vrednosti povezane s mirom. Učesnici će meditirati, stvarati simbolične novčiće i diskutovati o njihovom značenju.</p> <p>(b) Ključna tema je korištenje introspekcije i umetnosti kako bi se unapredili mir i</p>	

razumevanje unutar zajednice.

(c) Dodatne informacije: učesnici su ohrabreni da se opuste i puste svoju kreativnost da prirodno teče.

Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> • Meditacija: praksa u kojoj pojedinac koristi tehniku za fokusiranje uma na određeni predmet, misao ili aktivnost kako bi postigao mentalno jasno i emocionalno mirno stanje. • Unutarnji mir: stanje mentalne i duhovne smirenosti, sa dovoljno znanja i razumevanja da se održi jakim u suočavanju sa stresom.
------------------------	--

Opis vežbe

Naziv vežbe	Deljenje reči mira
Broj vežbe	2
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Omogućiti učesnicima da artikuliraju svoje unutarnje misli i osećaje. • Podstaknuti komunikaciju i razumevanje među učesnicima. • Pripremiti teren za kreativnu vežbu koja sledi.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP
Uputstva	
<ul style="list-style-type: none"> • Facilitator moli učesnike da se okupe u krug. • Svaki učesnik, redom, predstavlja sebe i deli tri reči koje je smislio tokom meditacije. • Grupa se ohrabruje da pažljivo sluša i razmišlja o riečima koje sugerišu drugi učesnici. 	
Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> • Samoizražavanje: Izražavanje nečijih osećanja, misli ili ideja. • Komunikacija: Prenosenje ili razmena informacija ili vesti.

Opis vežbe

Naziv vežbe	Kreiranje novčića mira
--------------------	-------------------------------

Broj vežbe	3
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Podstaći učesnike da prenesu svoje misli i vrednosti u opipljiv oblik / objekat. ● Istaknuti kulturni i istorijski značaj novčića kao simbola. ● Unapređenje kreativnosti i veštine izrade.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	<ul style="list-style-type: none"> ● Glina ● Alati za oblikovanje ● Boje i četkice
Uputstva	
<ul style="list-style-type: none"> ● Facilitator objašnjava zadatak: učesnici će napraviti novčić od gline koji će predstavljati vrednosti koje su prepoznali u prethodnim vežbama. ● Učesnicima se daje glina i alati za oblikovanje. ● Facilitator podseća učesnike da njihovi novčići treba da simbolizuju mir; treba da razmisle i o tome kako novčići kao istorijski artefakti odražavaju vrednosti društva. ● Učesnicima je dato 30 minuta za oblikovanje i ukrašavanje novčića. ● Facilitator pomaže i vodi učesnike po potrebi. 	
Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> ● Simbolizam: upotreba simbola za predstavljanje ideja ili osobina. ● Artefakt: predmet koji su napravili ljudi, tipično od kulturnog ili istorijskog interesa.

Opis vežbe

Naziv vežbe	Predstavljanje novčića i njihovo značenje
Broj vežbe	4
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pružiti priliku učesnicima da podele svoja ostvarenja i ideje koje su ih vodile pri stvaranju. ● Podstaći osećaj postignuća i zajedništva. ● Ojačati važnost zajedničkih vrednosti i mira.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	<ul style="list-style-type: none"> ● Novčići napravljeni u vežbi 3

Uputstva	
<ul style="list-style-type: none"> ● Facilitator moli učesnike da se okupe u krug. ● Svaki učesnik predstavlja svoj novčić grupi, objašnjavajući vrednosti koje predstavlja i šta bi kupili ovom „valutom mira”. ● Grupa se ohrabruje da postavlja pitanja i podeli utiske. ● Facilitator se stara da svaki učesnik ima otprilike 2 minuta za prezentaciju. 	
Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> ● Prezentacija: čin prikazivanja i objašnjavanja sadržaja ili teme publici. ● Valuta: sistem novca u opštoj upotrebi u određenoj zemlji.

Opis vežbe

Naziv vežbe	Opuštanje i odmor: grupno istežanje i disanje
Broj vežbe	5
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pomoći učesnicima da se opuste i smire. ● Preći iz stanja visoke energije saradničkog rada u smireno stanje. ● Podstaći osećaj ispunjenosti i jedinstva.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Srednja
Potreban materijal	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator vodi učesnike kroz seriju laganih istežanja. 2. Facilitator vodi kratku vežbu disanja, podstičući duboke, spore udisaje i izdisaje. 3. Učesnici su pozvani da tiho razmisle o današnjim aktivnostima. 	
Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> ● Istežanje: vežbe dizajnirane za poboljšanje elastičnosti mišića i opsega pokreta u zglobovima. ● Vežba disanja: Praksa koja uključuje specifične obrasce disanja radi promovisanja opuštanja i mentalne jasnoće.

Opis vežbe

Naziv vežbe	Promišljanja i utisci
Broj vežbe	6
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Omogućiti učesnicima da podele svoje misli i osećanja. ● Prikupiti povratne informacije za poboljšanje budućih radionica. ● Ojačati učenje i emocionalna iskustva sa radionice.

Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	Obrazac za povratne informacije učesnika (Dodatak D)
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator poziva učesnike da sednu u krug. 2. Moli učesnike da podele svoje misli i osećanja o radionici. 3. Facilitator postavlja pitanja za vođenje refleksije (npr., „Šta vam se najviše dopalo?“ „Šta ste naučili?“). 4. Učesnici popunjavaju Obrazac za povratne informacije koji im je dat. 5. Facilitator zahvaljuje svima na učešću i zatvara sesiju. 	
Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> ● Promišljanje: ozbiljno razmišljanje ili razmatranje. ● Povratne informacije: Informacije date učesniku o njihovom učinku koje se mogu koristiti za poboljšanje.

Brošura za pratnju radionice

Naziv radionice	Kreiranje novčića mira
Naziv formulara	Simboli Unutrašnjeg Mira
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> ● Podsticanje unutrašnjeg mira i samosvesti putem meditacije. ● Podsticanje kreativnog izražavanja i simboličkog razmišljanja. ● Unapređenje razumevanja kulturnih vrednosti i njihovog prikazivanja u umetnosti.
Središnje ideje	<p>Ključna tačka jedan: unutrašnji mir može se razvijati putem meditacije i introspekcije.</p> <p>Meditacija pomaže pojedincima da se fokusiraju na ono što ih smiruje i usmerava, što doprinosi osećaju unutrašnjeg mira.</p> <p>Ključna tačka dva: Umetnost može biti moćan medij za izražavanje ličnih i društvenih vrednosti.</p> <p>Stvaranje simboličke umetnosti omogućava pojedincima da predstave svoje unutrašnje misli i osećaje na opipljiv način.</p> <p>Ključna tačka tri: Novčići imaju istorijski značaj i mogu odražavati vrednosti društva.</p>

	Razumevanje kulturnog i istorijskog značaja novčića pomaže nam da cijenimo njihovu ulogu u predstavljanju društvenih vrednosti.
Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> ● Meditacija: praksa pri kojoj pojedinac koristi tehniku kako bi usmerio um na određeni objekat, misao ili aktivnost kako bi postigao mentalno jasno i emocionalno mirno stanje. ● Unutrašnji mir: stanje mentalnog i duhovnog smirenja, sa dovoljno znanja i razumevanja da se pojedinac održi jakim u susretu sa stresom. ● Samoizražavanje: izražavanje svojih osećanja, misli ili ideja. ● Simbolika: upotreba simbola za predstavljanje ideja ili kvaliteta. ● Artefakt: ljudskom rukom stvoren objekat, obično od kulturnog ili istorijskog značaja. ● Valuta: sistem novca u opštoj upotrebi u određenoj zemlji.
Resursi	<ul style="list-style-type: none"> ● Lokalni muzeji: često imaju izložbe istorijskih artefakata, uključujući novčiće. ● Lokalne grupacije za mir: mogu pružiti dodatne resurse i aktivnosti usmerene na promovisanje mira. ● Centri za društvenu umetnost: nude radionice i materijale za kreativni izraz.
Reference	<ul style="list-style-type: none"> ● Johnson, David. "The Art of Movement: Exploring Personal and Collective Stories." <i>Performance Studies Journal</i>, Vol. 11, 2020. ● Smith, Laura. "Collaborative Art Projects for Community Building." Community Arts Press, 2019. ● Brown, Michael. "The Power of Performance Art." <i>Artistic Expression Review</i>, Vol. 7, 2021.

Radionica 3 – Prvi deo

Naziv radionice	Skulpture vremena: prošlost, sadašnjost i budućnost mira
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Podsticanje samorefleksije i ličnog izražavanja kroz pokret. ● Podsticanje razumevanja individualnih i kolektivnih iskustava. ● Unapređenje kreativnosti u saradnji i komunikaciji.

Obrazovni ishodi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Stvaranje i izvođenje simboličkih skulptura koje predstavljaju njihovu prošlost, sadašnjost i budućnost. ● Artikulacija ličnih iskustava i aspiracija kroz pokret i govor. ● Saradnja sa drugima kako bi se kreirala kolektivna skulptura koja ima jedinstveno značenje.
Trajanje	120 minuta
Autor	Vuk Vučeraković, Prona, Crna Gora
Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> ● Pokret i scenska umetnost - Pozorište ● Skulptura (Tijelo kao skulptura) ● Kolektivna umetnost
Učesnici	<p>Maksimalan broj učesnika po grupi: 20</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Dodatne potrebe: udobna odeća za pokret, veliki otvoren prostor.
Broj facilitatora potrebnih po grupi	1 - 2 facilitatora po grupi
Metode i tehnike učenja	<ul style="list-style-type: none"> ● Vođene vežbe ● Individualne i grupne aktivnosti ● Diskusije i prezentacije ● Refleksivna praksa
Potrebni resursi i materijali	<p>(a) Facilitator:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Tajmer ili sat ● Notes i olovka za beleške ● Uputstva za vežbe ● <p>(c) Učesnici:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Udobna odeća za pokret ● Otvoren prostor za slobodno kretanje
STRUKTURA RADIONICE	
Uvod	<p>Trajanje: 5 minuta</p> <p>Facilitator će započeti uvodom, predstavljanjem sebe i objašnjenjem ciljeva i svrhe radionice. Objasniće pravila i smernice za komunikaciju i učešće, trudeći se da svi razumeju važnost poštovanja i saradnje. Facilitator će zatim dati kratak pregled planiranih aktivnosti za sesiju.</p>

Osnovni čas sa vežbama i ključnom temom	Trajanje: 90 minuta <ul style="list-style-type: none"> ● Vežba 1: Kreiranje skulptura za prošlost, sadašnjost i budućnost ● Vežba 2: Prezentacija individualnih skulptura ● Vežba 3: Kreiranje kolektivne skulpture za sadašnjost
Opuštanje i odmor	Trajanje: 5 minuta Opuštanje i odmor: Grupno istezanje i disanje
Promišljanja i utisci	Trajanje: 20 minuta Promišljanja i utisci
Prilozi	Dodatak A: Detaljna uputstva za vežbe Dodatak B: Raspored i vremenski plan radionice Dodatak D: Formular za povratne informacije učesnika
Reference i obavezna literatura	<ul style="list-style-type: none"> ● Johnson, David. "The Art of Movement: Exploring Personal and Collective Stories." <i>Performance Studies Journal</i>, Vol. 11, 2020. ● Smith, Laura. "Collaborative Art Projects for Community Building." Community Arts Press, 2019. ● Brown, Michael. "The Power of Performance Art." <i>Artistic Expression Review</i>, Vol. 7, 2021.
Procena /Ocena radionice (po potrebi)	<ul style="list-style-type: none"> ● Formulari za povratne informacije učesnika sakupljeni na kraju radionice. ● Uvidi i beleške facilitatora tokom sesije. ● Procena konačne kolektivne skulpture i individualnih prezentacija, procenjujući kreativnost i razumevanje ključne teme.

Radionica 3 – drugi deo

Naziv vežbe	Uvod
Broj vežbe	N/A
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Predstaviti facilitatora i učesnike jedne drugima. ● Utvrditi ciljeve, pravila i strukturu radionice. ● Stvoriti prijatno i otvoreno okruženje za učešće.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP

Uputstva

Facilitator se predstavlja i pozdravlja učesnike:

- Započnite toplim pozdravom i kratkim uvodom o sebi. Podelite nešto o svojoj biografiji i interesovanju za temu radionice.
- Facilitator daje uvod u radionicu:
 - Pružite kratak pregled onoga što će radionica uključivati. Spomenite ključne teme i aktivnosti u kojima će učesnici učestvovati.
 - Primer: „Danas ćemo istraživati koncept mira i jedinstva kroz kreativne vežbe koje uključuju simboličnu umetnost, izradu i pokret. Naš cilj je podsticanje autorefleksije, empatije i zajedničke kreativnosti.”
- Facilitator utvrđuje mere bezbednosti i sigurnosti:
 - Izdvojite važne smernice za zdravlje i sigurnost. Obratite pažnju da svi učesnici budu svesni svih potrebnih mera opreza, posebno ako radionica uključuje fizičke aktivnosti ili rukovanje različitim materijalima.
- Facilitator uvodi prvu vežbu:
 - Objasnite strukturu radionice i redosled aktivnosti. Naglasite važnost aktivnog učešća i poštovanja u komunikaciji.
 - Primer: „Počecemo s individualnim vežbama gde ćete kreirati simbole ili skulpture koje predstavljaju vaša lična iskustva. Kasnije ćemo zajedno raditi na stvaranju zajedničkih umetničkih dela koja simbolizuju naše zajedničko razumevanje mira.”
- Pojašnjavanje pravila radionice i smernica za komunikaciju:
 - Navedi osnovna pravila za radionicu, kao što su pažljivo slušanje, omogućavanje svima da govore i održavanje pozitivnog i podržavajućeg okruženja.
 - Primer: „Podstičemo otvorenu i komunikaciju punu poštovanja. Molimo vas da pažljivo slušate kada drugi govore i da slobodno delite svoje misli i ideje.”
- Facilitator uključuje učesnike u vežbu za probijanje leda:
 - Koristite jednostavnu aktivnost za probijanje leda kako bi se učesnici međusobno upoznali. To može biti igra imena, zabavno pitanje ili kratko deljenje.
 - Primer: „Idemo u krug, podelite svoje ime i jednu riječ koja opisuje kako se danas osećate.”

Ključni pojmovi

- Facilitator: osoba koja vodi i usmerava radionicu.
- Osnovna pravila: Smernice postavljene kako bi se osiguralo poštovanje i produktivno okruženje.
- Probijanje leda: aktivnost osmišljena da pomogne učesnicima da se upoznaju i osećaju ugodno jedni s drugima.

Opis vežbe

Naziv vežbe	Stvaranje skulptura prošlosti, sadašnjosti i budućnosti
Broj vežbe	1

Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Podsticanje učesnika da razmišljaju o svojoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. ● Omogućavanje izražavanja sebe kroz pokrete tijela.
Fokus vežbe	Visok
Energija vežbe	Niska – srednja
Potreban materijal	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator se predstavlja i pozdravlja sve prisutne. 2. Facilitator uvodi radionicu – vidi ispod. 3. Facilitator uspostavlja objašnjava bezbedonosne mere. 4. Facilitator uvodi prvu vežbu. 5. Učesnici su pozvani da razmišljaju o svojoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. 6. Svaki učesnik svojim telom stvara skulpturu koja predstavlja njihovu prošlost, drugu za njihovu sadašnjost, i treću za budućnost. 7. Učesnici vežbaju tranziciju između ovih skulptura. <p>Uvod u radionicu:</p> <p>(a) Ova radionica uključuje korištenje pokreta kako bi se izrazile lične istorije i težnje. Učesnici će kreirati skulpture koje simbolizuju njihovu prošlost, sadašnjost i budućnost, te zatim raditi zajedno na stvaranju kolektivne reprezentacije.</p> <p>(b) Ključna tema je korištenje pokreta tela i simboličkih skulptura kako bi se istražila i podelila lična i kolektivna iskustva.</p> <p>(c) Dodatne informacije: Učesnici treba da se fokusiraju na izražavanje svojih istinskih osećanja i misli kroz svoje skulpture.</p>	
Ključni pojmovi	Skulptura, pokret, misli, ideje, težnje

Opis vežbe

Naziv vežbe	Prezentacija individualnih skulptura
Broj vežbe	2
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pružiti priliku učesnicima da podele svoje lične priče i skulpture. ● Podsticanje razumevanja i empatije među učesnicima.
Fokus vežbe	Visok

Energija vežbe	Nizak
Potreban materijal	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator poziva učesnike da se okupe na jednoj strani prostorije. 2. Svaki učesnik hoda do centra prostorije s neutralnim stavom. 3. Kada stignu do centra, učesnik zauzima svoju pozu za prošlost, izgovara nešto o njoj, zatim prelazi na svoju sadašnju pozu i objašnjava je, i na kraju zauzima svoju buduću pozu i govori. 4. Grupa sluša i promišlja svaku prezentaciju. 	
Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> • Prezentacija: čin prikazivanja i objašnjavanja sadržaja ili teme publici. • Empatija: sposobnost razumevanja i deljenja osećanja drugih.

Opis vežbe

Naziv vežbe	Kreiranje Kolektivne Skulpture Sadašnjosti
Broj vežbe	3
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> · Podsticanje saradnje i kolektivne kreativnosti. · Isticanje važnosti timskog rada i deljenog značenja.
Fokus vežbe	Srednji
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator objašnjava zadatak: učesnici će zajedno raditi na stvaranju kolektivne skulpture sadašnjosti. 2. Učesnici diskutuju i dogovaraju se o individualnim skulpturama koje će doprineti kolektivnoj pozi. 3. Svaki učesnik zauzima svoju dogovorenu poziciju u sredini prostorije. 4. Grupa prilagođava i usklađuje svoje pozicije kako bi kolektivna skulptura imala jedinstveno značenje. 5. Facilitator vodi i podržava grupu po potrebi. 	

Ključni pojmovi	<ul style="list-style-type: none"> • Saradnja: akcija zajedničkog kako bi se nešto proizvelo ili stvorilo. • Kolektivna kreativnost: proces stvaranja nečega kao grupa, gde doprinos svakog pojedinca obogaćuje konačni rezultat.
------------------------	---

Opis vežbe

Naziv vežbe	Opuštanje i odmor: grupno istežanje i disanje
Broj vežbe	4
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Pomoći učesnicima da se opuste i smire. • Preći iz stanja visoke energije saradničkog rada u smireno stanje. • Podstaći osećaj ispunjenosti i jedinstva.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Srednja
Potreban materijal	NP
Uputstva	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator vodi učesnike kroz seriju laganih istežanja. 2. Facilitator vodi kratku vežbu disanja, podstičući duboke, spore udisaje i izdisaje. 7. Učesnici su pozvani da tiho razmisle o današnjim aktivnostima. 	
Ključni pojmovi	Istazanje, vežbe disanja

Opis vežbe

Naziv vežbe	Promišljanja i utisci
Broj vežbe	5
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Omogućiti učesnicima da podele svoje misli i osećanja. • Prikupiti povratne informacije za poboljšanje budućih radionica. • Ojačati učenje i emocionalna iskustva sa radionice.
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Niska
Potreban materijal	Obrazac za povratne informacije učesnika (Dodatak D)
Uputstva	

1. Facilitator poziva učesnike da sednu u krug.
2. Moli učesnike da podele svoje misli i osećanja o radionici.
3. Facilitator postavlja pitanja za vođenje refleksije (npr., „Šta vam se najviše dopalo?“ „Šta ste naučili?“).
4. Učesnici popunjavaju Obrazac za povratne informacije koji im je dat.
5. Facilitator zahvaljuje svima na učešću i zatvara sesiju.

Ključni pojmovi

Promišljanje, utisci

Brošura za pratnju radionice

Naziv radionice	Skulpture vremena: prošlost, sadašnjost i budućnost mira
Naziv obrasca	Simboličke skulpture životnih faza
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> ● Podsticanje samorefleksije i ličnog izražavanja kroz pokret. ● Podsticanje razumevanja individualnih i kolektivnih iskustava. ● Unapređenje kreativnosti u saradnji i komunikaciji.
Središnje ideje	<ul style="list-style-type: none"> ● Ključna Tačka Jedan: Lična istorija i težnje mogu se izraziti kroz pokrete tela. Učesnici uče da kroz simbole izraze svoju prošlost, sadašnjost i budućnost kroz fizičke skulpture. ● Ključna Tačka Dva: Deljenje ličnih priča pomaže u izgradnji empatije i razumevanja. Presentacija individualnih skulptura omogućava učesnicima da se povežu na dubljem nivou. ● Ključna Tačka Tri: Kolektivna umetnost poboljšava kreativnost i podstiče jedinstvo. Stvaranje kolektivne skulpture uči važnosti timskog rada i deljenog značenja.
Ključni pojmovi	Skulptura, samoizražavanje, empatija
Resursi	<ul style="list-style-type: none"> ● Lokalni muzeji: često imaju izložbe istorijskih artefakata, uključujući novčiće. ● Lokalne grupacije za mir: mogu pružiti dodatne resurse i aktivnosti usmerene na promovisanje mira. ● Centri za društvenu umetnost: nude radionice i materijale za kreativni izraz.

Reference	<ul style="list-style-type: none"> ● Johnson, David. "The Art of Movement: Exploring Personal and Collective Stories." <i>Performance Studies Journal</i>, Vol. 11, 2020. ● Smith, Laura. "Collaborative Art Projects for Community Building." Community Arts Press, 2019. ● Brown, Michael. "The Power of Performance Art." <i>Artistic Expression Review</i>, Vol. 7, 2021.
------------------	--

Appendix A: Primeri Simbola i Njihova Značenja

Simboli igraju ključnu ulogu u prenošenju kompleksnih ideja i emocija na jednostavan i univerzalno razumljiv način. Oni mogu predstavljati apstraktne koncepte, kulturna uverenja i lične vrednosti. Ovaj dodatak pruža primere uobičajenih simbola i njihovih značenja kako bi inspirisao učesnike da stvaraju vlastite simbole tokom radionica. Primeri Simbola:

Golub

Značenje: Mir, nada i spokojstvo.

Poreklo: U mnogim kulturama, golub je univerzalni simbol mira. Često je prikazan s grančicom masline u kljunu, poreklom iz biblijske priče o Nojevoj arci, gde je golub doneo list masline, označavajući kraj poplave i povratak mira.

Srce

Značenje: Ljubav, saosećanje i emocionalna povezanost.

Poreklo: Srce je široko prepoznat simbol ljubavi i nežnosti. Simbolizuje srž ljudskih emocija i često se koristi kako bi označio duboke lične odnose i brigu.

Maslina

Značenje: Mir i pomirenje.

Poreklo: Maslina je simbol mira i pobede još od drevne Grčke. Često se koristi kako bi označila kraj sukoba i početak mirnih vremena.

Lotosov cvet

Značenje: Čistota, prosvetljenje i ponovno rođenje.

Poreklo: U mnogim istočnim religijama, lotosov cvet predstavlja moćan simbol duhovnog prosvetljenja i čistote. Raste u blatu, ali se uzdiže iznad površine da bi procvetao s izuzetnom lepotom, predstavljajući putovanje ka duhovnom buđenju i čistoti uma.

Duga

Značenje: Nada, raznolikost i obećanje.

Poreklo: Duga je često povezana s nadom i obećanjem boljih vremena. Takođe simbolizuje raznolikost i inkluziju, kao što se vidi na zastavi LGBTQ+ pokreta koja koristi dugu kako bi simbolizovala raznolikost zajednice.

Simbol Beskonačnosti (∞)

Značenje: Večnost, beskrajne mogućnosti i beskonačna priroda svemira.

Poreklo: Simbol beskonačnosti se koristi u matematici da predstavi neograničenu količinu. U širem smislu, simbolizuje večni život, beskrajne mogućnosti i međusobnu povezanost svega.

Drvo

Značenje: Rast, snaga i povezanost s prirodom.

Poreklo: Drveće simbolizuje život i rast, duboko ukorenjeno u zemlji dok se istovremeno proteže prema nebu. Predstavlja snagu, stabilnost i duboku povezanost s prirodnim svetom.

Sunce

Značenje: Život, energija i pozitivnost.

Poreklo: Sunce je univerzalni simbol života i energije. Simbolizuje toplotu, svetlost i izvor života na Zemlji. Mnoge kulture su obožavale sunce kao božanstvo, prepoznajući njegovu vitalnu ulogu u održavanju života.

Jin-Yang

Značenje: Balans, harmonija i dvojnost.

Poreklo: Simbol Jin-Yang iz kineske filozofije predstavlja koncept dvojnosti, gde su suprotne sile međusobno povezane i zavisne u prirodnom svetu. Naglašava potrebu za balansom i harmonijom u životu.

Sidro

Značenje: Stabilnost, sigurnost i nada.

Poreklo: Sidro pruža stabilnost brodovima, sprečavajući talase da ih odnesu. Kao simbol, predstavlja sigurnost, ukorenjenost i nadu da će se ostati postojan u izazovima.

Ovi primeri ilustruju kako simboli mogu sažeti duboka značenja i vrednosti. Učesnici su ohrabreni da crpe inspiraciju iz ovih simbola i stvaraju sopstvene, odražavajući svoja lična iskustva i vizije mira. Simboli služe kao moćno sredstvo komunikacije i mogu pomoći u prenošenju kompleksnih poruka na vizualno privlačan način.

Appendix D: Obrazac za povratne informacije učesnika

Naziv radionice: _____

Datum: _____

Facilitator(i): _____

Cenimo vaše povratne informacije i zahvaljujemo vam što ste izdvojili vreme da popunite ovaj obrazac. Vaši odgovori će nam pomoći da poboljšamo buduće radionice i da ispunimo vaše potrebe i očekivanja.

Sekcija 1: Sadržaj radionice

Kako biste ocenili ukupan sadržaj radionice?

1. Odlično 2. Dobro 3. U redu 4. Loše

Da li su ciljevi radionice jasno definisani i ostvareni?

1. Potpuno se slažem 2. Slažem se 3. Neutralno 4. Ne slažem se 5. Potpuno se ne slažem

Koliko su inspirativne bile aktivnosti i vežbe?

1. Veoma inspirativne 2. Inspirativne 3. Donekle inspirativne 4. Nisu inspirativne

Da li je tempo radionice bio prikladan?

1. Prebrz 2. Taman 3. Prespor

Sekcija 2: Efikasnost facilitatora

Koliko je facilitator dobro poznao temu?

1. Odlično 2. Dobro 3. U redu 4. Loše

Koliko je facilitator bio efikasan u podsticanju učestvovanja?

1. Veoma efikasan 2. Efikasan 3. Donekle efikasan 4. Nije efikasan

Kako biste ocenili komunikacijske veštine facilitatora?

1. Odlično 2. Dobro 3. U redu 4. Loše

Facilitator stvorio prijatno i inkluzivno okruženje

1. Potpuno se slažem 2. Slažem se 3. Neutralno 4. Ne slažem se 5. Potpuno se ne slažem

Sekcija 3: Lično iskustvo

Šta je za vas bilo najvrednije u ovoj radionici? (Molimo objasnite)

Šta je za Vas bilo suvišno u ovoj radionici? (Molimo objasnite)

Kako je ova radionica uticala na vaše razumevanje mira?

Imate li sugestija za poboljšanje ove radionice?

Ostali komentari:

Da li postoji nešto drugo što želite podeliti o vašem iskustvu?

Buduće radionice

Da li biste bili zainteresovani za učešće na budućim radionicama na slične teme?

1. Da
2. Ne

Koje teme biste voljeli da budu obuhvaćene u budućim radionicama?

Hvala vam na vašim utiscima! Molimo vas da vratite ovaj formular facilitatoru prije nego što odete.

Izgradnja mira kroz pozorište, učenje istorije i obrazovanje

Artpolis: Kosovo

<p>Naslov modula</p>	<p>Izgradnja mira kroz pozorište, učenje istorije i obrazovanje</p>
<p>Apstrakt – Opis modula</p>	<p>Pozorište je važan dio života mnogih ljudi, koji donosi darove zabave i umetnost pripovedanja ljudima širom sveta. Korišćenje pozorišnog vršnjačkog obrazovanja za mlade globalno je prepoznato kao efikasna metoda za unapređenje promene ponašanja među mladima. Ovaj pristup upotrebljava moć umetnosti kao sredstva komunikacije i izražavanja, koristeći je za podsticanje razumevanja, saradnje i jednakog tretmana među svim zajednicama na Kosovu. Jedan od najuticajnijih oblika pozorišta u ovom kontekstu je forum teatar, metod koji ne samo da zabavlja, već i obrazuje i osnažuje učesnike i publiku. Mehanizam stvaranja predstava je osmišljen tako da se postigne jednakost i unapredi saradnju među mladima iz različitih sredina.</p> <p>Ovaj proces saradnje obezbeđuje da predstave budu relevantne i da imaju dubok odjek i kod učesnika i kod publike. Prikazujući realne životne scenarije i sukobe, forum teatar otvara prostor za dijalog i empatiju, omogućavajući mladim ljudima da vide svet drugačijim očima.</p> <p>Jedna od primarnih prednosti vršnjačkog obrazovanja zasnovanog na pozorištu je unapređenje veština kritičkog mišljenja. Razgovori nakon nastupa, koje često vode iskusni moderator, pružaju priliku mladima da razmisle o postavljenim pitanjima, razgovaraju o mogućim rešenjima i razmotre posledice različitih akcija. Ove diskusije pomažu mladim ljudima da razviju dublje razumevanje složenosti društvenih pitanja, podstičući ih da kritički razmišljaju o sopstvenim uverenjima i ponašanju.</p> <p>Pored toga, proces učešća u pozorišnim aktivnostima pomaže u povećanju samosvesti među mladima. Ulazeći u različite uloge i istražujući različite scenarije, mladi ljudi</p>

stiču uvid u sopstvene emocije i reakcije. Ova povećana samosvest može dovesti do poboljšanja samopoštovanja, pošto učesnici stiču poverenje u svoju sposobnost da se izraze i doprinesu diskusijama o važnim temama.

Interaktivna priroda pozorišnog obrazovanja osnažuje mlade ljude da budu aktivni učesnici u procesu stvaranja promena, a ne pasivni primaoci informacija. Ovo aktivno angažovanje podstiče osećaj vlasništva i odgovornosti, motivišući mlade da preduzmu akciju u svojim zajednicama. Kada mladi ljudi vide da je njihov glas važan i da oni mogu napraviti razliku, veća je verovatnoća da će postati zagovornici pozitivnih promena.

Štaviše, veštine koje se razvijaju kroz obrazovanje zasnovano na pozorištu, kao što su javni govor, timski rad i rešavanje problema, mogu se preneti na druge oblasti života. Ove veštine mogu poboljšati obrazovne i profesionalne izgled mladih ljudi, dodatno ih osnažujući da daju značajan doprinos društvu.

Ključna komponenta pozorišnog obrazovanja je njegov naglasak na inkluzivnosti. Na Kosovu se ulažu naponi da se uključe mladi ljudi iz različitih sredina, uključujući albanske ali i manjinske grupe kao što su Srbi, Romi, Aškalije, Egipćani itd. da se okupe i sarađuju.

Posebno je značajno učešće manjinskih grupa u procesu stvaranja pozorišta. Omogućava ovim mladim ljudima da podele svoje jedinstvene perspektive i iskustva, podižući svest i razumevanje među svojim vršnjacima. Trudeći se da predstave forum teataru budu reprezentativne za sve zajednice na Kosovu, inicijativa neguje osećaj jedinstva i zajedničke svrhe. Učesnici iz manjinskih grupa ne samo da imaju koristi od povećane vidljivosti, već takođe dobijaju priliku da utiču na narative o kojima se razgovara, obezbeđujući da se njihov glas čuje i poštuje.

Vršnjačko obrazovanje zasnovano na pozorištu pruža jedinstven i privlačan način za mlade da istraže i obrade složena i osjetljiva pitanja. Bezbedno i kontrolisano okruženje forum teatra omogućava učesnicima da igraju različite scenarije i eksperimentišu sa različitim rešenjima bez straha od posledica u stvarnom svetu. Ovaj

eksperimentalni proces učenja može dovesti do povećane empatije i dubljeg razumevanja problema koji se obrađuju.

Na primer, kada mladi ljudi igraju scene koje se bave diskriminacijom, rodnom nejednakošću ili rešavanjem sukoba, oni ne samo da uče o ovim temama, već ih i doživljavaju iz više perspektiva. Ovaj imerzivni pristup može biti posebno efikasan u procesu promene ponašanja, jer podstiče učesnike da internalizuju naučene lekcije i primenjuju ih u svakodnevnom životu.

Uticao vršnjačkog obrazovanja zasnovanog na pozorištu se proteže izvan pojedinačnih učesnika na širu zajednicu. Kako mladi ljudi postaju informisaniji, empatičniji i osnaženi, oni su bolje opremljeni da utiču na svoje vršnjake i doprinose društvenim promenama. Kroz „efekat leptira“ ove aktivnosti mogu dovesti do širih društvenih koristi, kao što su smanjena diskriminacija, poboljšano socijalno jedinstvo i življi građanski angažman.

Štaviše, održivost ovih inicijativa je povećana razvojem lokalnih snaga. Osposobljavanjem mladih ljudi da stvaraju i vode pozorišne predstave, program gradi kadar veštih praktičara koji mogu samostalno nastaviti rad. Ovaj pristup izgradnje kapaciteta osigurava da se prednosti obrazovanja zasnovanog na pozorištu mogu održati na duži period.

Vršnjačko obrazovanje zasnovano na pozorištu je moćno i efikasno sredstvo za promovisanje promene ponašanja i društvene promene među mladima. Na Kosovu, ovaj pristup se pokazao posebno efektnim, podstičući saradnju, empatiju i razumevanje među mladim ljudima iz različitih sredina. Kroz stvaranje i izvođenje forum teatra, mladi se ne samo obrazuju o važnim društvenim temama, već se i osnažuju da preduzmu akciju i ostvare pozitivan uticaj u svojim zajednicama.

Inkluzivna priroda obrazovanja zasnovanog na pozorištu pomaže da se razbiju barijere među različitim grupama, promovišući osjećaj jedinstva i zajedničke svrhe. Pružajući platformu mladim ljudima da istražuju i promisle složena pitanja u bezbednom i angažovanom okruženju, vršnjačko obrazovanje zasnovano na pozorištu poboljšava kritičko

	<p>razmišljanje, samosvest i empatiju. Ovi kvaliteti, u kombinaciji sa razvojem prenosivih veština, osnažuju mlade ljude da postanu aktivni nosioci promena u svojim zajednicama.</p> <p>Sve u svemu, vršnjačko obrazovanje zasnovano na pozorištu predstavlja obećavajući pristup razvoju mladih, nudeći jedinstveno i efikasno sredstvo za poboljšanje stavova i društvene kohezije. Kako sve više zajednica prepoznaje vrednost ove metode, ona ima potencijal da izvrši značajan i trajan uticaj na živote mladih ljudi i društava u kojima žive.</p>
Obrazovni ciljevi modula	<ul style="list-style-type: none"> ● Pomaganje mladima da unaprede svoje umetničke veštine i da se kreativnije izraze kroz pozorište i različite umetničke forme. ● Osnaživanje mladih kroz umetnost i pozorište, nudeći mogućnosti koje izgrađuju liderstvo, podstiču timski rad i jačaju poverenje u različitim zajednicama. ● Podsticanje socijalne inkluzije i kulturne razmene među mladim učesnicima, promovisanje empatije i razumevanja kroz zajedničko umetničko iskustvo. ● Unapređivanje znanja i produblivanje razumevanja istorije i koncepta mira kroz pozorište.
Obrazovni ishodi modula	<p>Po završetku ovog modula, učesnik/ca će biti u stanju da:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Učesnici će steći samopouzdanje i veštinu u korišćenju pozorišnih tehnika za efikasno izražavanje misli, osećanja i ideja u vezi sa mirom i sukobom. ● Učesnici će razviti sposobnost da kritički analiziraju istorijska i savremena pitanja koja se odnose na mir i sukobe, istražujući više gledišta i formirajući informisana mišljenja. ● Učesnici će unaprediti svoje veštine komunikacije, empatije i saradnje kroz saradničke pozorišne vežbe i učešće u grupnim diskusijama o temama koje se odnose na mir. ● Učesnici će steći dublje uvažavanje raznolikog kulturnog nasleđa balkanskog regiona,

	<p>prepoznajući njegov potencijal da inspiriše poruke mira i jedinstva među različitim zajednicama.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Učesnici će negovati leaderske sposobnosti aktivnim učešćem u planiranju i sprovođenju proaktivnih akcija koje imaju za cilj unapređenje mirnog suživota i pozitivne promene u sopstvenim zajednicama.
<p>Teorijska osnova/pristup</p>	<p>Modul i radionice razvijeni za vršnjačko obrazovanje zasnovano na pozorištu su podržani nekolicinom međusobno povezanih teorijskih okvira koji naglašavaju transformativnu moć pozorišta u stvaranju promene ponašanja i društvene kohezije među mladima. U srcu ovog pristupa leži teorija socijalnog učenja, koju je konceptualizovao Albert Bandura, koja naglašava učenje kroz posmatranje, imitaciju i modeliranje. Ova teorija je posebno relevantna u kontekstu obrazovanja zasnovanog na pozorištu, gde se mladi upoznaju sa scenarijima koji odražavaju društvena pitanja iz stvarnog života. Posmatrajući i učestvujući u ovim predstavama, oni internalizuju ponašanja i rešenja, podstičući na taj način razumevanje društvene dinamike i posledice različitih akcija.</p> <p>Kolbova teorija iskustvenog učenja dodatno informiše dizajn ovog modula. Prema Kolbu, učenje je cikličan proces koji uključuje konkretna iskustva, refleksivno posmatranje, apstraktnu konceptualizaciju i aktivno eksperimentisanje. Vršnjačko obrazovanje zasnovano na pozorištu neprimetno je usklađeno sa ovim modelom. Kroz igranje uloga i performanse, mladi stiču konkretna iskustva o kojima potom razmišljaju i diskutuju nakon nastupa. Ova razmišljanja dovode do apstraktne konceptualizacije problematičnih pitanja i inspirišu nove pristupe rešavanju ovih izazova, sa kojima mogu da eksperimentišu u situacijama iz stvarnog života.</p> <p>Konstruktivistička teorija, posebno radovi Žana Pijažea i Lava Vigotskog, takođe podržavaju ovaj modul. Ova teorija postavlja da učenici konstruišu znanje kroz svoja iskustva i interakcije sa svetom. Obrazovanje zasnovano na pozorištu uključuje mlade kao aktivne učesnike na njihovom putu</p>

	<p>učenja. Oni nisu pasivni primaoci informacija, već kokreatori znanja, jer sarađuju kako bi razvili performanse koji odražavaju njihovu stvarnost. Ovaj proces kolaborativnog stvaranja osigurava da sadržaj bude relevantan i duboko rezonantan sa njihovim proživljenim iskustvima, povećavajući autentičnost i uticaj iskustva učenja.</p> <p>Kritička pedagogija, inspirisana Paulom Freireom, zalaže se za obrazovni pristup koji unapređuje kritičko mišljenje i dovodi u pitanje tradicionalne strukture moći. U vršnjačkom obrazovanju zasnovanom na pozorištu, kritička pedagogija se manifestuje kroz stvaranje demokratskog prostora gde mladi iz različitih sredina mogu da izraze svoje perspektive i preispitaju društvene norme. Ovaj pristup ne samo da obrazuje, već i osnažuje učesnike da postanu nosioci promene, podstičući osećaj odgovornosti prema svojim zajednicama.</p> <p>Na Kosovu je primena ovih teorijskih okvira kroz vršnjačko obrazovanje zasnovano na pozorištu imala poseban uticaj. Uključujući mlade iz različitih etničkih i manjinskih grupa, modul promoviše inkluzivnost i interkulturalni dijalog. Ovaj inkluzivni pristup pomaže u razbijanju barijera i izgradnji osećaja jedinstva i zajedničke svrhe među učesnicima, koji sarađuju na rešavanju zajedničkih društvenih pitanja. Iskustvena i participativna priroda obrazovanja zasnovanog na pozorištu poboljšava kritičko mišljenje, samosvest i empatiju, opremajući mlade veštinama koje im pomažu da postanu proaktivni članovi svojih zajednica.</p> <p>U zaključku, teorijska pozadina ovog modula integriše teoriju socijalnog učenja, forum teatar, teoriju iskustvenog učenja, konstruktivističku teoriju i kritičku pedagogiju kako bi se stvorio okvir za unapređenje ponašanja i društvene kohezije. Kroz interaktivne i reflektivne pozorišne prakse, mladi su osnaženi da istražuju složena društvena pitanja, razviju empatiju i preuzmu značajne akcije u svojim zajednicama, podstičući tako dugoročni pozitivan društveni uticaj.</p>
Metode učenja i nastave	Neke od metoda učenja i podučavanja koje se koriste u ovim vežbama uključuju interaktivne i participativne

	<p>pristupe, kao što su vođene fizičke aktivnosti koje podstiču fizičko i ritualno učenje. Društveno učenje se unapređuje kroz interaktivnu grupnu dinamiku i fizičke aktivnosti integrisane uz muziku. Reflektivno i iskustveno učenje se podstiče tihim opservacijskim vežbama, dok se kinestetičko i empatičko učenje postiže kroz parne interakcije. Interaktivno i spontano učenje je olakšano igrama pitanja i odgovora, dok se improvizaciono i reflektivno učenje razvija kroz igre improvizacije. Empatičko i reflektivno učenje se dodatno podstiče tihim vežbama istraživanja identiteta. Vođena vizualizacija podržava reflektivno i iskustveno učenje, a učenje izgradnje poverenja postiže se grupnim vežbama fizičkog povezivanja. Ekspresivno učenje se podstiče uparenim fizičkim izražavanjem, dok se reflektivno i ritualno učenje pojačava kroz grupnu refleksiju i ritualne aktivnosti.</p>
<p>Detaljan opis modula</p>	<p>Pozorište ima dubok značaj na globalnom nivou, služeći kao sredstvo za zabavu i narativni izraz. Na Kosovu se vršnjačko obrazovanje zasnovano na pozorištu pojavljuje kao moćno sredstvo za izazivanje preobražaja ponašanja među mladim ljudima. Ovaj inovativni pristup koristi komunikativnu moć umetnosti da neguje empatiju, saradnju i pravičan tretman u različitim zajednicama. U njegovom srcu leži forum teatar, dinamična metoda koja ne samo da zabavlja, već i obrazuje i osnažuje i učesnike i publiku.</p> <p>Modul naglašava kolaborativni proces stvaranja koji je pedantno osmišljen kako bi se postigao odjek i relevantnost među mladima iz različitih sredina. Odražavajući scenarije i sukobe iz stvarnog sveta, forum teatar neguje prostore za dijalog i empatiju, omogućavajući učesnicima da sagledaju društvena pitanja kroz različite perspektive.</p> <p>Veštine kritičkog mišljenja su kamen temeljac ovog obrazovnog okvira. Diskusije nakon nastupa, koje vodeiskusni moderator, podstiču mlade da razmišljaju o predstavljenim temama, istražuju rešenja i razmišljaju o posledicama svojih postupaka. Ova razmatranja produbljuju njihovo razumevanje društvenih složenosti, podstičući kritičku introspekciju i promišljenu procenu</p>

ličnih uverenja i ponašanja.

Učešće u pozorišnim aktivnostima podstiče povećanu samosvest kod mladih, omogućavajući im da istražuju različite uloge i scenarije. Ovaj proces neguje emocionalnu inteligenciju i poboljšava samopoštovanje, osnažujući učesnike da artikuliraju svoje perspektive i da se konstruktivno uključe u diskusije o relevantnim pitanjima.

Interaktivna priroda obrazovanja zasnovanog na pozorištu osnažuje mlade da proaktivno doprinose društvenim promenama, pretvarajući pasivno učenje u aktivno angažovanje. Ovaj osećaj usađuje duh odgovornosti, motivišući mlade ljude da pokrenu pozitivne akcije u svojim zajednicama. Prepoznajući svoju sposobnost da utiču na promene, učesnici razvijaju razne prenosive veštine kao što su javni govor, timski rad i rešavanje problema, što je od suštinskog značaja za buduće obrazovne i profesionalne poduhvate.

Vršnjačko obrazovanje zasnovano na pozorištu odvija se u bezbednom i kontrolisanom okruženju forum teatra, omogućavajući učesnicima da igraju uloge i eksperimentišu sa rešenjima bez posledica u stvarnom svetu. Ovo iskustveno učenje podstiče empatiju i produbljuje razumevanje razmatranih pitanja, olakšavajući značajne promene u ponašanju.

Osim individualnog uticaja, vršnjačko obrazovanje zasnovano na pozorištu stvara takozvane talasne efekte unutar zajednica. Osnaženi znanjem i empatijom, mladi se pojavljuju kao informisani zagovornici društvenih promena, podstičući smanjenu diskriminaciju, povećanu društvenu koheziju i povećano učešće građana.

U zaključku, vršnjačko obrazovanje zasnovano na pozorištu na Kosovu otelotvoruje transformativnu mešavinu teorije socijalnog učenja, Forum teatra, teorije iskustvenog učenja, konstruktivističke teorije i kritičke pedagogije. Kroz interaktivne pozorišne prakse, mladi su osnaženi da istražuju složena društvena pitanja, neguju empatiju i sprovode pozitivne promene u svojim zajednicama, obećavajući trajni društveni uticaj.

Evaluacija modula	Evaluacija modula će uključivati komponentu posmatranja pri kojoj učesnici sede u krugu i jednom rečju opisuju uticaj radionice. Pored toga, učesnici će anonimno odgovarati na niz pitanja, omogućavajući im da slobodno izraze svoje misli i daju iskrenu procenu radionice.
Ocenjivanje modula	<p>Ocenjivanje modula će biti sveobuhvatno, odražavajući angažovanje učesnika, razvoj veština i razumevanje u skladu sa ciljevima modula. Evaluacija će obuhvatiti sledeće komponente:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Aktivno učešće i angažovanje <p>Od učesnika se očekuje da se aktivno uključe u sve aktivnosti, uključujući radionice, diskusije i nastupe.</p> <p>Evaluacija će se fokusirati na prisustvo, entuzijazam i spremnost na saradnju, kao i doprinos grupnim aktivnostima.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Razvoj umetničkih veština <p>Procena poboljšanja umetničkih veština i kreativnosti koje se očituju kroz pozorište i različite umetničke forme.</p> <p>Učesnici će biti ocenjeni na osnovu svog napretka i sposobnosti da primene tehnike naučene tokom modula.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Liderstvo i timski rad <p>Evaluacija liderskih kvaliteta, timskog rada i saradnje u grupnim projektima i aktivnostima.</p> <p>Učesnici će biti procenjeni na osnovu sposobnosti da vode, podržavaju vršnjake i efikasno rade u timu.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Samoevaluacije <p>Biće uključene samoevaluacije da bi se procenili lični doprinosi i ishodi učenja.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Vršnjačke evaluacije i povratne informacije <p>Vršnjačke evaluacije će biti sprovedene kako bi se prikupile povratne informacije o pojedinačnim doprinosima i grupnoj dinamici.</p> <p>Ova komponenta ima za cilj da promoviše socijalnu</p>

	<p>inkluziju i kulturnu razmenu među učesnicima.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Ocene će se dodeljivati na osnovu kombinacije ovih elemenata, obezbeđujući uravnotežen naglasak na individualnom trudu, umetničkom rastu i zajedničkim dostignućima. Ovaj holistički pristup obezbeđuje sveobuhvatnu procenu puta učenja svakog učesnika i njihovog doprinosa modulu.
Reference i osnovna literatura	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>Theatre-Based Techniques for Youth Peer Education: A Training Manual</i> ● <i>Games for Actors and Non-Actors</i> / Boal A. Routledge, 1992. ● <i>Improv! A Handbook for the Actor</i> / Atkins G. Heinemann, 1994. ● <i>Improvisation for the Theatre</i> / Spolin V. Northwestern University Press, 1963. ● <i>Improvising Real Life: Personal Story in Playback Theatre</i> / Salas J. Kendall/Hunt, 1993. ● <i>Learning through Theatre: New Perspectives on Theatre in Education</i> / Jackson A (ed.). Routledge, 1993. ● <i>Theatre of the Oppressed</i> / Boal A. Theatre Communications Group, 1985.
Dopunska literatura	<i>Games for Actors and Non-Actors</i> / Boal A. Routledge, 1992.

Plan radionice – Prvi dio

Naslov radionice	Osnaživanje kroz pozorište
Ciljevi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Negovati podsticajnu i opuštenu atmosferu pogodnu za učenje i samoizražavanje. ● Promovisanje grupne kohezije i poverenja kroz interaktivne i angažovane aktivnosti. ● Istražiti i razviti interpersonalne veštine, empatiju i kulturnu svest kroz vežbe zasnovane na pozorištu. ● Kreativno izražavanje i fizička komunikacija. ● Izgradnja poverenja i saradnje unutar grupe. ● Kulturna svest i uvažavanje različitosti.
Obrazovni ishodi radionice	<ul style="list-style-type: none"> ● Poboljšati sposobnost učesnika da efikasno komuniciraju neverbalnim sredstvima, kao što su gestovi i pokreti.

	<ul style="list-style-type: none"> ● Razvijati samopouzdanje učesnika u kreativnom izražavanju u grupnom okruženju. ● Negovati empatiju i razumevanje prema tuđim perspektivama i iskustvima. ● Povećati svest o kulturnoj raznolikosti i promovisati poštovanje različitog porekla i identiteta. ● Ojačati timski rad i veštine saradnje učesnika kroz interaktivne vežbe. ● Osnažiti učesnike alatima za izgradnju poverenja i njegovanje pozitivnih odnosa unutar njihovih zajednica.
Trajanje	Radionica će trajati ukupno trista (300) minuta, uključujući dve (2) pauze za kafu i jednu (1) pauzu za ručak između sesija.
Ime autora	Valëza Sijarina, Artpolis, Kosovo Elira Lluka, Artpolis, Kosovo
Umetničke forme	<ul style="list-style-type: none"> ● Pozorište ● Pripovedanje
Učesnici	<ul style="list-style-type: none"> ● Dostupnost pisanog materijala ● Pristupačan raspored sedenja ● Pristup invalidskim kolicima ● Pristup vodi i osveženju ● Dostupnost toaleta u blizini ● Usluge prevođenja ili tumači za govornike kojima radni jezik nije maternji jezik ● Uvažavanje dijetetskih preferenci (npr. vegetarijanske, opcije, opcije bez glutena) ● Resursi za emocionalnu podršku ili savetovanje
Broj potrebnih facilitatora po grupi	Dva (2) facilitatora su potrebna po grupi u radionici.
Metode učenja i nastave	Neke od metoda učenja i podučavanja koje se koriste u ovim vežbama uključuju interaktivne i participativne pristupe, kao što su vođene fizičke aktivnosti koje podstiču fizičko i ritualno učenje. Društveno učenje se promovise kroz interaktivnu grupnu dinamiku i fizičke aktivnosti integrisane u muziku. Reflektivno i iskustveno učenje se podstiče tihim opservacijskim vežbama, dok se kinestetičko i empatičko učenje postiže kroz aktivnosti u paru.

	<p>Interaktivno i spontano učenje je olakšano igrama pitanja i odgovora, dok se improvizaciono i reflektivno učenje razvija kroz igre improvizacije. Empatičko i reflektivno učenje se dodatno podstiče tihim vežbama istraživanja identiteta. Vođena vizualizacija podržava reflektivno i iskustveno učenje, a učenje izgradnje poverenja postiže se grupnim vežbama fizičkog povezivanja. Ekspresivno učenje se promovise uparenim fizičkim izražavanjem, dok se reflektivno i ritualno učenje pojačava kroz grupnu refleksiju i ritualne aktivnosti.</p>
Resursi i materijali	<ul style="list-style-type: none"> ● Facilitatori <ul style="list-style-type: none"> ○ Tabla ○ Beli papiri ○ Papiri u boji ○ Lepljivi papirići ○ Markeri ○ Hemijske olovke, olovke, olovke u boji ○ Sveske ○ Ozvučenje ○ Projektor ○ Šareni konopci i lepljivi papirići sa porukama ○ Plastična lopta ● Učesnici <ul style="list-style-type: none"> ○ Udobna odeća ○ Udobna obuća
STRUKTURA RADIONICE	
Uvod	<p>Trajanje: 300 minuta</p> <p>Ova radionica pod nazivom „Osnaživanje kroz pozorište“ ima za cilj da upozna učesnike sa konceptom mira kroz angažovanje pozorišnih vežbi i istraživanje različitih aktivnosti koje u prvi plan stavljaju opuštanje, grupnu koheziju i samoizražavanje. Kombinovanjem fizičkog izražavanja sa međuljudskim odnosima, učesnici će naučiti kultivišu okruženje podrške u kojem mogu da istražuju i razvijaju i lične i kolektivne veštine u dinamičnom i inkluzivnom okruženju, preplićući umetnost, mir i istoriju.</p>
Fizičko i vokalno zagrevanje i igre	<p>Trajanje: 80 minuta</p>

	<p>Vežbe</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Krug za brzo zagrevanje 2. Krug za trljanje leđa 3. Energetski krug sa imenima i igra imena sa ritmovima 4. Energetski krug sa muzikom 5. <i>Prenesi ritam (Pass the Beat)</i> 6. Šetnja po mreži – uklanjanje maske 7. Vežba ogledala 8. Bacanje lopte
Osnovna lekcija sa vežbama i ključnom temom	<p>Trajanje: 60 minuta</p> <p>Vežbe</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zamrzni okvir jedan 2. Prelazak linije 3. Gomila (The Huddle) 4. Statue
Opuštanje	<p>Trajanje: 85 minuta</p> <p>Vežbe</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vođena meditacija – povratak u 13. godinu 2. Zauzmite stav 3. Buđenje
Promišljanja i utisci	<p>Trajanje: 5 minuta</p> <p>Vežba</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Završni krug
Reference i osnovna literatura	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Theatre-Based Techniques for Youth Peer Education: A Training Manual</i> 2. <i>Games for Actors and Non-Actors</i> / Boal A. Routledge, 1992. 3. <i>Improv! A Handbook for the Actor</i> / Atkins G.

	<p>Heinemann, 1994.</p> <p>4. <i>Improvisation for the Theatre</i> / Spolin V. Northwestern University Press, 1963.</p> <p>5. <i>Improvising Real Life: Personal Story in Playback Theatre</i> / Salas J. Kendall/Hunt, 1993.</p> <p>6. <i>Learning through Theatre: New Perspectives on Theatre in Education</i> / Jackson A (ed.). Routledge, 1993.</p> <p>7. <i>Theatre of the Oppressed</i> / Boal A. Theatre Communications Group, 1985.</p>
Procena radionice	<p>Evaluacija radionice će uključivati komponentu posmatranja pri kojoj učesnici sede u krugu i jednom rečju opisuju uticaj radionice. Pored toga, učesnici će anonimno odgovarati na niz pitanja, omogućavajući im da slobodno izraze svoje misli i daju iskrenu procenu radionice.</p>

Plan radionice – Drugi deo

Naziv vežbe	Brzo zagrevanje u krugu
Broj vežbe	1
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Stvoriti ritual koji se može koristiti na početku radionice ili probe ● Pomoći učesnicima da se opuste, napune energijom, istegnu i dišu ● Uvesti zdravstvene i sigurnosne mere
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Visoka
Materijali	NP
<p>Uputstva</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Facilitator se predstavlja i pozdravlja sve prisutne. 2. Facilitator daje uvod u radionicu. 3. Facilitator uspostavlja pravila bezbednosti. 4. Facilitator predstavlja prvu vežbu. 	

Proces

Ove vežbe treba da istegnu sve glavne mišiće, pomognu grupi da se fokusira i podignu nivo energije kod učesnika. Takođe služe kao grupni ritual koji se izvodi pre početka probe ili treninga.

Recite učesnicima da formiraju krug. Zatim ih zamolite da nađu partnera preko puta kruga s kojim će održavati kontakt očima tokom vežbe. Nakon toga, facilitator treba da vodi grupu kroz seriju vežbi koristeći duboko disanje, istezanje, skakanje i druge pokrete.

Zaključak

Dajte pozitivne povratne informacije i ohrabrite aplauzom na kraju vežbe.

Zamolite učesnike da ostanu u krugu za sledeću vežbu, koja će im pomoći da se međusobno upoznaju.

Ključni pojmovi

Uvod, zagrevanje, disanje, istezanje

Naziv vežbe	Krug masaže leđa
Broj vežbe	2
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Razbiti led i pomoći učesnicima da se opuste
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Srednja
Materijali	NP
<p>Uputstva</p> <p>1. Facilitator traži od učesnika da formiraju krug.</p> <p>Proces</p> <p>Predstavite sebe i ostale facilitatore učesnicima. Neka učesnici formiraju krug i okrenu se udesno. Zamolite ih da stave ruke na ramena osobe ispred sebe i masiraju ramena, vrat i leđa te osobe. Nakon nekoliko minuta, zamolite učesnike da se okrenu i masiraju osobu s njihove leve strane.</p> <p>Recite učesnicima da daju povratne informacije osobi koja im masira ramena. Trebalo bi da zatraže ono što im je potrebno i opišu šta im prija ili ne prija. Pobrinite se da učesnici nauče imena osoba koje masiraju, a zatim im zahvale na masiranju koje su primili.</p> <p>Zaključak</p>	

Ukratko dajte učesnicima pozitivne povratne informacije o aktivnosti, a zatim ih zamolite da prošire krug.

Ključni pojmovi	Probijanje leda, masaža
------------------------	-------------------------

Naziv vežbe	Krug Energije sa Imenima i igra Imena sa ritmovima
Broj vežbe	3
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Potaknuti učesnike da se fizički izraze ● Nastaviti opuštanje grupe i stvoriti osećaj razigranosti ● Pomoći grupi da nauče jedno drugom imena
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Srednja
Materijali	NP
Uputstva	<p>1. Facilitator traži od učesnika da formiraju krug.</p> <p>Proces</p> <p>Facilitatori mogu izabrati jednu od sledećih igara sa imenima.</p> <p>Krug energije sa imenima</p> <p>Dok je grupa još u krugu, zamolite bilo koja dva učesnika koji stoje jedan pored drugog da se jave kao volonteri za početak igre. Neka se okrenu jedan prema drugom, i zamolite jednu osobu da kaže svoje ime drugoj osobi dok izvodi neku vrstu gesta (mahne rukom, podigne nogu ili nagne glavu, na primer). Zamolite drugu osobu da ponovi ime i gest prve osobe (prema prvoj osobi) ali da ime izgovori glasnije i gest učini izraženijim. Zatim, zamolite drugu osobu da se okrene prema učesniku sa svoje druge strane i kaže svoje ime dok izvodi novu gestu, koju ta osoba zatim treba ponoviti njoj, i tako dalje oko kruga.</p> <p>Igra imena sa ritmovima</p> <p>Dok su učesnici još u krugu, pokažite ritam pljeskanja i zamolite učesnike da plješću s vama</p> <p>1-2, 1-2-3. Kad svi uhvate ritam, objasnite da će umesto pljeskanja, svaki učesnik (jedan po jedan) zakoračiti u sredinu kruga i izgovoriti</p>

	<p>svoje ime dok izvodi gestu cijelim telom. Gesta i ime se izvode na '1' broj, a zatim grupa ponavlja oba na '2' broj. Zatim svi brzo ponavljaju ime i gest te osobe tri puta na '1-2-3' broj. Sada, prva osoba se vraća u krug, sljedeći učesnik izlazi, i tako dalje dok svi ne dođu na red.</p> <p>Zaključak</p> <p>Dajte pozitivne povratne informacije i ohrabrite aplauzom. Recite grupi da je vežba koju su upravo završili bila uvod u improvizaciju. Grupa treba da ostane u krugu dok ukratko pričate o pozorištu vršnjačkog obrazovanja i objašnjavate zadatke za taj dan.</p>
Ključni pojmovi	Gest, ritam, timski rad

Naziv vežbe	Krug energije uz muziku
Broj vežbe	4
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Potaknuti učesnike da se fizički izraze ● Nastaviti opuštanje grupe i stvoriti osećaj razigranosti
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Visoka
Materijali	Zvučnik
Uputstva	
<p>1. Facilitator traži od učesnika da formiraju krug.</p> <p>Proces</p> <p>Dok je grupa još u krugu, facilitatori će pustiti muziku preko zvučnika i početi izvoditi različite pokrete i jednostavne vežbe u ritmu muzike.</p> <p>Zaključak</p> <p>Dajte pozitivne povratne informacije i ohrabrite aplauzom. Recite grupi da je vežba koju su upravo završili bila opuštajuća aktivnost koja je angažovala mišiće njihovog tijela.</p>	
Ključni pojmovi	Muzika, ritam, opuštanje

Naziv vežbe	Prenesi ritam
--------------------	----------------------

Broj vežbe	5
Ciljevi vežbe	Izgraditi grupnu koheziju, jedinstvo i fokus
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Srednja
Materijali	NP
Uputstva	
<p>1. Facilitator traži od učesnika da formiraju krug.</p> <p>Proces</p> <p>Zamolite učesnike da stanu u krug. Okrenite se osobi pored sebe (s jedne strane), uspostavite kontakt očima i pljesnite rukama. Ta osoba treba da pljeska u isto vreme tako da plješćete zajedno. Zatim, ta osoba treba da se okrene osobi s druge strane, pljesne ujednačeno, i tako dalje oko kruga. To daje dojam da se ritam prenosi.</p> <p>Ohrabrite učesnike da uspostave i održe ritam. Nakon što ritam bude prenesen nekoliko puta oko kruga, zaustavite pljeskanje i diskutujte vežbu. Pitajte učesnike šta čini da ujednačeno pljeskanje funkcionise? (Neki mogući odgovori uključuju uspostavljanje kontakta očima, disanje, jasne namere, odsustvo anticipacije, ostajanje u sadašnjem trenutku.)</p> <p>Zaključak</p> <p>Naglasite koliko je važno biti u skladu sa kolegama glumcima/facilitatorima tokom proba i izvedbi. Zatim, recite učesnicima da počnu hodati po prostoru kao pripremu za sledeću aktivnost.</p>	
Ključni pojmovi	Ritam, jedinstvo

Naziv vežbe	Hodanje po preži – Skidanje maske
Broj vežbe	6
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Podizanje svesti učesnika o energiji tela i grupnoj energiji ● Pomoć učesnicima da nauče kako koristiti celokupan prostor za trening
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Visoka

Materijali	NP
Uputstva	<p>Zamolite učesnike da ostanu potpuno tihi tokom cele ove vežbe. Recite učesnicima da počnu hodati oko prostora radionice u bilo kom smeru. Nakon jednog minuta, recite učesnicima da provere (tiho) kako se osećaju. Kakvo je njihovo emocionalno stanje? Osećaju li napetost u telu? Kako se osećaju fizički? Podsetite učesnike da duboko dišu dok nastavljaju hodati. Zatim, zamolite učesnike da počnu posmatrati prostoriju dok hodaju. Recite im da primete boje, predmete, uzorke svetla, teksture – detalje koje obično propuštaju. Nastavite s tim jedan minut.</p> <p>Zatim recite učesnicima da počnu uspostavljati kontakt očima dok se mimoilaze. Recite im da gledaju jedni druge kao da se prvi put vide. Recite učesnicima da se ova vežba zove skidanje maske. To znači da učesnici ne treba da pokušavaju biti srećni ako se ne osećaju tako, i ne treba da pokušavaju da se nasmeju ako se ne osećaju tako. U ovoj vežbi, nema potrebe za socijalnom prihvatljivošću. Dok hodaju oko prostorije, trebaju dopustiti da njihova tela i lica zaista odraze kako se osećaju.</p> <p>Na kraju, zamolite učesnike da promene tempo i stil svog hodanja. Na primer, zamolite ih da hodaju brže ili sporije, na prstima ili nisko prema podu, ili bilo kojom drugom varijacijom koja im padne na pamet. U isto vreme, učesnici treba da nastave da održavaju kontakt očima da budu svesni svojih tela i osećaja.</p> <p>Zaključak</p> <p>Ponudite pozitivne povratne informacije učesnicima, zatim završite vežbu. Recite učesnicima da se razdvoje tako da ima dovoljno prostora između njih i drugih učesnika.</p>
Ključni pojmovi	Tišina, provera, pozitivne povratne informacije

Naziv vežbe	Vežba ogledala
Broj vežbe	7

Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Pomoći učesnicima da se povežu međusobno • Istražiti kinestetičku energiju, kretanje kao jedan, i izgradnju poverenja
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Srednja
Materijali Koji se Koriste	Nema
Uputstva	
<p>Proces</p> <p>Zamolite parove da odluče ko će biti osoba A, a ko osoba B. Objasnite da osoba A treba da pravi jednostavne i spore pokrete, koje osoba B treba da imitira (kao gledanje u ogledalo). Recite učesnicima da ostanu tihi i da se fokusiraju na svoje partnere.</p> <p>Nakon nekoliko minuta, zamolite učesnike da zamene uloge tako da sada osoba B vodi (bez prekida u pokretu tokom promene uloge). Nakon još nekoliko pokreta, zamolite učesnike da još jednom ili dva puta zamene vođu, smanjujući vreme između promena.</p> <p>Kada učesnici postanu uigrani, recite im da nastave da se ogledaju jedno u drugom, ali sada bez vođe ili sledbenika. Treba da pokušaju da ovo uspe usklađivanjem s onim što njihovi partneri rade. Nakon nekoliko minuta, recite učesnicima da postepeno prestanu s kretanjem, zajedno.</p> <p>Zaključak</p> <p>Vodite kratku grupnu diskusiju. Postavite ova pitanja:</p> <p>Ko je više uživao u praćenju? Ko je više uživao u vođenju? Šta je pomoglo usklađivanju pokreta? Šta je otežalo? Objasnite da je intenzivna veza koju su osetili sa svojim partnerima tokom ove vežbe slična onome što se želi postići sa partnerima na sceni.</p>	
Ključni pojmovi	Imitacija, vođenje, praćenje

Naziv vežbe	Bacanje lopte
Broj vežbe	8
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Pomoći učesnicima da istraže svoje emocije, misli, ideje i stavove o izabranoj temi
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Visoka

Materijali	Jedna plastična lopta
Uputstva	
<p>1. Facilitator traži od učesnika da formiraju krug.</p> <p>Proces</p> <p>Dok je grupa u krugu, bacite loptu nekome u krugu. Dok bacate loptu, recite učesnicima da lopta ima neka pitanja napisana na njoj. Osoba koja uhvati loptu treba da odgovori na pitanje koje se nalazi ispred nje/njega, a zatim baciti loptu nekome drugom. Nastavite s vežbom dok svi učesnici ne dobiju priliku govoriti ili dok grupa ne potroši nove stvari za reći.</p> <p>Zaključak</p> <p>Objasnite kako je ova vežba pomogla učesnicima da brzo procene i izraze kako se osećaju odgovaranjem na pitanja. Govoreći naglas svoje misli dok su bacali loptu, vjerovatno su izrekli prvu stvar koja im je pala na pamet, bez brige o tome šta bi drugi mislili ili da li će njihova mišljenja biti podeljena. Pružite pozitivnu podršku.</p>	
Ključni pojmovi	Koordinacija

Naziv vežbe	Zaleđeni kadrovi na zadatu temu
Broj vežbe	9
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Vežbati improvizaciju na određenu temu
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Visoka
Materijali	NP
Uputstva	<p>Proces</p> <p>Zamolite dva volontera da stanu ispred grupe. Recite učesnicima da će ovi volonteri započeti jednostavnu improvizaciju o izabranoj temi iz prethodnih vežbi. Mogu stvoriti bilo kakvu scenu, likove ili situacije, sve dok se drže teme. Glumci moraju započeti scenu bez ikakve pripreme. Objasnite da u bilo kojem trenutku osoba iz grupe može povikati 'zaleđeno'. Kada se to desi, dvoje glumaca se moraju zamrznuti u mestu dok osoba koja je povikala 'zaleđeno' zauzima mesto jednog od njih, preuzimajući poziciju zamenjenog lica. Tada će par započeti novu scenu na istu temu, ali s novim likovima i situacijama.</p> <p>Započnite igru tako što ćete zamoliti dva volontera da započnu scenu. Ako prođe više od minute prije nego što neko povikne 'zaleđeno', podsetite učesnike da je vreme da novi volonter preuzme ulogu. Kada</p>

	<p>većina učesnika bude učestvovala ili kada se više ne generišu nove ideje, zaustavite igru. Zamolite učesnike da se okupe.</p> <p>Zaključak</p> <p>Ponudite aplauz i pozitivnu podršku.</p>
Ključni pojmovi	Intervencija, scena

Naziv vežbe	Zauzmite stav
Broj vežbe	10
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Istražiti i podeliti lične vrednosti
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Visoka
Materijali	Listovi flip charta označeni s „Slažem se” i „Ne slažem se”
Uputstva	<p>Proces</p> <p>Zalepite znak „Slažem se” na jedan zid prostorije i znak „Ne slažem se” na suprotni zid. Osigurajte da imate listu izjava pod nazivom „Zauzmite stav”. Pomerite stolice na ivice prostorije, ostavljajući otvoren prostor u sredini. Zamolite učesnike da dođu u centar prostorije i recite im da ćete pročitati niz izjava. Nakon što se pročita svaka izjava, oni treba da odluče da li se slažu, ne slažu ili su nesigurni. Učesnici mogu biti nesigurni samo u vezi sa jednom izjavom, pa treba da vrlo pažljivo odabru stranu za svaku izjavu. Ako se slažu, treba da se pomere prema znaku „Slažem se”. Ako se ne slažu, treba da se pomere prema znaku „Ne slažem se”. Ako su nesigurni, mogu stajati u sredini prostorije – zoni nesigurnosti. Pročitajte naglas neke od navedenih izjava. Ne morate pročitati sve, i trebalo bi ih prilagoditi glumcima/edukatorima s kojima radite. Zamolite učesnike da zauzmu stav, ali da to urade bez razgovora.</p> <p>Izjave za zauzimanje stava</p> <ul style="list-style-type: none"> – Bolje je čekati do punoljetnosti (18 godina ili starije) za seksualni odnos. – Masturbacija je normalna i zdrava za muškarce.

	<ul style="list-style-type: none"> – Masturbacija je normalna i zdrava za žene. – Ako momak izvede devojku na lep sastanak i potroši 50 dolara, ona mu duguje seks. – Sigurno je voziti nakon samo dva pića na zabavi. – Ako muškarac i žena imaju seks i žena zatrudni, par bi trebao zadržati dete i venčati se. – Ako devojka pokaže da je spremna za seks, skine odeću i legne u krevet s dečakom, trebala bi imati seksualni odnos s njim čak i ako promeni mišljenje. – Očevi i majke bi trebalo da podjednako dele odgovornost za brigu o deci. – Ako osoba s HIV-om ne obavesti svog seksualnog partnera o svom statusu, ta osoba s HIV-om bi trebala biti zatvorena. – Imati seks s osobom istog pola ne znači nužno da ste gej ili lezbejka. – Trebalo bi biti obavezno testiranje na HIV za sve seksualno aktivne osobe. – Postati roditelj kao adolescent je prihvatljiv izbor. – U redu je upoznavati se i imati seks s više osoba istovremeno. – Ako udata žena koja radi zatrudni, trebalo bi da da otkaz i ostane kod kuće da podiže dete. – Gejevi i lezbejke ne bi smeli imati ili usvajati decu. - Ako osoba s HIV-om/AIDS-om uvek praktikuje siguran seks (tj. koristi kondom ili dentalnu branu), nema potrebe da obaveštavaju seksualne partnere da su zaraženi. <p>Zaključak</p> <p>Zahvalite učesnicima na učešću. Zatim zamolite grupu da sedne u krug za sledeću vežbu, tokom koje će raspravljati o naučenim lekcijama.</p>
Ključni pojmovi	Zauzeti stav

Naziv vežbe	Pređi preko linije
--------------------	---------------------------

Broj vežbe	11
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> ● Pokazati učesnicima kako je osećati tajnu – potencijalni izvor srama ili ponosa – i donositi odluke o tome da li je podeliti s drugima ● Pomoći učesnicima da oseće kako je biti marginalizovan i izolovan
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Visoka
Materijali	Opisi za prelaženje linije
Uputstva	<p>Proces</p> <p>Postaviti učesnike u ravnu liniju do zida. Objasniti učesnicima da se ova igra igra u tišini. Zamolite ih da zamisle da postoji linija koja ide kroz sredinu prostorije. Recite im da ćete pročitati niz ličnih opisa. Nakon svakog opisa, ako se neki učesnik prepozna u opisu i oseća se udobno da se identifikuje s njim, može preći liniju i okrenuti se prema ostatku grupe.</p> <p>Recite učesnicima da neki od ovih opisa mogu biti vrlo lični. Iz tog razloga, imaju i opciju da ne pređu liniju (i ostanu na mjestu), čak i ako se opis odnosi na njih. Učesnici koji pređu liniju trebaju se vratiti na glavnu liniju za sledeću izjavu. Počnite čitati sledeće opise.</p> <p>Opisi za <i>Pređi preko linije</i>:</p> <ul style="list-style-type: none"> – žene – muškarci – devojčice – dečaci – žene sa smeđim očima – muškarci sa plavim očima – niski ljudi – visoki ljudi – osobe koje su starija deca – osobe koje su mlađa deca

- osobe mlađe od 18 godina
- osobe starije od 18 godina
- osobe starije od 30 godina
- osobe koje su hrišćani
- osobe koje su hindusi
- osobe koje su muslimani
- osobe koje su ikada nazivane debelim
- osobe koje su ikada nazivane mršavim
- osobe rođene izvan svoje zemlje
- osobe koje puše cigarete
- osobe koje konzumiraju alkohol
- osobe koje su provele vreme u zatvoru
- osobe koje su ikada bile u braku
- osobe čiji roditelji nisu završili srednju školu
- osobe koje nose naočare ili kontaktne leće
- osobe koje su nosile ili nose slušni aparat
- osobe koje su odrasle uz jednog roditelja
- osobe koje su odrasle uz razvedene ili nikad venčane roditelje
- osobe koje su odrasle uz bake i dede
- osobe koje su usvojene
- osobe koje su išle na fakultet
- osobe koje su ikada koristile ilegalne droge
- osobe koje su ikada bile u vezi s osobom drugačije rase/etničke pripadnosti
- osobe koje imaju blizanca
- osobe koje su ikada doživele smrt brata ili sestre
- osobe koje su ikada ukrale nešto vredno 100 američkih dolara ili više
- žene koje su ikada nazvane muškaračom

	<p>– muškarci koji su ikada nazvani pičkom</p> <p>– osobe koje poznaju nekoga ko je HIV pozitivan ili ima AIDS</p> <p>– osobe koje imaju prijatelje koji su gej, lezbejke, biseksualne ili transrodne</p> <p>– osobe koje su ikada imale seks s osobom istog spola</p> <p>Zaključak</p> <p>Zahvalite grupi što su učestvovali u ovoj igri. Zamolite učesnike da pomere stolice u sredinu prostorije i sednu u krug u pripremi za sledeću vežbu.</p>
Ključni pojmovi	Dijeljenje, grupa

Naziv vežbe	Vođena Meditacija – Povratak u doba od 13 godina
Broj vežbe	12
Ciljevi vežbe	- Pomaganje učesnicima da se prisjete faze rane adolescencije
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Visoka
Materijali Korišćeni	Pitanja za vođenu meditaciju
Uputstva	
<p>Vođena Meditacija</p> <p>Rano je jutro i tek se budite</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Kako izgleda vaša soba? Da li je delite s nekim? ■ Kada ustanete iz kreveta, šta ćete obući? ■ Kada se pogledate u ogledalo bez odjeće, kako izgleda vaše tijelo? Pogledajte svoje lice, kosu, vrat, ramena, grudi, struk, bokove, genitalije, noge i ruke. ■ Kako se osećate u vezi svog tijela? ■ Koliko ste visoki? Koliko težite? ■ Šta ćete raditi danas? 	

- S kim ćete provesti vreme?
- Idete li u školu? Igrati se?
- Ko su vam prijatelji?
- Hoćete li doručkovati? Ako da, ko je s vama?
- Šta ćete jesti?
- Koje su vam stvari važne?
- Koje su vam omiljene aktivnosti? Knjige? TV emisije? Filmovi?
- Od koga i čega se sastoji vaš 'svet'?

Na kraju meditacije, zamolite grupu da obrati pažnju na svoje disanje i da se vrate svesti o sadašnjem vremenu.

Zaključak

Zahvalite im na spremnosti da učestvuju u meditaciji. Pitajte kako se osećaju. Objasnite da će sada diskutovati o onome što su doživjeli. Zamolite učesnike da približe stoice i formiraju krug.

Ključni pojmovi	Meditacija, fokus
-----------------	-------------------

Naziv vežbe	Okupljanje
Broj vežbe	13
Ciljevi vežbe	- Izgradnja povjerenja
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Srednja
Materijali korišteni	Nijedan
Uputstva	

Proces

Neka igrači stoje blizu jedni drugima, s rukama oko ramena drugih (tzv. huddle). Zamolite ih da zatvore oči i budu tihi dok ih vodite kroz minutu dubokog udisanja i izdisanja. Kada su svi opušteni, zamolite igrače da se izmaknu iz kruga, i dalje zatvarajući oči i ostanući fizički povezani, ako mogu. Zamolite ih da osjete prostoriju. Gdje su ostali igrači? Gdje su oni u odnosu na ostale? Recite im da istraže tišinu i energiju grupe. Nakon nekoliko minuta, nekoliko igrača može otvoriti oči i promatrati što se događa. Za kraj, sve igrače neka otvore oči i raspravljaju o vežbi.

Zaključak

Pitajte kako se osećaju. Objasnite da će sada raspravljati o onome što su doživjeli.

Ključni termini korišteni

Povezanost, tišina, energija

Naziv vežbe	Statue
Broj vežbe	14
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> Izgradnja poverenja i istraživanje sebe
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Visoka
Materijali	NP
Uputstva	
<p>Proces</p> <p>Igrači rade u parovima, postavljeni jedno nasuprot drugome. Facilitator izgovara reč, osećaj, problem, itd. (npr. ljubav, mržnja, radost). Zatim facilitator broji do tri. Na tri, partneri se okreću i odmah stvaraju statuu koja izražava tu reč i zamrzavaju se u tom položaju.</p> <p>Zaključak</p> <p>Pitajte kako se osećaju. Objasnite da će sada raspravljati o onome što su doživeli.</p>	
Ključni termini korišteni	Statue, emocije

Naziv vežbe

Buđenje

Broj vežbe	15
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja poverenja i istraživanje sebe
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Visoka
Materijali	NP
Uputstva	
<p>Proces</p> <p>Igrači leže na podu s zatvorenim očima. Igrači se pozivaju da otvore oči i vide svet novim očima, istražujući vlastito telo i okolinu kao da to rade prvi put. Postupno, igrači sedaju, stoje, itd.</p> <p>Zaključak</p> <p>Pitajte kako se osećaju. Objasnite da će sada raspravljati o onome što su doživeli.</p>	
Ključni pojmovi	Poverenje, percepcija

Naziv vežbe	Završni krug
Broj vežbe	16
Ciljevi vežbe	<ul style="list-style-type: none"> • Zatvoriti radionicu strukturiranom ritualom
Fokus vežbe	Nizak
Energija vežbe	Visoka
Materijali	NP
Uputstva	<p>Proces</p> <p>Zatražite od učesnika da podele jednu riječ koja opisuje kako se osećaju na kraju radionice ili nešto što su naučili.</p> <p>Vodite grupu kroz seriju jednostavnih pokreta (npr. tapšanja, trupkanje, itd.), sličnih vašim prethodnim aktivnostima završnog kruga.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Šta vam se najviše dopalo na radionici? 2. Šta ste naučili na radionici?

	<p>Zaključak</p> <p>Zahvalite učesnicima na trudu. Recite im da im vi i ostali facilitatori ostajete na raspolaganju za komentare i pitanja nakon završetka radionice. Podsetite učesnike da tek počinju praktikovati uzbudljivu novu formu obrazovanja. Čestitajte im na završetku serije radionica.</p>
Ključni pojmovi	Refleksija, pouke

**Funded by
the European Union**

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.